

ชีวิต *คนไทย*.

ในสองทศวรรษของการพัฒนา

ชีวิต *คนไทย*

ในสองทศวรรษของการพัฒนา

บรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.เบ็ญจรงค์ งามสะอาด
นักวิชาการณ์ เสียมจรัสกุล

จัดทำโดย: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.)

สนับสนุนโดย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

“ ผมชอบคำที่เพลโตพูดถึง “Good life” หรือ “ชีวิตที่ดี” เรื่องของคนไทย ชีวิตที่ดีคือ เป้าหมายหลัก ผมคิดว่าคนไทย เท่านั้นที่จะเป็นเหมือนโง่ เป็นปัจจัย ของความเจริญก้าวหน้า และ สร้างความสามารถในการ แข่งขันในเวทีเศรษฐกิจโลก อย่างแท้จริง ”

ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก
ใน “เวทีสาธารณะอนาคตประเทศไทย
(Modernized Thailand)”
ตีพิมพ์ พ.ศ. 2537 หน้า 24

ความเป็นมา

หากมองย้อนกลับไปในช่วงเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ชัดว่าประเทศไทยมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม ชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพ การศึกษา ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้ามา มีบทบาทในชีวิตประจำวัน พัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมีผลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย รัฐและผู้วางนโยบายหลายฝ่ายมักจะกล่าวกันว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเรานั้นดีขึ้นกว่าอดีตที่ผ่านมา แต่ก็ยังมีนักพัฒนาบางส่วนเห็นว่ายิ่งลงทุนพัฒนามากขึ้นชีวิตคนไทยก็เลวร้ายลง มีความเหลื่อมล้ำมากขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีการศึกษาที่ให้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่าชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเรานั้นดีขึ้นหรือเลวลงอย่างไร

แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีพันธกิจในการส่งเสริมให้สังคมไทยมีนโยบายสาธารณะที่ดี แต่การสร้างนโยบายที่ดีจำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนไทย

เอกสารเล่มนี้มีความเป็นเอกลักษณ์ที่วิเคราะห์ความเป็นไปของชีวิตคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย โดยอาศัยหน่วยวิเคราะห์ที่เป็น “ครัวเรือน” มีใช้หน่วยวิเคราะห์ที่เป็นปัจเจกบุคคล เหมือนรายงานวิจัยหรือการวิเคราะห์สถิติส่วนใหญ่ที่นับจำนวนบุคคล เช่น มีคนไทยกี่คนยังยากจนอยู่ การเสนอข้อมูลในระดับครัวเรือนมีความสำคัญเพราะคนเรามีได้อยู่คนเดียวโดดๆ แม้ว่าจะมีบางคนเลือกที่จะอยู่คนเดียว คนส่วนใหญ่จะอยู่รวมกันเป็นครอบครัว การตัดสินใจของคนเราไม่ว่าจะเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือสมาชิกในครัวเรือน ก็มีได้ตัดสินใจลงไปโดยพินิจพิเคราะห์ถึงผลประโยชน์ของตนแต่ฝ่ายเดียว แต่มักจะต้องใคร่ครวญถึงผลกระทบต่อสมาชิกในครัวเรือนด้วย ดังนั้นความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนไทย จึงมีความสำคัญสำหรับการวางนโยบายที่มีฐานคิดที่กว้างไปกว่าการกระตุ้นพฤติกรรมของปัจเจกชน หากเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ คือ การทำให้ชีวิตคนไทยดีขึ้น ข้อมูลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนับเป็นเรื่องสำคัญ เพราะความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะช่วยให้เราสามารถเห็นภาพอนาคต แนวโน้มของสังคม ตลอดจนความเสี่ยงและปัญหาที่ประชาชนจะต้องเผชิญและกำหนดนโยบายสาธารณะที่เหมาะสม และเมื่อแผนงาน นสธ. มีโอกาสแลกเปลี่ยนประเด็นนี้ร่วมกับ ศ.ดร.อัมมาร สยามวาลา จากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และมีความเห็นพ้องต้องกัน โครงการวิจัยเรื่อง “ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา” จึงเกิดขึ้น

รายงาน “โครงการชีวิตคนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา” ฉบับนี้ เรียกว่า “ฉบับประชาชน” เพราะเป็นการเล่าเรื่องความเป็นอยู่ของครัวเรือนไทย โดยให้ตัวเลขเปิดเผยข้อเท็จจริง โดยยังมีได้วิเคราะห์ตัวเลขดังกล่าวในเชิงลึก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อ่านและสังคมในวงกว้างนำไปแปลความหมาย ตั้งคำถามต่อและช่วยกันขบคิดพิจารณาเพื่อหาทางเลือกเพื่ออนาคตต่อไป สำหรับผู้อ่านที่สนใจแต่ผลสรุป บทสุดท้ายเป็นบทที่ให้ภาพรวมทั้งหมด

ศาสตราจารย์ ดร.มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด
บรรณาธิการ

ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา นโยบายต่อยอดนโยบายสาธารณะเพื่ออนาคตที่ดีของครัวเรือนไทย

คณะผู้วิจัย

ที่ปรึกษาโครงการ: อัมมาร สยามวาลา

ammar@tdri.or.th

หัวหน้าโครงการ: นิพนธ์ พัวพงศกร

nipon@tdri.or.th

ผู้วิจัย

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือนไทย

• อมรเทพ จาวะลา amonthep@tdri.or.th

เด็กกับสวัสดิการสังคม และผู้สูงอายุกับสวัสดิการสังคม

• วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ worawan@tdri.or.th

• สาวินี สุริยันรติกุล savinee@tdri.or.th

การศึกษาของแรงงานไทย

• ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์ dilaka@tdri.or.th

อาชีพ การศึกษา และเงินโอน

• ยงยุทธ แฉล้มวงษ์ yongyuth@tdri.or.th

• ขนิษฐา ฮ.ประยูร Khanittha.h@tdri.or.th

รายได้ รายจ่าย วิกฤตเศรษฐกิจ และหนี้สินของคนไทย,
ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

• สมชัย จิตสุชน tao@tdri.or.th

• จิราภรณ์ แผลงประพันธ์ tuang@tdri.or.th

• นิพนธ์ พัวพงศกร nipon@tdri.or.th

• เสก เมธาสุรารักษ์ sake@tdri.or.th

เงินออม การสะสมทุน และการถือครองทรัพย์สิน
ของครัวเรือนไทย

• ชัยสิทธิ์ อนุชิตวรวงศ์ chaisit@tdri.or.th

สุขภาพคนไทย

• วิโรจน์ ณ ระนอง viroj@tdri.or.th

• วรณวิภาจค์ มานะโชติพงษ์ wanwiphang@econ.tu.ac.th

สนับสนุนโดย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)

เลขที่ 99/8 ศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ ซ.งามดูพลี ถ.พระราม 4

แขวงทุ่งมหาเมฆ เขตสาทร กรุงเทพฯ 10120

โทรศัพท์: 0 2343 1500 โทรสาร: 0 2343 1551

www.thaihealth.or.th

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสร.)

สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (PPSI)

เลขที่ 145/5 หมู่ 1 ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300

โทรศัพท์: 0 5332 7590-1 โทรสาร: 0 5332 7590-1 # 16

www.tuhpp.net

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ: ISBN 978-974-672-764-8

ปีที่พิมพ์: มกราคม 2556

จำนวนพิมพ์: 1,500 เล่ม

ออกแบบรูปเล่ม: ลีโอนิดีไซน์เวิร์ค โทรศัพท์: 0 5321 3558

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา.-- เชียงใหม่:

แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสร.)

สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

128 หน้า. -- (สู่อาคตไทย).

1. ไทย--ภาวะสังคม. I. นิพนธ์ พัวพงศกร II. ชื่อเรื่อง.

305.09593

สารบัญ

บทที่ 1	10	บทที่ 2	16	บทที่ 3	22
นิยามและที่มาของข้อมูล		การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ครัวเรือนไทย		เด็กกับสวัสดิการสังคม	
บทที่ 4	30	บทที่ 5	38	บทที่ 6	52
การศึกษาของแรงงานไทย		อาชีพ การศึกษา และเงินโอน		รายได้ รายจ่าย วิกฤตเศรษฐกิจ และหนี้สินของคนไทย	
บทที่ 7	68	บทที่ 8	82	บทที่ 9	96
เงินออม การสะสมทุน และการถือครองทรัพย์สิน ของครัวเรือนไทย		ผู้สูงอายุกับสวัสดิการสังคม		สุขภาพคนไทย	
บทที่ 10	112	บทที่ 11	120		125
ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย		บทส่งท้าย		เอกสารอ้างอิง	

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 1.1	กรอบการนำเสนอรายงานตามวงจรชีวิต	10
แผนภาพที่ 1.2	สัดส่วนครัวเรือนไทยจำแนกตามประเภทครัวเรือน เปรียบเทียบ พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2552	11
แผนภาพที่ 1.3	จำนวนครัวเรือนไทยจำแนกตามประเภทครัวเรือน ปี พ.ศ. 2552	12
แผนภาพที่ 2.1	แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนไทย	17
แผนภาพที่ 2.2	สัดส่วนครัวเรือนประเภทเด็กอยู่กับผู้สูงอายุตามภูมิภาคต่างๆ	18
แผนภาพที่ 2.3	จำนวนผู้สูงอายุต่อครัวเรือน	20
แผนภาพที่ 3.1	อัตราการมีบุตรเฉลี่ยของผู้หญิงไทย (15-49 ปี)	22
แผนภาพที่ 3.2	ร้อยละของเด็กที่มี อายุ 0-14 ปี ต่อประชากรทั้งประเทศและร้อยละจำนวนครัวเรือน ที่มีเด็กอาศัยอยู่ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในประเทศไทย	23
แผนภาพที่ 3.3	สัดส่วนเด็กที่ได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่ จำแนกตามเขตปกครอง	24
แผนภาพที่ 3.4	สัดส่วนครัวเรือนที่มีเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุจำแนกตามภาค	25
แผนภาพที่ 4.1	สัดส่วนแรงงานที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ (พ.ศ. 2529-2552)	31
แผนภาพที่ 4.2	สัดส่วนแรงงานตามจำนวนปีที่ได้รับการศึกษา (พ.ศ. 2529 พ.ศ. 2541 และ พ.ศ. 2552)	32
แผนภาพที่ 4.3	การกระจายตัวของค่าจ้างต่อชั่วโมง และอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2529-2552	34
แผนภาพที่ 4.4	การเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างที่แท้จริงเฉลี่ยต่อชั่วโมงของแรงงานตามระดับการศึกษา	35
แผนภาพที่ 5.1	สัดส่วนการเปลี่ยนแปลงอาชีพในช่วงปี พ.ศ. 2529-2552	39
แผนภาพที่ 5.2	จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและแรงงานทั่วไป จำแนกตามปี	41
แผนภาพที่ 6.1	รายได้และรายจ่ายต่อหัว ณ ราคาปัจจุบันและราคาปี 2545	53
แผนภาพที่ 6.2	รายได้ต่อหัว ณ ราคาปี 2545 จำแนกตามประเภทครัวเรือน	54
แผนภาพที่ 6.3	ดัชนีรายได้ครัวเรือนและรายได้ประชาชาติที่แท้จริงต่อคนช่วงวิกฤตต้มยำกุ้ง	55
แผนภาพที่ 6.4	ดัชนีรายจ่ายครัวเรือนต่อคนและรายได้ประชาชาติที่แท้จริงต่อคนช่วงวิกฤตต้มยำกุ้ง	56
แผนภาพที่ 6.5	เปรียบเทียบสัดส่วนรายจ่ายประเภทต่างๆ ของครัวเรือน	58
แผนภาพที่ 6.6	สัดส่วนรายจ่ายด้านแอลกอฮอล์และยาสูบต่อรายจ่ายต่อคนต่อเดือน จำแนกตามประเภทครัวเรือน	59
แผนภาพที่ 6.7	เปรียบเทียบสัดส่วนรายจ่ายประเภทต่างๆ จำแนกตามชั้นรายจ่ายครัวเรือน	60
แผนภาพที่ 6.8	สัดส่วนคนที่มีหนี้สิน จำแนกตามภูมิภาค	62
แผนภาพที่ 6.9	หนี้สิน อัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้และรายจ่าย จำแนกตามชั้นรายได้	63
แผนภาพที่ 6.10	สัดส่วนหนี้สินจำแนกตามประเภทครัวเรือนและวัตถุประสงค์การกู้ ในปี พ.ศ. 2552 ณ ราคาปี 2545	64
แผนภาพที่ 6.11	สัดส่วนหนี้สินในและนอกระบบ จำแนกตามภูมิภาค	64
แผนภาพที่ 6.12	หนี้สินแยกตามชั้นรายจ่าย	65

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่ 7.1	การออมของครัวเรือนแยกตามประเภทครัวเรือน (หน่วย: บาท/คน/เดือน)	69
แผนภาพที่ 7.2	ร้อยละของจำนวนครัวเรือน จำแนกตามมูลค่าทรัพย์สินทางการเงิน	71
แผนภาพที่ 7.3	มูลค่าทรัพย์สินจริงจำแนกตามประเภทครัวเรือน (หน่วย: ล้านบาท)	74
แผนภาพที่ 7.4	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย	75
แผนภาพที่ 7.5	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามแหล่งน้ำใช้	76
แผนภาพที่ 7.6	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามการใช้ห้องส้วม	77
แผนภาพที่ 7.7	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามความเป็นเจ้าของสิ่งของต่างๆ	79
แผนภาพที่ 8.1	สัดส่วนประชากรในแต่ละวัย	83
แผนภาพที่ 8.2	สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุ	83
แผนภาพที่ 8.3	สัดส่วนครัวเรือนยากจนที่มีผู้สูงอายุ	84
แผนภาพที่ 8.4	แหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุ (ร้อยละ) ปี พ.ศ. 2550	85
แผนภาพที่ 8.5	สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ	86
แผนภาพที่ 8.6	สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ จำแนกตามภาค	87
แผนภาพที่ 8.7	สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ จำแนกตามเขตการปกครอง	88
แผนภาพที่ 8.8	เหตุผลที่ผู้สูงอายุไม่ทำงาน	90
แผนภาพที่ 8.9	เหตุผลที่ผู้สูงอายุทำงาน	90
แผนภาพที่ 8.10	ผู้ที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ	92
แผนภาพที่ 9.1	อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480-2547	97
แผนภาพที่ 9.2	การฆ่าตัวตายของประชากรไทย ปี พ.ศ. 2541-2553	99
แผนภาพที่ 9.3	อัตราการพยายามฆ่าตัวตายต่อประชากรแสนคน	100
แผนภาพที่ 9.4	อัตราการฆ่าตัวตายของประเทศไทย พ.ศ. 2541-2553 รายจังหวัด	101
แผนภาพที่ 9.5	อัตราการเจ็บป่วยระหว่างปี พ.ศ. 2539-2550	102
แผนภาพที่ 9.6	สัดส่วนของผู้ป่วยในที่ใช้บริการตามสถานพยาบาลประเภทต่างๆ	103
แผนภาพที่ 9.7	สัดส่วนของประชากรอายุมากกว่า 15 ปีที่ได้รับสวัสดิการทางด้านสาธารณสุข	104
แผนภาพที่ 9.8	สัดส่วนของรายจ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้และต่อรายจ่ายของครัวเรือนทั่วประเทศ ปี พ.ศ. 2524-2550	108
แผนภาพที่ 9.9	สัดส่วนของครัวเรือนที่จนเพราะรายจ่ายด้านสุขภาพต่อครัวเรือนทั้งประเทศ ปี 2529-2550	109
แผนภาพที่ 10.1	สัดส่วนคนจน จำแนกตามภูมิภาค	113
แผนภาพที่ 10.2	โอกาสของการหลุดพ้นความยากจนปี พ.ศ. 2548-2550	115
แผนภาพที่ 10.3	สัมประสิทธิ์ Gini ด้านรายได้และด้านรายจ่าย ปี พ.ศ. 2519-2552	117

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1	ครัวเรือนที่มีเด็กได้รับอาหารกลางวัน/อาหารเสริมฟรี จำแนกตามเขตการปกครอง	26
ตารางที่ 5.1	สัดส่วนการประกอบอาชีพในภาคการผลิตต่างๆ จำแนกระดับการศึกษาสูงสุด	40
ตารางที่ 5.2	จำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษาและพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน จำแนกตามระดับการศึกษา และสาขาวิชา ปี พ.ศ. 2551	42
ตารางที่ 5.3	จำนวนคนที่ย้ายออกจากครัวเรือนประเภทต่างๆ ปี พ.ศ. 2552	45
ตารางที่ 5.4	จำนวนเงินโอนต่อหัวผู้ย้ายออกจากครัวเรือนต่อปี จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายออก (ข้อมูลปี พ.ศ. 2552)	46
ตารางที่ 5.5	ลักษณะบางประการของครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากผู้ที่ย้ายออกไป (ปี พ.ศ. 2552)	47
ตารางที่ 6.1	รายจ่ายของครัวเรือนในปี พ.ศ. 2552 เทียบกับปี พ.ศ. 2529 (เท่า)	59
ตารางที่ 7.1	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามมูลค่าทรัพย์สินทางการเงินและระดับรายได้	72
ตารางที่ 8.1	ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก จำแนกตามสภาวะความยากจน	89
ตารางที่ 8.2	สัดส่วนผู้สูงอายุ จำแนกสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่ได้รับ (ต่อจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด)	93
ตารางที่ 9.1	สาเหตุหลักของการตายของประชากรไทย ปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2547	98
ตารางที่ 9.2	วิธีการรักษาพยาบาลสำหรับผู้ป่วยนอก	103
ตารางที่ 9.3	สวัสดิการที่ผู้ป่วยนอกใช้ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล	105
ตารางที่ 9.4	อัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยนอกแบ่งตามประเภทของสวัสดิการที่มี	106
ตารางที่ 9.5	สวัสดิการที่ผู้ป่วยในใช้ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล	106
ตารางที่ 9.6	อัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยในแบ่งตามประเภทของสวัสดิการที่มี	107

“ ในอดีตที่ผ่านมาจากของสังคมไทย “บ้าน” นอกจากจะเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของผู้คนแล้ว สิ่งที่สำคัญก็คือภายใน “บ้าน” จะมีคนอยู่ร่วมกันมาก ทั้งปู่ย่า พ่อแม่ ลุงป้า น้าอา ลูกหลาน ภายในบ้านจึงมีบรรยากาศที่อบอุ่น เกื้อกูลช่วยเหลือกัน เสียหายที่บรรยากาศเหล่านี้ได้เริ่มสูญหายไปจากสังคมไทยมากขึ้น แม้แต่ในชนบทห่างไกล ยามนี้ ภาพของ “คนชรา กับ เด็กเล็กๆ ใช้ชีวิตร่วมกันโดยพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างเมือง” ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป หรือบ้านของคนเมืองก็เป็นบ้านที่แสนจะเจียมเหงาเพราะมีเพียงพ่อแม่ลูก อยู่กันตามลำพัง ”

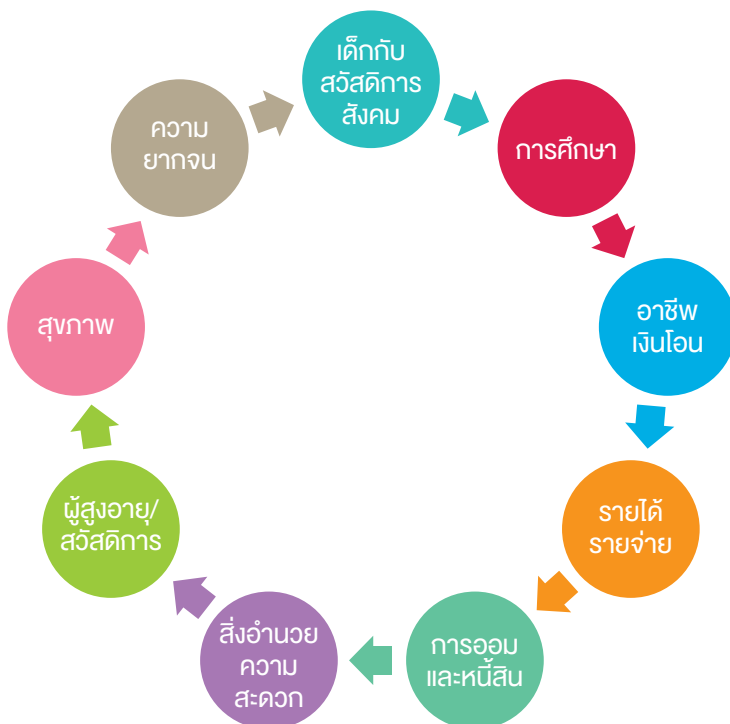
วัลลภ ตังคณานุรักษ์
ใน “คิดเพื่อเด็ก” ตีพิมพ์ พ.ศ. 2540

1

นิยามและที่มา ของข้อมูล

“โครงการชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา” เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของครัวเรือน ประเภทต่างๆ ตามวงจรชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา เช่น การศึกษา ชีวิตการทำงาน รายได้และรายจ่ายครัวเรือน การออมและการสะสมทรัพย์สิน สวัสดิการ สุขภาพ นอกจากนี้รายงานฉบับนี้จะหยิบยกประเด็นสำคัญบางประเด็นมาอธิบาย เช่น ความเหลื่อมล้ำ สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้านและผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจต่อความเป็นอยู่ของครัวเรือน”

แผนภาพที่ 1.1 กรอบการนำเสนอรายงานตามวงจรชีวิต

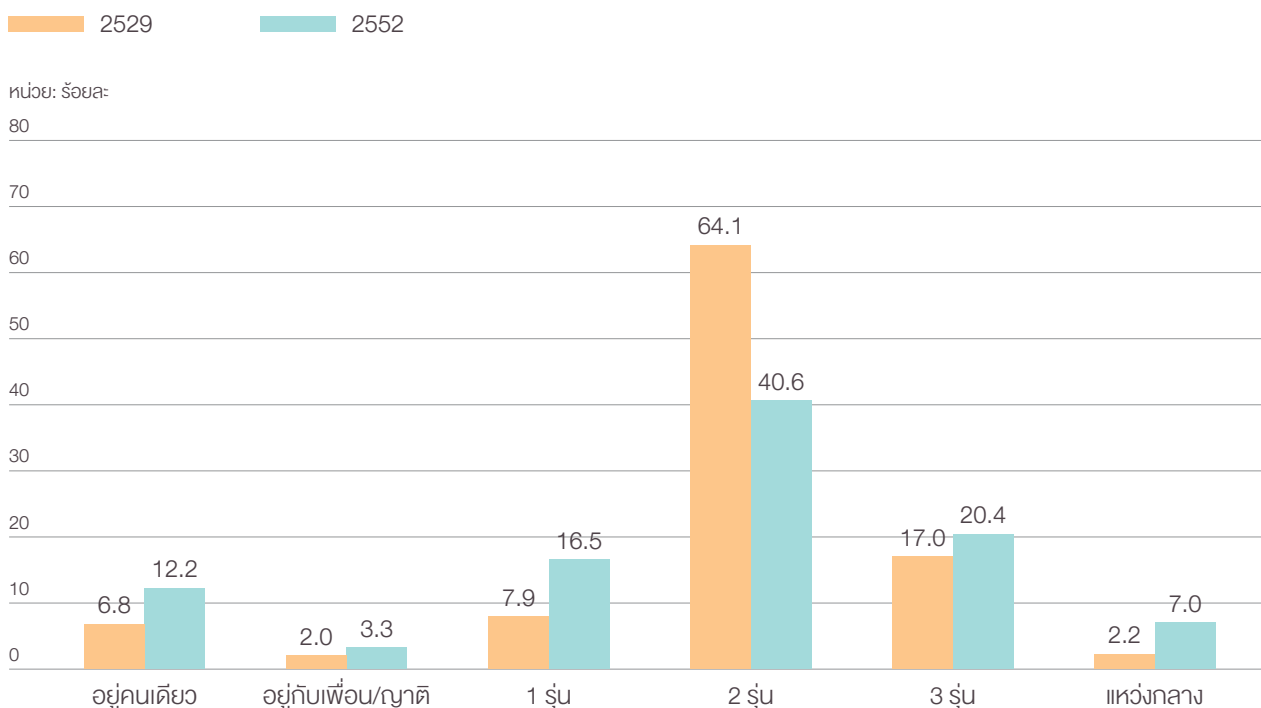
“รายงานนี้มีลักษณะพิเศษที่เสนอข้อมูลระดับครัวเรือนไม่ใช่ระดับปัจเจกบุคคล เน้นความเป็นอยู่หรือพฤติกรรมของครัวเรือนประเภทต่างๆ ตามวงจรชีวิต”

การจำแนกประเภทครัวเรือน

นักประชากรศาสตร์และนักสังคมศาสตร์พูดถึงการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนบางประเภท เช่น การที่สังคมไทยมี “ครัวเรือนแห่วงกลาง” (Skip generation) ครัวเรือนอยู่คนเดียวและครัวเรือน 1 รุ่น มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (อรทัย ปราโมทย์ และปัทมา, 2553) แต่ขณะเดียวกัน นักวิชาการยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับครัวเรือนประเภทต่างๆ เท่าที่ควร ขณะทำงานวิเคราะห์ของนักเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องรายได้-รายจ่ายของครัวเรือนมักจะนำครัวเรือนทุกประเภทมาหาค่าเฉลี่ยของครัวเรือน หรือแยกครัวเรือนตามกลุ่มรายได้หรือเขตที่อยู่อาศัยในเมือง-ชนบท เป็นต้น ในรายงานฉบับนี้ได้แบ่งประเภทครัวเรือน โดยใช้ความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าครัวเรือนกับสมาชิกในครัวเรือนเหมือนวิธีการแบ่งของนักประชากรศาสตร์ เหตุผลสำคัญ คือ ในช่วงหลายทศวรรษของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พบว่า นอกจากจำนวนคนสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างมากและขนาดครัวเรือนเล็กลงมากแล้ว ลักษณะของครัวเรือนไทยยังมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เช่น การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนอยู่คนเดียว ครัวเรือน 1 รุ่น และครัวเรือนแห่วงกลาง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมมีผลต่อสถานะความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว (แผนภาพที่ 1.2)

แผนภาพที่ 1.2 สัดส่วนครัวเรือนไทยจำแนกตามประเภทครัวเรือนเปรียบเทียบกับ พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2552

พ.ศ. 2552 ไทยมีครัวเรือน

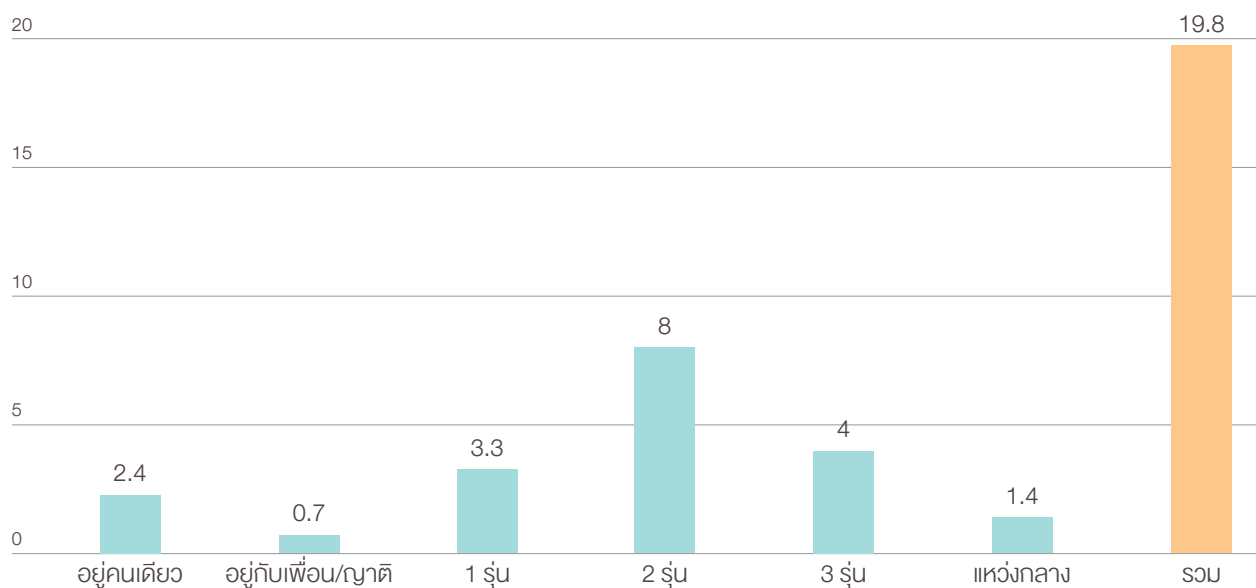
19.8 ล้านครัวเรือน

รายงานฉบับนี้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประเภทครัวเรือนไทย 6 ประเภท ในปี พ.ศ. 2552 ไทยมีครัวเรือน 19.8 ล้านครัวเรือน สามารถแบ่งเป็น 6 ประเภทได้ดังนี้ คือ ครัวเรือนอยู่คนเดียว ครัวเรือนอยู่กับเพื่อนหรือญาติ ครัวเรือน 1 รุ่น ครัวเรือน 2 รุ่น ครัวเรือน 3 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลาง (แผนภาพที่ 1.3)

แผนภาพที่ 1.3 จำนวนครัวเรือนไทยจำแนกตามประเภทครัวเรือน ปี พ.ศ. 2552

หน่วย: ล้านครัวเรือน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

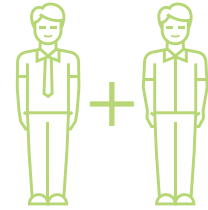
กรอบที่ 1 นิยามที่ใช้ในการศึกษา

1

ครัวเรือนอยู่คนเดียว

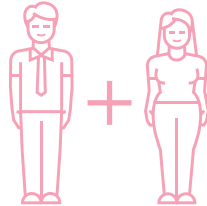
หมายถึง ครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่ลำพังเพียงคนเดียว

2

ครัวเรือนอยู่กับเพื่อนหรือญาติ

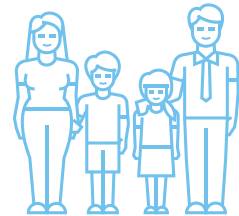
หมายถึง ครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่กับบุคคลอื่นที่มีอิสระ-ภรรยา หรือ ญาติ พี่น้องของตนเอง โดยบุคคลที่อาศัยอยู่ด้วยกันถือเป็นบุคคลอื่นนอกครอบครัว

3

ครัวเรือน 1 รุ่น

หมายถึง สามีและภรรยา (หรือ) สามีและภรรยา และคนนอก หรือ ญาติพี่น้อง หรือเพื่อน

4

ครัวเรือน 2 รุ่น

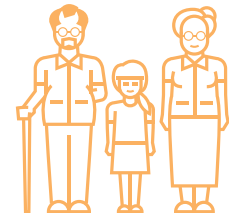
หมายถึง พ่อ แม่ ลูก (หรือ) พ่อ แม่ ลูก และคนนอก (หรือ) พ่อ ลูก (หรือ) พ่อ ลูก และคนนอก (หรือ) แม่ ลูก (หรือ) แม่ ลูก และคนนอก

5

ครัวเรือน 3 รุ่น

หมายถึง พ่อ แม่ ลูก หลาน (หรือ) พ่อ แม่ ลูก หลาน และคนนอก (หรือ) พ่อ ลูก หลาน (หรือ) พ่อ ลูก หลาน และคนนอก (หรือ) แม่ ลูก หลาน (หรือ) แม่ ลูก หลาน และคนนอก

6

ครัวเรือนแห่วงกลาง

หมายถึง ปู่-ย่า-ตา-ยาย และหลาน (หรือ) ปู่-ย่า-ตา-ยาย หลาน และคนนอก (หรือ) ทวด-ปู่-ย่า-ตา-ยาย และหลาน (หรือ) ทวด-ปู่-ย่า-ตา-ยาย หลาน และคนนอก

ครัวเรือนที่มีเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีและผู้สูงอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปอยู่ร่วมกันเท่านั้น**เด็ก** หมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี**ผู้สูงอายุ** หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป**การเปลี่ยนแปลง** หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเมื่อเปรียบเทียบสถิติปี พ.ศ. 2529 กับ พ.ศ. 2552 เท่านั้น

วิธีการศึกษา จะทำโดยใช้ครัวเรือน 6 ประเภทดังกล่าว เป็นหน่วยศึกษา อย่างไรก็ตามเนื่องจากความจำกัดด้านข้อมูล ประเด็นบางประเด็น เช่น การศึกษา การทำงาน จะอาศัยข้อมูลรายบุคคล และบางส่วนจะใช้เป็นข้อมูลระดับครัวเรือนรวม ที่ไม่จำแนกครัวเรือน 6 ประเภท เช่น ผลกระทบของวิกฤตภาวะหนี้สิน หรือครัวเรือนที่เด็กอยู่กับผู้สูงอายุ เป็นต้น

ส่วนข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษา คือ การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี พ.ศ. 2529-2552 รวม 23 ปี นอกจากนั้นยังได้ใช้ข้อมูลการสำรวจอื่นๆ ประกอบ ได้แก่ การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ และการสำรวจประชากรสูงอายุ ทั้งหมดเป็นการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ

“ สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง
ครั้งใหญ่ ครอบครัวจำนวนมาก
ทั้งในเมืองและในชนบทกำลัง
เปลี่ยนแปลง ประเภทพ่อไปทาง
แม่ไปทาง ทั้งลูกน้อยไว้ มีให้
พบเห็นทุกสัปดาห์ที่ผมนั่งตรวจ
ผู้ป่วยนอก ปู่ย่าตายายดูแลเรื่อง
เหล่านี้ไม่ไหว พ่อแม่ก็ตัดสินใจ
ไปแล้วว่าจะไม่ดูแล โรงเรียน
และวัดอ่อนกำลัง...เราไม่มี
องค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว
รูปแบบใหม่ ไม่มีนโยบาย
ระดับชาติ ”

บพ.ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์
ใน “วัยรุ่นไม่เป็นปัญหา” ตีพิมพ์ พ.ศ. 2549

2

การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างครัวเรือนไทย

นับตั้งแต่แผนพัฒนาการเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าอย่างมโหฬาร การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ประชากรเพิ่มขึ้นจาก 26.3 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2503 เป็น 63.9 ล้านคนในปี พ.ศ. 2554 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) แต่อัตราการเพิ่มของประชากรต่อปีที่เคยอยู่ที่ร้อยละ 3.3 ในทศวรรษ 2500 ลดลงมาเหลือเพียงร้อยละ 2.7 การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังผลให้มีแรงงานวัยหนุ่มสาวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วแต่ขณะเดียวกันการชะลอตัวของอัตราเพิ่มประชากร เริ่มทำให้ประเทศไทยมีจำนวนผู้สูงอายุมากขึ้น โดยสัดส่วนผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี

ในปี พ.ศ. 2544 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 34.4 ในปี พ.ศ. 2554 และคาดกันว่าสัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 37.1 ในปี พ.ศ. 2564 นับว่าสังคมไทยเริ่มก้าวเข้าสู่สังคมชราภาพ ตั้งแต่ในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้องค์ประกอบของสมาชิกในครัวเรือนเปลี่ยนไป

สัดส่วนผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2554
เพิ่มขึ้นจากเดิมเป็น

34.4%

และคาดว่าในปี พ.ศ. 2564
จะเพิ่มขึ้นเป็น

37.1%

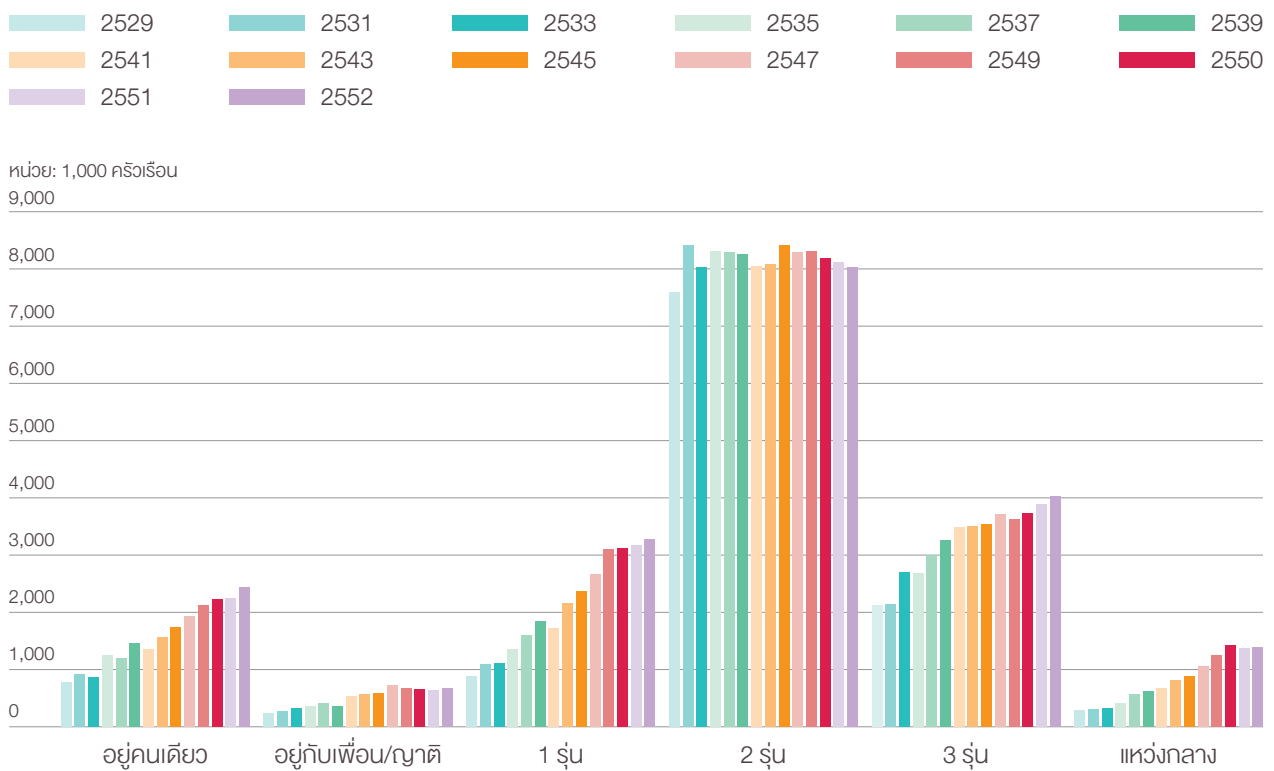
20 ปีที่ผ่านมา ครอบครัวไทยเปลี่ยนไปอย่างไรบ้าง

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา จำนวนครัวเรือนไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากประมาณ 11.9 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2529 เป็น 19.8 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2552 หรือเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยกว่าร้อยละ 2 ต่อปี การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่

ครอบครัวที่พ่อ-แม่-ลูกอยู่ด้วยกันมีน้อยลง แต่ครอบครัวแบบไม่มีบุตร อยู่คนเดียว และเด็กอยู่กับปู่ย่าตายายมีมากขึ้น

แต่เดิมครัวเรือนไทยส่วนใหญ่เกือบร้อยละ 64 เป็นประเภทครัวเรือน 2 รุ่น แต่จำนวนครัวเรือนประเภทนี้มีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่องเหลือเพียงร้อยละ 41 ในปี พ.ศ. 2552 (แผนภาพที่ 2.1) ส่วนครัวเรือนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากที่สุด ได้แก่ ครัวเรือน 1 รุ่น ครัวเรือนอยู่คนเดียวและครัวเรือน 3 รุ่น การที่ครัวเรือน 3 รุ่นมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึงเท่าตัวแสดงว่าสามี-ภรรยาที่มีลูกจะตัดสินใจอาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย เพื่อให้มีคนมาคอยช่วยเหลือดูแลลูก

แผนภาพที่ 2.1 แนวโน้มการเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนไทย

หน่วย: 1,000 ครัวเรือน
9,000

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

“ สำหรับครัวเรือนที่อยู่คนเดียว พบว่าในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา คนไทยอยู่ตัวคนเดียวมากขึ้นไม่เฉพาะแต่ในเมือง แต่ในชนบทก็เริ่มมีสถานการณ์นี้ให้เห็นเช่นกัน ”

จำนวนครอบครัวที่มีแต่เด็กและผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันลำพังเพิ่มขึ้นอย่างมาก

แม้ว่าครัวเรือนประเภทเด็กอยู่กับคนแก่ หรือที่เรียกง่าย ๆ ว่าครัวเรือนแหว่งกลาง (Skip generation) ในปี พ.ศ. 2552 จะมีจำนวนกว่า 1.4 ล้านครัวเรือนทั่วประเทศ และดูว่าเป็นจำนวนที่ค่อนข้างน้อยกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ แต่ถ้าสังเกตจะเห็นได้ว่า ครัวเรือนประเภทนี้มีอัตราการเปลี่ยนแปลงถึงร้อยละ 6.68 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนทุกประเภท (ในช่วงปี พ.ศ. 2541 และ ปี พ.ศ. 2552)

ครัวเรือนแหว่งกลางมีอัตราการเปลี่ยนแปลงมากกว่าครัวเรือนทุกประเภทต่อปีสูงถึง

6.68%

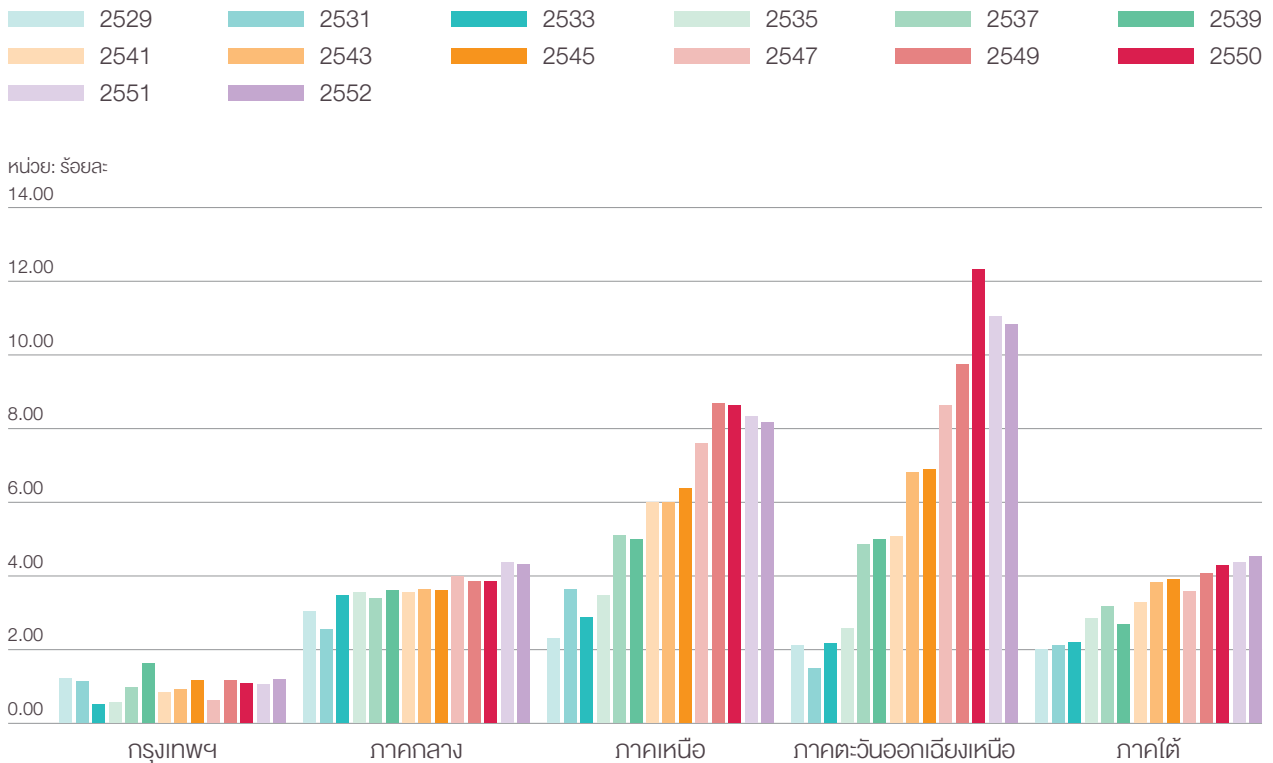

สังคมชนบทในภาคอีสาน และภาคเหนือ มีครัวเรือนที่มีแต่เด็กและผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันตามลำพังมากกว่าทุกภาค

กว่าสองในสามของครัวเรือนไทยยังคงอาศัยอยู่ในเขตชนบท แต่ที่น่าสังเกต คือ ส่วนใหญ่เรามักจะพบครัวเรือนแห่งกลางลักษณะนี้ ในชนบท โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (แผนภาพที่ 2.2) เหตุผลหลักคือ พ่อแม่ที่อยู่ในวัยทำงานมักจะอพยพไปทำงานในเมือง แล้วฝากลูกไว้ให้ปู่ ย่า ตา ยาย ช่วยดูแล การที่เด็กอาศัยอยู่ในชนบทกับปู่ย่าตายาย น่าจะเป็นการดีเพราะอย่างน้อยที่สุดจะมีคนคอยดูแล ไม่ปล่อยให้เด็กอยู่บ้านเพียงลำพังหากพ่อแม่ไปทำงาน หรือการอาศัยในชนบทน่าจะมีสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า แต่ในอีกแง่หนึ่ง การที่เด็กไม่อยู่กับพ่อแม่ ก็จะทำให้มีปัญหาด้านความอบอุ่น ขาดคนคอยดูแลเรื่องการเรียนหนังสือ โดยเฉพาะกรณีที่ ปู่ ย่า ตา ยาย ไม่รู้หนังสือ ซึ่งรายละเอียดผลกระทบจากการที่เด็กไม่อยู่กับพ่อแม่ จะถูกนำเสนอไว้ในบทที่ 4 ต่อไป

แผนภาพที่ 2.2 สัดส่วนครัวเรือนประเภทเด็กอยู่กับผู้สูงอายุตามภูมิภาคต่างๆ

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

20 กว่าปีที่สังคมเปลี่ยนไป ผู้หญิงไทยมีบทบาทต่อครอบครัวมากขึ้น

ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ครัวเรือนไทยมีผู้หญิงทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนประเภท 1 รุ่น และ 2 รุ่นมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้นรวดเร็วมาก ซึ่งเหตุผลหรือคำอธิบายที่คาดว่า จะเป็นไปได้สำหรับการที่ผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนประเภท 1 รุ่น (สามีกับภรรยา) อาจเกิดจากคู่สมรสเดินทางไปทำงานต่างถิ่น แต่สำหรับกรณีที่ผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือน 2 รุ่น อาจเกิดขึ้นในกรณีที่มีการหย่าร้าง และผู้หญิงจะเป็นคนเลี้ยงดูลูก จากงานศึกษาของสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวในปี พ.ศ. 2552 ระบุว่าปัจจุบันมีครัวเรือนที่มีผู้ปกครองคนเดียว (Single parent) อาจจะเป็นพ่อหรือแม่รวมประมาณ 2.5 ล้านครัวเรือนทั่วประเทศ จากหลายสาเหตุ ซึ่งสาเหตุหลักมาจากการหย่าร้างที่มากขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2552 พบว่าในคู่สมรส 100 คู่จะมีการหย่าร้างเกิดขึ้นประมาณ 36 คู่ ซึ่งสูงกว่าปี พ.ศ. 2536 ที่มีอยู่เพียงประมาณ 10 คู่ เท่านั้น (สาวิตรี, 2553)

เมื่อเด็กไทยเกิดน้อยลง จำนวนนักเรียนก็น้อยลง

จำนวนประชากรวัยเด็กที่อายุน้อยกว่า 15 ปี ในครัวเรือนได้ลดลงไปกว่าครึ่ง เห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะครัวเรือนประเภท 2 รุ่น ผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ จำนวนนักเรียนในครัวเรือนลดน้อยลง จะยกเว้นก็เพียงแต่กลุ่มครัวเรือนประเภท 3 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลาง (ประเภทเด็กอยู่กับผู้สูงอายุ) ที่พบว่าจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น มีการวิเคราะห์กันว่ากรณีที่ครัวเรือนมีเด็กและนักเรียนลดลงเป็นโอกาสให้พ่อแม่มีทรัพยากรที่จะใช้สำหรับการศึกษาของเด็กนักเรียนแต่ละคนมากขึ้น และสำหรับกรณีที่ครัวเรือน 3 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลางมีนักเรียนเพิ่มขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งเป็นการสะท้อนบทบาทความสำคัญของ ปู่ ย่า ตา ยาย ในการดูแลลูกหลานในช่วงวัยเรียน

ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวยังมีมากขึ้นด้วย

สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนอีกประการหนึ่งคือ นอกจากครัวเรือนไทยกำลังก้าวไปสู่ครัวเรือนสูงอายุ คือมีสัดส่วนผู้สูงอายุเกิน 65 ปีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องแล้วยังพบว่าครัวเรือนประเภท 3 รุ่น มีสัดส่วนจำนวนผู้สูงอายุอาศัยอยู่ด้วยมากที่สุด (แผนภาพที่ 2.3) เป็นที่น่าสังเกตว่าจำนวนผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวมีทิศทางปรับเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และนอกจากสังคมไทยจะมีผู้สูงอายุมากขึ้นแล้ว อายุเฉลี่ยของหัวหน้าครัวเรือนยังเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วย จาก 43 ปี ในปี พ.ศ. 2529 เป็น 51 ปี ในปี พ.ศ. 2552

พ.ศ. 2529 จำนวนสมาชิก
ในครัวเรือนไทยเฉลี่ย

4.3 คน

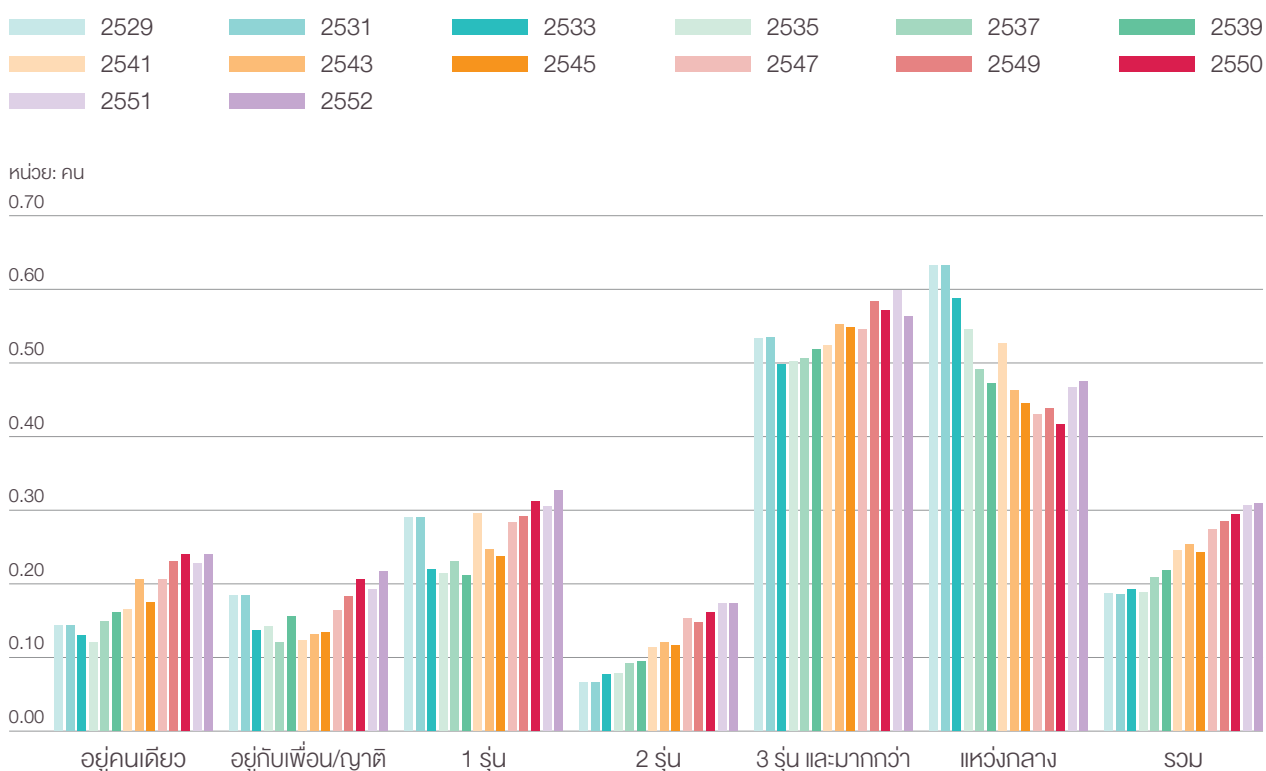
แต่ใน พ.ศ. 2552 เฉลี่ยอยู่เพียง

3.3 คน

ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลง

ในภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พบว่าครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลง จากเดิมในปี พ.ศ. 2529 ครัวเรือนแต่ละแห่งจะมีสมาชิกเฉลี่ย 4.3 คน แต่ในปี พ.ศ. 2552 พบว่าเหลือสมาชิกเฉลี่ยอยู่เพียง 3.3 คน โดยจะเห็นว่าแม้แต่ครัวเรือนประเภท 3 รุ่น (พ่อแม่ปู่ย่าตายาย) ที่เคยมีจำนวนสมาชิกมากที่สุดคือ 6 คนในปี พ.ศ. 2529 แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือเพียง 5.3 คน ซึ่งทิศทางการลดลงนี้ปรากฏให้เห็นเกือบจะทุกประเภทครัวเรือน จะเว้นก็เฉพาะกรณีครัวเรือนแห่งกลางที่เด็กอยู่กับผู้สูงอายุที่ขนาดครัวเรือนไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

แผนภาพที่ 2.3 จำนวนผู้สูงอายุต่อครัวเรือน

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

คำถามสำคัญ คือ จากการเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเภทครัวเรือนที่ได้สรุปความไว้ข้างต้น มีความสัมพันธ์ หรือ มีผลต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของคนไทยอย่างไร อาทิเช่น สำหรับเด็กมีโอกาสได้อยู่กับพ่อแม่และพร้อมหน้าพร้อมตามากขึ้นหรือน้อยลง เด็กและวัยรุ่นอายุ 10-25 ปี มีโอกาสได้เรียนสูงขึ้นมากน้อยเพียงใดในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ระหว่างเมืองและชนบทมีผลต่อโอกาสทางการศึกษาหรือไม่ และระหว่างหญิง-ชายมีโอกาสในการเรียนต่อต่างกันหรือไม่ ระดับการศึกษาของแรงงานในชนบทยังคงต่ำกว่าแรงงานในเมืองหรือไม่ (ติดตามได้ในบทที่ 4)

เมื่อก้าวเข้าสู่วัยทำงาน อาชีพและการทำงานของแรงงานไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในช่วง 20 ปี (ติดตามได้ในบทที่ 5) ด้านเศรษฐกิจการทำมาค้าขาย รายได้ รายจ่ายต่อหัวของครัวเรือนทั้ง 6 ประเภทต่างกันหรือไม่ หากแตกต่างกันเป็นอย่างไร จริงหรือไม่ว่าครัวเรือนยากจนมีหนี้สินมากกว่าครัวเรือนที่ไม่จน และช่วงวิกฤตเศรษฐกิจคนไทยพื้นตัวได้รวดเร็วหรือไม่ (ติดตามได้ในบทที่ 6)

ในภาพรวมแล้ว ชีวิตคนไทยใน 20 ปีที่ผ่านมา สะดวกสบายขึ้นหรือไม่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกอะไรบ้างที่มากขึ้น และการออมเป็นอย่างไร (ติดตามได้ในบทที่ 7) ชีวิตผู้สูงอายุคนไทยเป็นอย่างไร มีงานทำหรือไม่ และสวัสดิการเป็นอย่างไร (ติดตามได้ในบทที่ 8) ด้านสุขภาพของคนไทยเปลี่ยนไปอย่างไร การมีหลักประกันสุขภาพ หรือ 30 บาท รักษาทุกโรค ช่วยทำให้จำนวนคนจนลดลงไปได้เท่าไร (ติดตามได้ในบทที่ 9) และสุดท้ายนั้นในภาพรวมแล้วความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยลดลงหรือไม่ (ติดตามได้ในบทที่ 10) ซึ่งหลังจากจบบทงานฉบับนี้อาจทำให้หลายท่านได้ภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิตคนไทย และขบคิดถึงการปรับตัวของสังคมในด้านนโยบายต่างๆ ที่ควรเร่งดำเนินการให้เกิดขึ้น

“ การไม่มีเวลาเหลือแ
เอาใจใส่ลูก การทำให้ลูกขาดรัก
กำลังเป็นสถานการณ์วิกฤต
ของครอบครัวไทยและเด็กไทย
ในปัจจุบัน และหากไม่มีหนทาง
เยียวยาสถาบันครอบครัว
ให้เข้มแข็ง เด็กไทยจำนวนมาก
ก็จะถูกผลักไสลงไปในห้วง
ปัญหามากมาย และในภาพรวม
ก็คงเป็นเรื่องชีวิตว่าสังคมไทย
ก็คงดีได้ยากด้วย ”

อมรรวิช์ นาคกรรณ
ใน “เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม”
ตีพิมพ์ พ.ศ. 2548

3

เด็ก
กับสวัสดิการสังคม

ในช่วงกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ครอบครัวไทยมีลูกน้อยลง

อาจจะพอล่าวได้ว่า การตัดสินใจมีลูกของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก ในช่วงกว่า 60 ปีที่แล้ว สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้หญิง 1 คน จะมีลูกเฉลี่ยประมาณ 6.3 คน ซึ่งในช่วงสมัยนั้นในจำนวนประชากรทุกๆ 1,000 คน จะเป็นทารกประมาณ 44 คน แต่หากกลับมาพิจารณาข้อมูลในปัจจุบันจะพบว่า ผู้หญิงมีลูกลดลง โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 1.8 คนเท่านั้น และถ้าเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทุกๆ 1,000 คน จะมีเด็กเกิดใหม่เหลือเพียง 15 คน (แผนภาพที่ 3.1)

60 ปีที่แล้ว ผู้หญิง 1 คน จะมีลูก

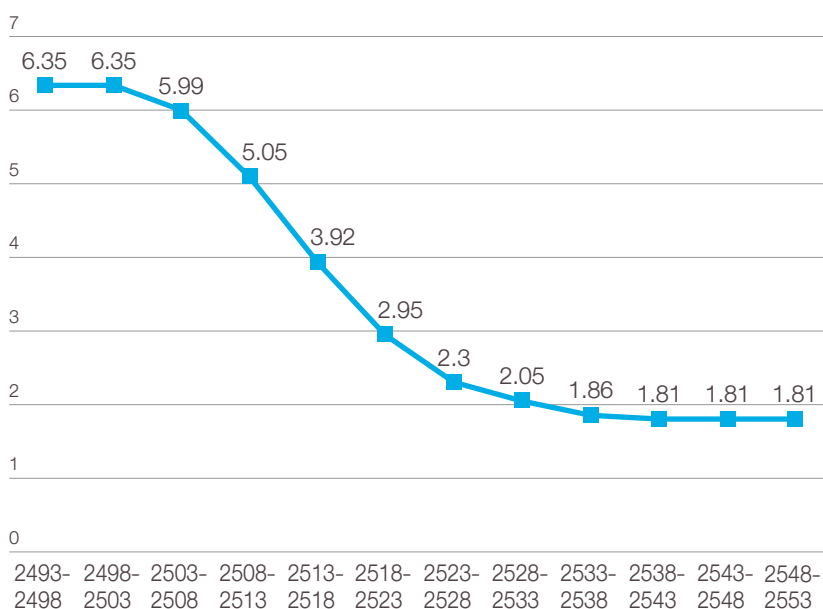
6.3 คน

แต่ในปัจจุบันจะมีลูกเพียง

1.8 คน

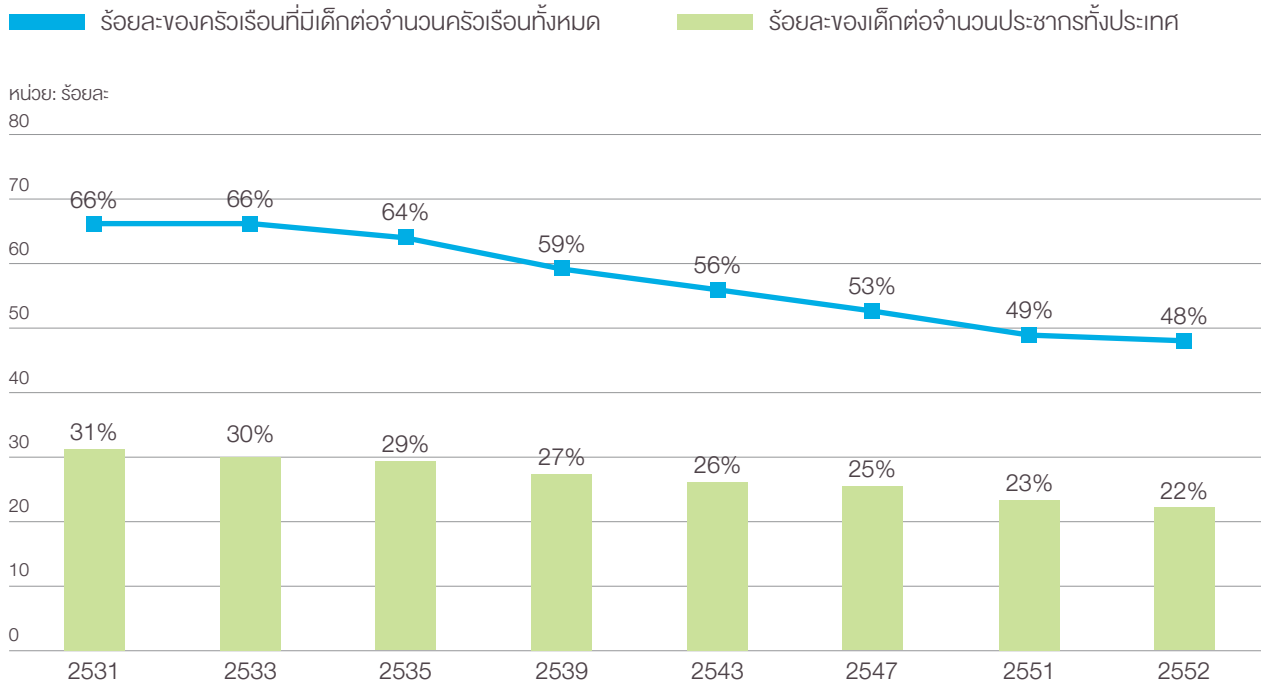
แผนภาพที่ 3.1 อัตราการมีบุตรเฉลี่ยของผู้หญิงไทย (15-49 ปี)

อัตราการเกิดของการต่อหญิง 1 คน (หน่วย: คน)

ที่มา: World Population Prospects: The 2008 Revision Population Database. (United Nations, 2008)

แผนภาพที่ 3.2 ร้อยละของเด็กที่มีอายุ 0-14 ปี ต่อประชากรทั้งประเทศและร้อยละจำนวนครัวเรือนที่มีเด็กอาศัยอยู่ต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในประเทศไทย

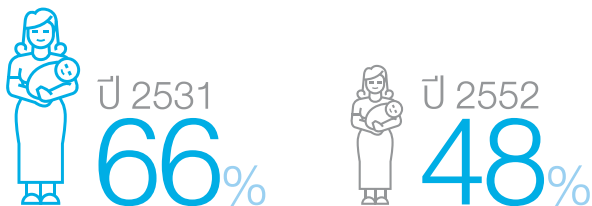

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

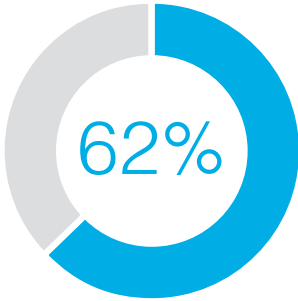
หากพิจารณาในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาจะพบว่าจำนวนเด็กอายุต่ำกว่า 14 ปี และจำนวนครัวเรือนที่มีเด็กอาศัยอยู่ มีทิศทางลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2531 จำนวนเด็กทั้งประเทศคิดเป็นร้อยละ 31 ของประชากรทั้งหมด ขณะที่จำนวนครัวเรือนที่มีเด็กคิดเป็นร้อยละ 66 ของครัวเรือนทั้งหมด ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2552 จำนวนเด็กลดลงเหลือเพียงร้อยละ 22 ของประชากรและพบว่าครัวเรือนที่มีเด็กลดลงเหลือร้อยละ 48 (แผนภาพที่ 3.2) ซึ่งถ้าจำแนกตามภูมิภาคจะพบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีครัวเรือนที่มีเด็กอยู่มากที่สุด ขณะที่กรุงเทพมหานครมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีเด็กน้อยที่สุด และส่วนใหญ่ครัวเรือนที่มีเด็กมักอยู่ในพื้นที่ชนบทมากกว่าในเมือง

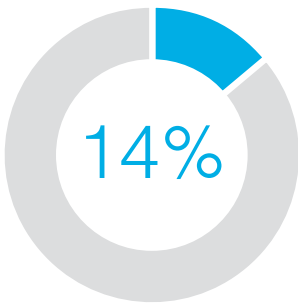
สัดส่วนจำนวนครัวเรือนที่มีเด็กอาศัยอยู่

ในปี พ.ศ. 2552 เด็กที่ได้อยู่กับ
พ่อและแม่พร้อมหน้ากันมีสัดส่วน

เด็กที่อยู่กับแม่เพียงลำพัง
มีสัดส่วนประมาณ

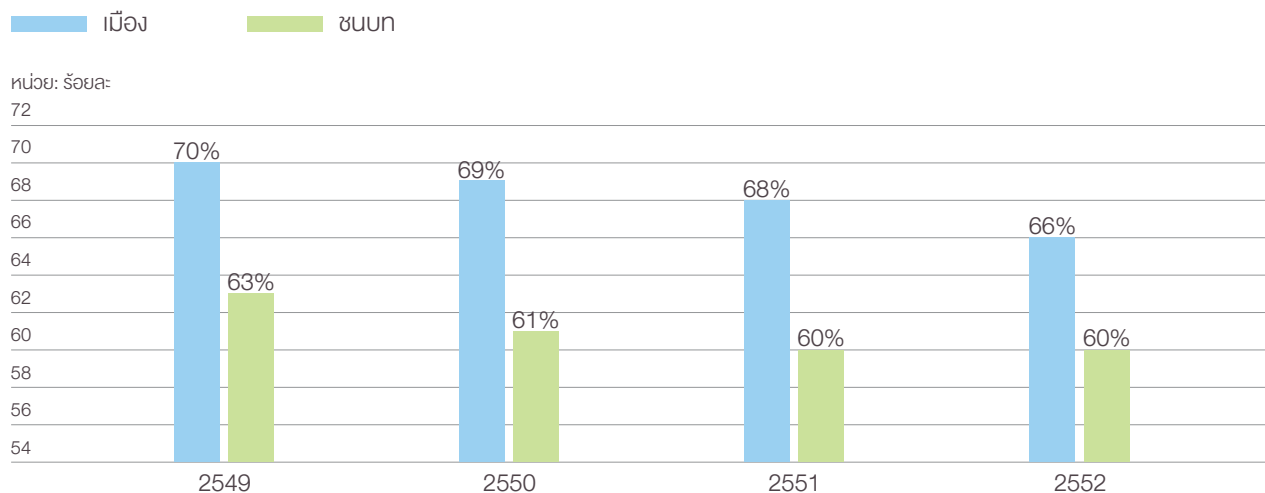
เด็กไทยมีโอกาสอยู่กับพ่อแม่ร้อยละ 62 โดยเฉพาะเด็กในครัวเรือน ยากจน

จากสถิติในช่วงปี พ.ศ. 2549-2552 ซึ่งให้เห็นว่าประเทศไทยมีครัวเรือนที่เด็กได้อยู่ร่วมกับพ่อแม่พร้อมหน้ากันทั้งคู่/หรืออาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่ง มีจำนวนประมาณร้อยละ 81 แต่หากพิจารณาเฉพาะกรณีที่เด็กได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่ จะมีสัดส่วนเหลืออยู่เพียงร้อยละ 62 เท่านั้น รองมาคือเด็กพักอาศัยอยู่กับญาติประมาณร้อยละ 21 และเด็กอาศัยอยู่กับแม่เพียงลำพังหรือที่เรียกกันว่า “แม่เลี้ยงเดี่ยว” (Single mom) มีอยู่ประมาณร้อยละ 14

สถานการณ์ที่เด็กได้อยู่กับพ่อแม่พร้อมหน้าพร้อมตากันมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2549 สัดส่วนเด็กที่ได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่คิดเป็นร้อยละ 65 ของจำนวนเด็กทั้งหมด แต่ตัวเลขดังกล่าวค่อยๆ ปรับลดลงเฉลี่ยร้อยละ 1.4 ต่อปี จนในปัจจุบัน พ.ศ. 2552 มีสัดส่วนเด็กที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่พร้อมหน้ากันลดลงเหลือเพียงร้อยละ 62

หากแยกพิจารณาจากลักษณะความเป็นเมืองและชนบท จะพบว่าครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในเมืองจะมีสัดส่วนเด็กที่ได้อยู่กับพ่อแม่มากกว่าเด็กในชนบท (แผนภาพที่ 3.3) กล่าวคือ ปี พ.ศ. 2549-2552 เด็กในเมืองที่ได้อาศัยอยู่กับทั้งพ่อและแม่ โดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 68 ของเด็กในเมืองทั้งหมด แตกต่างจากเด็กที่อาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งมีสัดส่วนเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 61 ของเด็กในชนบททั้งหมด ทั้งนี้หากจำแนกตามภูมิภาคจะพบว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเด็กเพียงร้อยละ 55 เท่านั้นที่มีโอกาสได้อยู่อาศัยร่วมกับพ่อแม่ซึ่งจัดว่าเป็นสัดส่วนต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ

แผนภาพที่ 3.3 สัดส่วนเด็กที่ได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่ จำแนกตามเขตปกครอง

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เด็กในครัวเรือนที่ยากจนมีโอกาสได้อยู่กับพ่อแม่ น้อยกว่าเด็กในครัวเรือนที่ไม่ยากจน โดยตัวเลขโอกาสที่เด็กครัวเรือนยากจนจะได้อยู่ร่วมกับพ่อแม่ ปรับลดลงอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 62 ในปี พ.ศ. 2549 ลงเหลือเพียงร้อยละ 55 ในปี พ.ศ. 2552 สำหรับกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ได้พักอาศัยกับพ่อแม่ พบว่าอีกร้อยละ 28 จะต้องอยู่กับญาติ ซึ่งช่องว่างความแตกต่างค่อนข้างชัดเจน หากเทียบกับเด็กจากครัวเรือนที่ไม่ยากจน ซึ่งมีโอกาสถึงร้อยละ 63 ที่เด็กจะได้อยู่กับพ่อแม่พร้อมหน้ากัน ส่วนสาเหตุหลักที่เด็กไม่ได้อยู่กับพ่อแม่และ/หรือแม่ ส่วนใหญ่เนื่องจากพ่อแม่มีภาระการทำงานอยู่คนละจังหวัด (ร้อยละ 49) รองมาคือ พ่อแม่แยกทางกัน (ร้อยละ 32) และพ่อหรือแม่เสียชีวิต (ร้อยละ 8)

เด็กอยู่กับผู้สูงอายุมากขึ้น โดยเฉพาะในชนบทและภาคอีสาน

การเพิ่มขึ้นของครัวเรือนที่มีเด็กและผู้สูงอายุอยู่ด้วยกันเองมีมากขึ้น จากเดิมร้อยละ 0.4 ของครัวเรือนทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2531 เป็นร้อยละ 1 ในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งการปรับตัวสูงขึ้นนี้สามารถสังเกตเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในครัวเรือนที่อาศัยในพื้นที่ชนบทและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (แผนภาพที่ 3.4) ซึ่งจากการศึกษาในต่างประเทศชี้ให้เห็นว่า เด็กที่ถูกเลี้ยงดูโดยปู่ ย่า ตา ยาย จะประสบกับความเสียเปรียบด้านการศึกษาเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กที่อาศัยกับพ่อแม่ แต่ระดับสุขภาพจะไม่แตกต่างกัน (Goodman, *et al.*, 2002, Solomon and Marx, 1995)

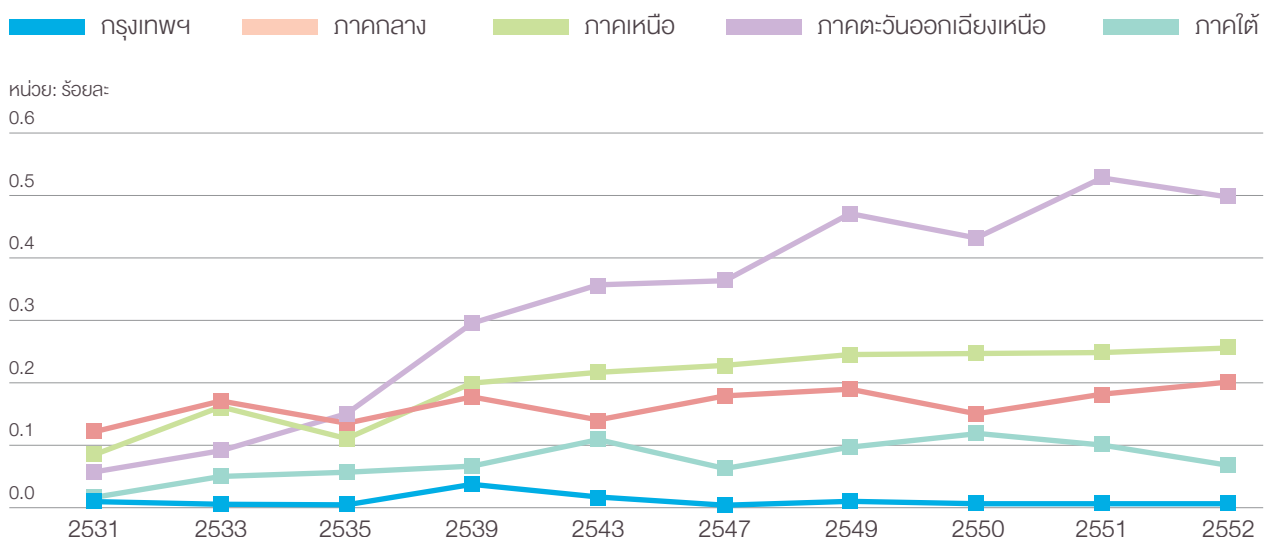
ครัวเรือนที่มีเด็กอยู่กับผู้สูงอายุ
ต่อสัดส่วนครัวเรือนทั้งหมด
ในปี พ.ศ. 2531 คิดเป็น

0.4%

แต่ในปี พ.ศ. 2552 เพิ่มขึ้นเป็น

1%

แผนภาพที่ 3.4 สัดส่วนครัวเรือนที่มีเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุจำแนกตามภาค

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

พ.ศ. 2535 รัฐอุดหนุน
ค่าอาหารกลางวันแก่เด็กนักเรียน

5 บาทต่อคนต่อวัน

พ.ศ. 2552 ปรับเพิ่มเป็น

13 บาทต่อคนต่อวัน

ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา เด็กนักเรียนได้รับอาหารกลางวันและนมฟรีมากขึ้น

โครงการอาหารกลางวันและอาหารเสริมฟรีมีเป้าหมายเพื่อเสริมโภชนาการของเด็กนักเรียนในวัยเรียนให้มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง โดยในปี พ.ศ. 2535 รัฐอุดหนุนค่าอาหารกลางวันสำหรับเด็กในระดับประถมศึกษา อัตราคนละ 5 บาทต่อวัน ตลอดปีการศึกษา (200 วัน) ทั้งนี้ได้ประมาณการเป้าหมายไว้ที่ร้อยละ 30 ของจำนวนเด็กในแต่ละสถานศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้นักเรียนทุกคน ตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กนักเรียนชั้นอนุบาล-ประถมศึกษาปีที่ 6 ได้รับงบประมาณอาหารกลางวันเต็มจำนวน และให้ปรับเพิ่มค่าอาหารกลางวัน เป็น 13 บาทต่อคนต่อวัน

จากการที่มีการจัดสรรเงินโครงการฯ และขยายขอบเขตให้ครอบคลุมเด็กในแต่ละวัยนั้น ทำให้สัดส่วนครัวเรือนที่มีเด็กได้รับอาหารกลางวัน/อาหารเสริมฟรี มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปีทั้งในชนบทและเมือง (ตารางที่ 3.1) ซึ่งหากเปรียบเทียบระหว่างชนบทและเมืองแล้ว พบว่าปัจจุบันในชนบทมีสัดส่วนครัวเรือนที่เด็กนักเรียนได้รับอาหารกลางวัน/อาหารเสริมฟรีคิดเป็นร้อยละ 63 ซึ่งมากกว่าเด็กนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเมือง (ร้อยละ 44)

ตารางที่ 3.1 ครัวเรือนที่มีเด็กได้รับอาหารกลางวัน/อาหารเสริมฟรี จำแนกตามเขตการปกครอง

ปี	จำนวนครัวเรือนที่มีเด็กได้รับอาหารกลางวัน/อาหารเสริมฟรี			
	เมือง (หน่วย: พันครัวเรือน)	ร้อยละ ครัวเรือนที่มีเด็กในเมือง	ชนบท (หน่วย: พันครัวเรือน)	ร้อยละ ครัวเรือนที่มีเด็กในชนบท
2543	276.6	11	1,741.5	26
2544	448.1	17	2,067.2	30
2545	697.8	26	2,770.1	40
2547	818.1	31	3,525.7	50
2549	890.0	36	3,893.6	53
2550	968.0	40	4,208.8	58
2551	994.3	40	4,326.3	61
2552	1,096.3	44	4,376.5	63

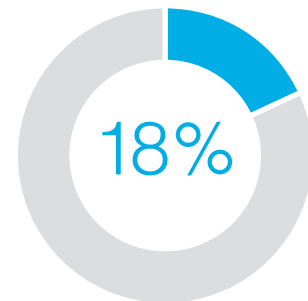
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

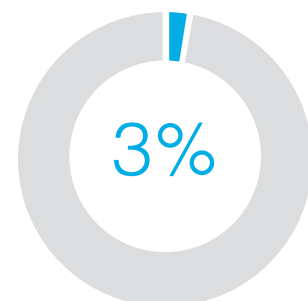
สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล เด็กไทยมีโอกาสเข้าถึงหลักประกันสุขภาพมากขึ้น

ในปี พ.ศ. 2545 พบว่าก่อนมีโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีเด็กไทยถึงร้อยละ 18 ที่มีการรายงานว่าจะไม่ได้รับ/ไม่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลใดๆ เลย ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง (ร้อยละ 7 ของจำนวนเด็กทั้งหมด) มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากราชการ/รัฐวิสาหกิจ แต่หลังจากดำเนินโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าแล้ว ในปี พ.ศ. 2552 พบว่าสัดส่วนเด็กที่รายงานว่าจะไม่มีสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลใดๆ เลยมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 18 ในปี พ.ศ. 2545 เหลือเพียงร้อยละ 3

พ.ศ. 2545 เด็กไทยไม่ได้รับสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล

แต่หลังจากมีโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า พ.ศ. 2552 เหลือเพียง

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

1	ประเทศไทยจะขาดสมดุลทางโครงสร้างประชากร รัฐควรมีมาตรการที่สนับสนุนให้การมีบุตรไม่เป็นภาระทางเศรษฐกิจมากเกินไปสำหรับพ่อแม่
2	ส่งเสริมให้เด็กได้อยู่กับพ่อแม่ ไม่ว่าจะพ่อแม่จะย้ายถิ่นไปทำงานที่ใด (ในปี พ.ศ. 2552 เด็กประมาณ 5.5 ล้านคน หรือร้อยละ 38 ของจำนวนเด็กทั้งหมด ไม่ได้อยู่ในครอบครัวที่มีทั้งพ่อและแม่) พ่อแม่ควรมีทางเลือกที่จะดูแลเด็กเอง โดยมีภาครัฐช่วยส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กและอำนวยความสะดวกให้พ่อแม่ ทั้งนี้ควรมีการศึกษาเชิงลึกเพิ่มเติมว่าการไม่ได้อยู่กับพ่อแม่มีผลต่อเด็กอย่างไร
3	เด็กที่ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่แต่อยู่กับผู้อื่นในต่างจังหวัด อาจเผชิญกับความเสี่ยงหลายด้าน อาทิเช่น ความเสี่ยงต่อการออกเที่ยวกลางคืน การสูบบุหรี่ การดื่มเหล้า การดูคลิปไม่เหมาะสม และการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร (สถาบันรามจิตติ, 2551) รัฐบาลควรมีนโยบายการติดตามเด็กกลุ่มนี้โดยเน้นบทบาทของครูในการสังเกตพฤติกรรมของเด็กกลุ่มนี้ และควรมีแนวทางติดต่อกับพ่อแม่หรือผู้ดูแลเด็ก เพื่อสามารถแก้ปัญหาก่อนที่จะถึงขั้นร้ายแรง (ในปี พ.ศ. 2552 เด็กประมาณ 3 ล้านคน หรือร้อยละ 21 ของเด็กทั้งหมดอยู่กับญาติหรือคนอื่นๆ ที่ไม่ใช่พ่อแม่)
4	ในปี พ.ศ. 2552 ครัวเรือนที่มีเด็กเกือบ 9 แสนครัวเรือน หรือร้อยละ 9 ของครัวเรือนที่มีเด็กทั้งหมด มีฐานะยากจน ดังนั้นควรมีนโยบายที่มุ่งเป้าที่จะประคับประคองเด็กจากครัวเรือนยากจน

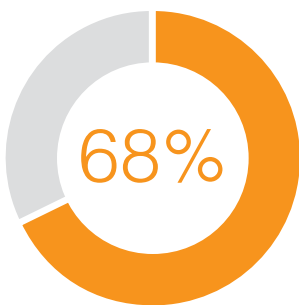
“ การจัดการศึกษาเฉพาะ
สำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้
สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช้กำลัง
อันแท้จริงของชาติ บราวน์
กวีผู้ขึ้นชื่อได้กล่าวไว้ว่า ‘อย่า
เพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดา
เลย จงพยายามยกคนทั้งชาติ
ให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด’ อันนี้เป็น
คติสำหรับการศึกษามิยนี้
ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษา
สำหรับชาติ (National Educa-
tion) เพื่อฐานะแห่งชาติ คือคน
ทั้งหมดได้งยับขึ้นสูงแล้วย่อม
มีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติ
อื่นๆ ได้ทุกวิถีอาชีพ ”

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
เสนาบดีกระทรวงธรรมการ
ชี้แจงต่อที่ประชุมอุปราชาและเทศาภิบาล
พ.ศ. 2462

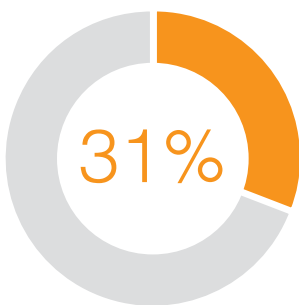
4

การศึกษา ของแรงงานไทย

พ.ศ. 2529 แรงงานที่มีการศึกษา
ต่ำกว่า ป.6 มีจำนวน

แต่ในปี พ.ศ. 2552 ลดลงเหลือ

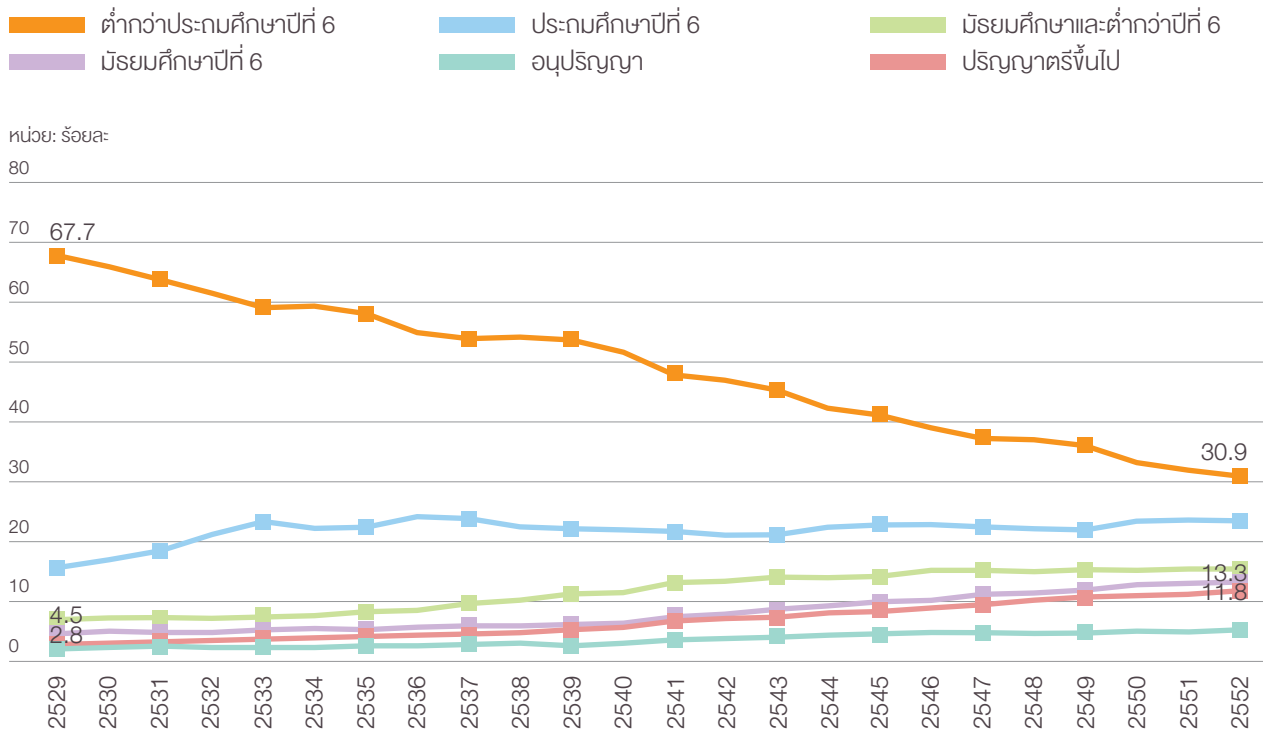

20 ปีที่ผ่านมา แรงงานไทยมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยสัดส่วนแรงงานที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปและระดับมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นเร็วกว่ากลุ่มอื่น

ในด้านการศึกษา พบว่า ภาพรวมระดับการศึกษาของแรงงานไทยเปลี่ยนแปลงไปมากตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2529-2552 จะเห็นได้ว่าแรงงานไทยมีแนวโน้มจบการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น จากสัดส่วนแรงงานชายและหญิงซึ่งมีอายุระหว่าง 15-65 ปี ที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ (แผนภาพที่ 4.1) เห็นว่าสัดส่วนของแรงงานที่สำเร็จการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 6 ลดลงอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 68 ในปี พ.ศ. 2529 เหลือเพียงร้อยละ 31 ในปี พ.ศ. 2552 ขณะที่กลุ่มแรงงานที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาและกลุ่มที่จบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีการปรับตัวเพิ่มขึ้นมากที่สุดคือ จากร้อยละ 2.75 เป็นร้อยละ 11.79 และจากร้อยละ 4.48 เป็นร้อยละ 13.31 ตามลำดับ

แผนภาพที่ 4.1 สัดส่วนแรงงานที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ (พ.ศ. 2529-2552)

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

“แต่อย่างไรก็ดี โอกาสในการเข้าศึกษาต่อนั้นไม่ได้สดใสสำหรับทุกกลุ่มครัวเรือน”

แรงงานไทยมีจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยมากขึ้น แต่ยังมีความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสทางการศึกษาเพิ่มขึ้นเช่นกัน

สำหรับประเด็นความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสทางการศึกษา พบว่าในภาพรวมแรงงานไทยมีจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยเพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2529 แรงงานไทยมีจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ย 5 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ที่ 3.29 ปี) จากนั้นในปี พ.ศ. 2541 จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยได้ปรับเพิ่มขึ้นเป็น 7 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 3.9 ปี) และจนกระทั่งปี พ.ศ. 2552 แรงงานไทยมีจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยที่ 8 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 4.42 ปี) คำถามสำคัญคือจำนวนปีการศึกษาที่เพิ่มขึ้นนี้เพิ่มขึ้นอย่างมีความเสมอภาคหรือไม่ และความเหลื่อมล้ำของโอกาสทางการศึกษาระหว่างแรงงานที่มาจากครอบครัวที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

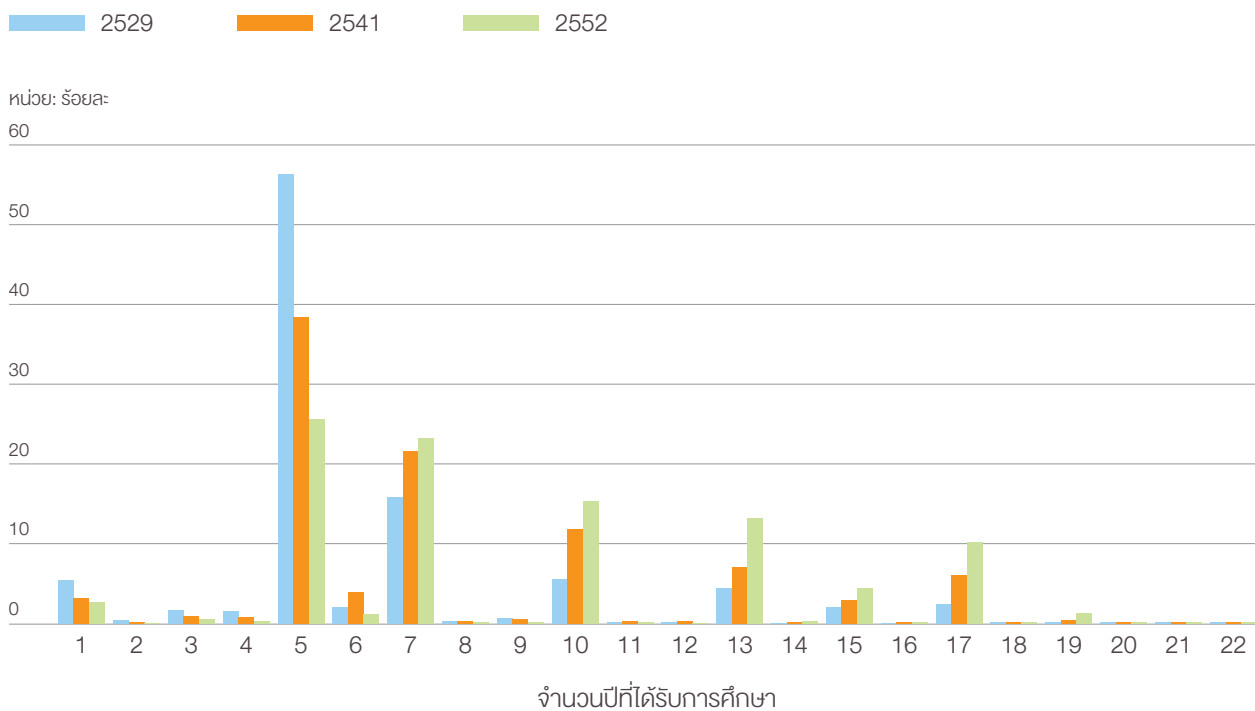
พ.ศ. 2529 แรงงานไทย มีจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ย

5 ปี

พ.ศ. 2552 เพิ่มขึ้นเป็น

8 ปี

แผนภาพที่ 4.2 สัดส่วนแรงงานตามจำนวนปีที่ได้รับการศึกษา (พ.ศ. 2529 พ.ศ. 2541 และ พ.ศ. 2552)

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หากมองจากความแตกต่างด้านการได้รับการศึกษาของแรงงานในเมืองและชนบท (วัดจากช่องว่างระหว่างจำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของแรงงานที่มีอายุระหว่าง 25-29 ปี ที่อาศัยในเขตและนอกเขตเทศบาล) มีแนวโน้มลดลงทั้งสำหรับแรงงานชายและหญิง ซึ่งสะท้อนว่าความเสียเปรียบด้านการศึกษาจากการอาศัยอยู่ในชนบทลดลงอย่างมาก ส่วนนี้เป็นการแสดงถึงความสำเร็จของรัฐในการผลักดันให้ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างทั่วถึง แต่ถึงกระนั้นก็ดี หากพิจารณาตามฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนกับโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาระดับสูง ยังคงเห็นช่องว่างระหว่างครัวเรือนที่มีฐานะดีและครัวเรือนที่มีฐานะยากจนปรากฏอยู่สูง ดังที่เห็นได้จากผู้ที่คาดว่าจะได้รับการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยนั้นมาจากกลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่อหัวสูงที่สุด (มากกว่า 7,000 บาทต่อคนต่อเดือน) ในขณะที่ผู้ที่คาดว่าจะสำเร็จการศึกษาสูงสุดที่ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายนั้นมาจากครอบครัวที่มีรายได้ต่อหัวเฉลี่ยเพียงไม่ถึง 4,500 บาทต่อคนต่อเดือน โดยสถานการณ์ดังกล่าวไม่แตกต่างกันระหว่างผู้ชายและผู้หญิง และความเหลื่อมล้ำของโอกาสในการเข้าถึงอุดมศึกษาระหว่างเยาวชนในครัวเรือนที่มีฐานะยากจน เปรียบเทียบกับเยาวชนในครัวเรือนที่มีฐานะร่ำรวยไม่ได้ดูดีขึ้นเลยตลอดช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษา

หากเปรียบเทียบระหว่างเพศชายและหญิงจะพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ แรงงานหญิงที่เข้าสู่ตลาดแรงงานมีแนวโน้มมีการศึกษาเฉลี่ยสูงกว่าแรงงานชาย โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 สำหรับแรงงานในเขตเทศบาล และเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2546 สำหรับแรงงานที่อาศัยนอกเขตเทศบาล นอกจากนี้งานวิจัยยังพบว่าการศึกษาที่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่มีผลกระทบในทางลบต่อโอกาสของการเข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัยอย่างมาก โดยจะมีผลกระทบต่อเด็กผู้หญิงมากกว่าเด็กผู้ชาย โอกาสในการเข้าเรียนต่อเปลี่ยนแปลงลดลงร้อยละ 32.5 และ ร้อยละ 27 ตามลำดับ และปรากฏการณ์นี้ยังพบมากในกลุ่มครัวเรือนฐานะยากจนที่พ่อแม่แยกทางกัน หรือต้องออกไปหางานทำไกลจากถิ่นที่อยู่อาศัย

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การปรับตัวของตลาดแรงงานทำให้อัตราค่าจ้างสำหรับแรงงานที่มีการศึกษาสูงและต่ำเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่าค่าจ้างของกลุ่มแรงงานทักษะปานกลาง

การปรับตัวของโครงสร้างค่าจ้างในประเทศไทยระหว่าง ปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ. 2552 ชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่แรงงานในกลุ่มค่าแรงระดับปานกลางเป็นผู้เสียเปรียบ แผนภาพที่ 4.3 แสดงให้เห็นอัตราการเปลี่ยนแปลงของค่าจ้าง ส่วนแกนนอนแสดงการเรียงลำดับแรงงานที่มีค่าจ้างจากต่ำไปสูง พบว่ากลุ่มที่มีรายได้ในระดับต่ำสุดและสูงสุดมีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้นสูงกว่ากลุ่มผู้ที่ได้รับค่าจ้างอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างเห็นได้ชัดเจน (ระหว่างช่วงเปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 60-80) ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบทุกช่วงกลุ่มค่าจ้างที่แท้จริงจะเห็นได้ว่าแผนภาพมีลักษณะคล้ายรูปตัว U

โอกาสในการเรียนต่อของเด็กที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่มีสัดส่วนลดลง

เด็กผู้หญิง
32.5%

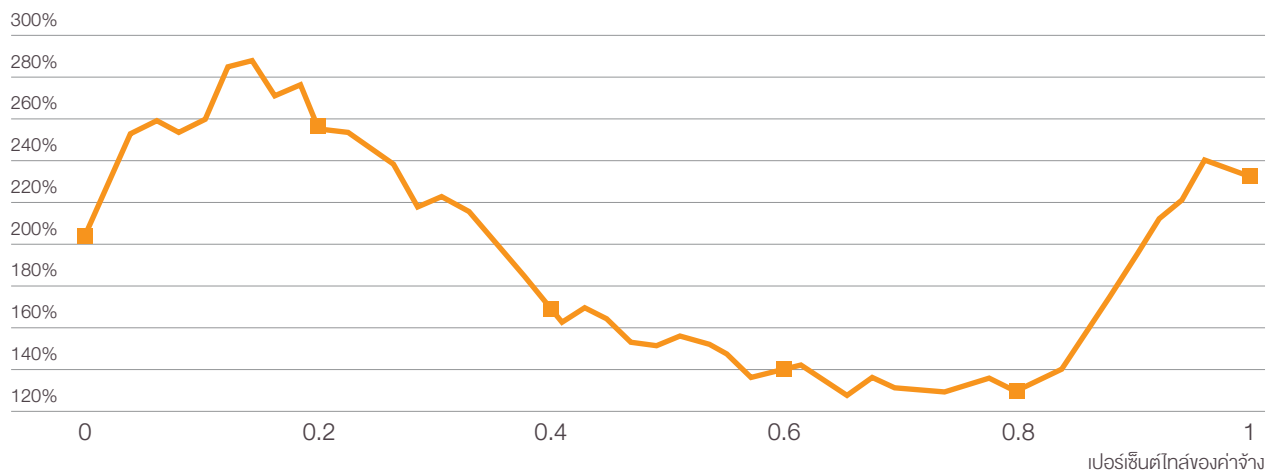

เด็กผู้ชาย
27%

แผนภาพที่ 4.3 การกระจายตัวของค่าจ้างต่อชั่วโมง และอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2529-2552

การเปลี่ยนแปลงค่าจ้าง (2529-2552)

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

กลุ่มที่จบปริญญาตรีและ ป.6
มีค่าจ้างเพิ่มขึ้น

69%

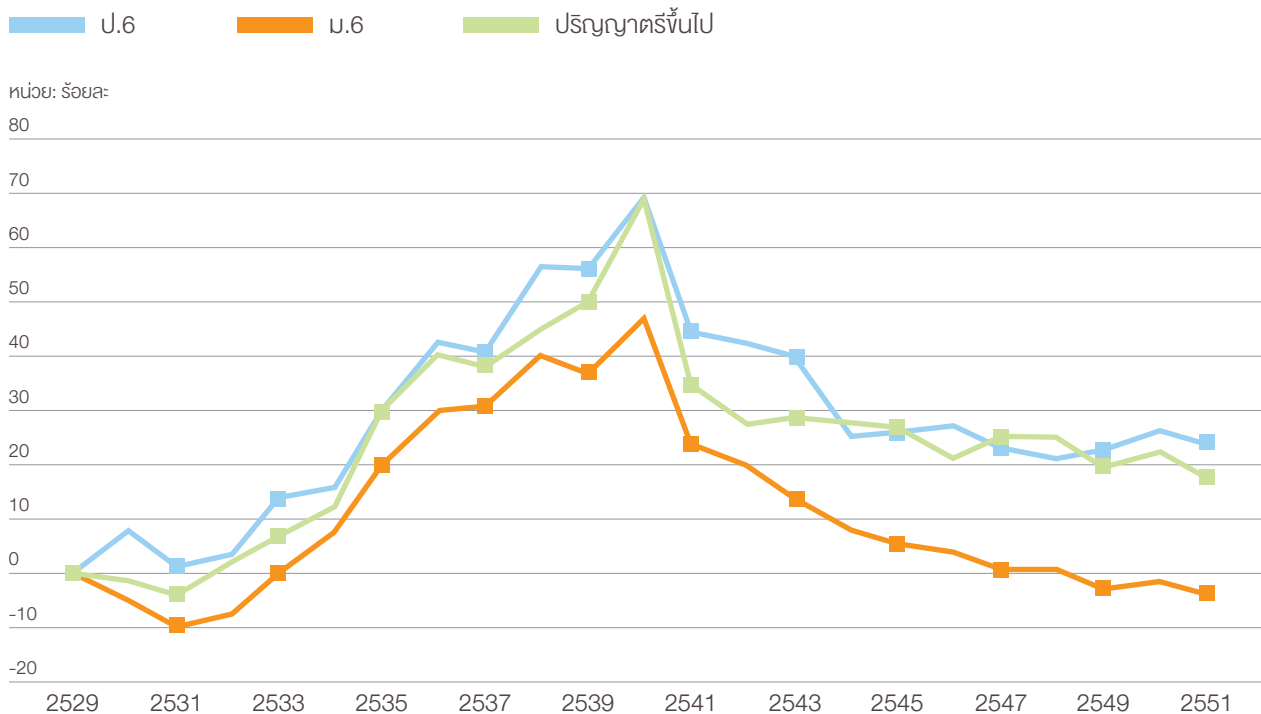
ส่วนที่จบ ม.6
มีค่าจ้างเพิ่มขึ้น

48%

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 จนถึงปี พ.ศ. 2540 ค่าจ้างที่แท้จริงเฉลี่ยของทุกกลุ่มการศึกษาเพิ่มสูงขึ้นมาก โดยเฉพาะกลุ่มที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีและประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าจ้างเพิ่มขึ้นสูงสุดคือประมาณร้อยละ 69 ในขณะที่กลุ่มที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 48 และหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ค่าจ้างที่แท้จริงของทุกกลุ่มปรับลดลงอย่างรวดเร็ว และกลุ่มที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีและประถมศึกษาปีที่ 6 เริ่มเข้าสู่ภาวะทรงตัวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ในขณะที่ค่าจ้างที่แท้จริงของกลุ่มที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ลดลงอย่างต่อเนื่อง (แผนภาพที่ 4.4)

แผนภาพที่ 4.4 การเปลี่ยนแปลงของค่าจ้างที่แท้จริงเฉลี่ยต่อชั่วโมงของแรงงานตามระดับการศึกษา

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

การวิเคราะห์ด้านบนแสดงให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำทางค่าจ้างระหว่างกลุ่มแรงงานที่จบการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย และกลุ่มมัธยมศึกษาตอนปลาย เพิ่มสูงขึ้นมาโดยตลอด ทั้งๆ ที่ในช่วงเวลาเดียวกันสัดส่วนเปรียบเทียบระหว่างจำนวนผู้จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยต่อจำนวนผู้จบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ปรากฏการณ์นี้เป็นหลักฐานสำคัญว่าอุปสงค์ที่มีต่อแรงงานที่จบปริญญาตรีและสูงกว่านั้นมีแนวโน้มขยายตัวมากกว่าอุปสงค์ที่มีต่อแรงงานที่จบในระดับชั้นมัธยมปลาย ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในการผลิตซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มแรงงานที่มีทักษะต่างกันในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน (Skill-biased technological change หรือเรียกโดยย่อว่า SBTC)

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

เนื่องด้วยผู้ที่มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาจากครอบครัวที่มีความได้เปรียบทางสังคม ซึ่งสะท้อนจากรายได้ของครัวเรือนต่อหัวที่สูงกว่ากลุ่มการศึกษาอื่นมาก เมื่อสำเร็จการศึกษาก็พบว่ามียุทธศาสตร์ค่าจ้างที่ได้เปรียบกลุ่มการศึกษาอื่น และความได้เปรียบมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากโครงสร้างการผลิตที่เปลี่ยนแปลง ในที่นี้จึงเสนอแนะนโยบายด้านการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่ม

1	นโยบายสำหรับผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษา
	<ul style="list-style-type: none"> • การเพิ่มโอกาสการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพแก่ผู้เสียเปรียบทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้วยการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้นระหว่างโรงเรียนที่มีทรัพยากรมากกับโรงเรียนที่มีทรัพยากรน้อย เพื่อทำให้นักเรียนมีพื้นฐานของระดับความรู้ในระดับที่ใกล้เคียงกันมากขึ้น และสามารถสอบแข่งขันเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้โดยไม่มีคุณภาพได้เปรียบเสียเปรียบกันมากนัก • รัฐบาลควรทบทวนความเหมาะสมของนโยบายการอุดหนุนค่าเล่าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย (Tuition fee subsidy) ซึ่งปัจจุบันเป็นการให้แบบถ้วนหน้า เนื่องจากจะเห็นแล้วว่ากลุ่มที่มาจากครอบครัวที่มีความได้เปรียบทางเศรษฐกิจและสังคมมีโอกาสเข้าศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยมากกว่านักเรียนกลุ่มอื่นมาก • ควรให้สิทธิผู้ที่มีผลการเรียนดีในการกู้ยืมจากกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาสำหรับค่าธรรมเนียมการศึกษา ระดับมหาวิทยาลัยที่จะต้องทบทวนให้สะท้อนต้นทุนการผลิตจริงมากยิ่งขึ้น โดยมีคณะกรรมการระดับท้องถิ่นและสถานศึกษาเป็นผู้พิจารณา และจะต้องมีระบบติดตามชำระคืนเงินกู้ที่มีประสิทธิภาพ (ดิเรก, 2555) • จัดสรรทุนค่าเล่าเรียน และค่าใช้จ่ายประจำเดือน ในลักษณะให้เปล่าเพื่อเป็นการสร้างแต้มต่อให้แก่เยาวชนที่มีความสามารถจากครัวเรือนที่ยากจน ในลักษณะการโอนอย่างมีเงื่อนไข (Conditional cash transfer) เพื่อสนับสนุนการศึกษาของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเป็นหลัก (ดิเรก, อ้างแล้ว) • การสนับสนุนให้จัดตั้งกองทุนเด็กและเยาวชนด้อยโอกาสกระจายทั่วประเทศ โดยมีคณะกรรมการกำกับระดับชาติที่รับผิดชอบด้านการกำหนดหลักเกณฑ์และมาตรการติดตามประเมินผล สำหรับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐและท้องถิ่นประกอบกัน (ในสัดส่วน 60 : 40) โดยให้กองทุนระดับท้องถิ่นมีอำนาจในการคัดกรองผู้สมควรได้รับการสนับสนุนเพื่อเพิ่มโอกาสทางการศึกษาให้แก่เยาวชนที่ยากจน (ดิเรก, อ้างแล้ว)
2	นโยบายสำหรับผู้ที่อยู่ในตลาดแรงงาน
	<ul style="list-style-type: none"> • รัฐบาลควรสนับสนุนการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับความต้องการในตลาดแรงงานให้แก่แรงงานที่มีการศึกษาน้อย เพื่อให้แรงงานดังกล่าวมีโอกาสที่จะได้งานที่ดีกว่า เลื่อนตำแหน่ง หรือได้รับค่าตอบแทนสูงขึ้น

“ มหาวิทยาลัยปิดของเรามี
คนเข้าเรียนปีละ 3-4 แสนคน
ถ้าคูณ 4 (ปี) ก็คือประมาณ
ล้านสองล้านสามคน เราหมด
แรงไปกับคนล้านสองล้านสาม
มากเลยโดยที่เราไม่ได้ใส่แรงเลย
กับคน 40 ล้านคน ”

ศาสตราจารย์ ดร.กฤษณพงศ์ กีรติกร
สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้
และคุณภาพเยาวชน
กล่าวในงาน think tank
เรื่อง “ศักยภาพอุดมศึกษาไทย
ในยุคบูรพาภิวัตน์”
เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2555
ณ โรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล
กรุงเทพฯ

5

อาชีพ การศึกษา
และเงินโอน

“ อาชีพเป็นที่มาของรายได้หลักของครัวเรือน การเลือกประเภทอาชีพจึงเป็นเรื่องสำคัญเพราะเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดรายได้ และ ฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมา ภาคอุตสาหกรรมและบริการขยายตัวอย่างมาก ส่งผลให้ครัวเรือนส่วนใหญ่หันหลังให้ภาคการเกษตรและเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเพิ่มขึ้น ”

ครัวเรือนแห่งกลาง
อยู่ในภาคเกษตร

26.2%

เป็นเจ้าของกิจการ

22.5%

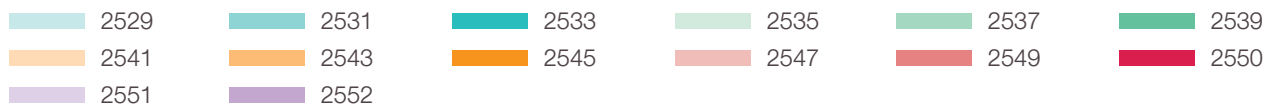
เสมียน/พนักงานบริการ

20.4%

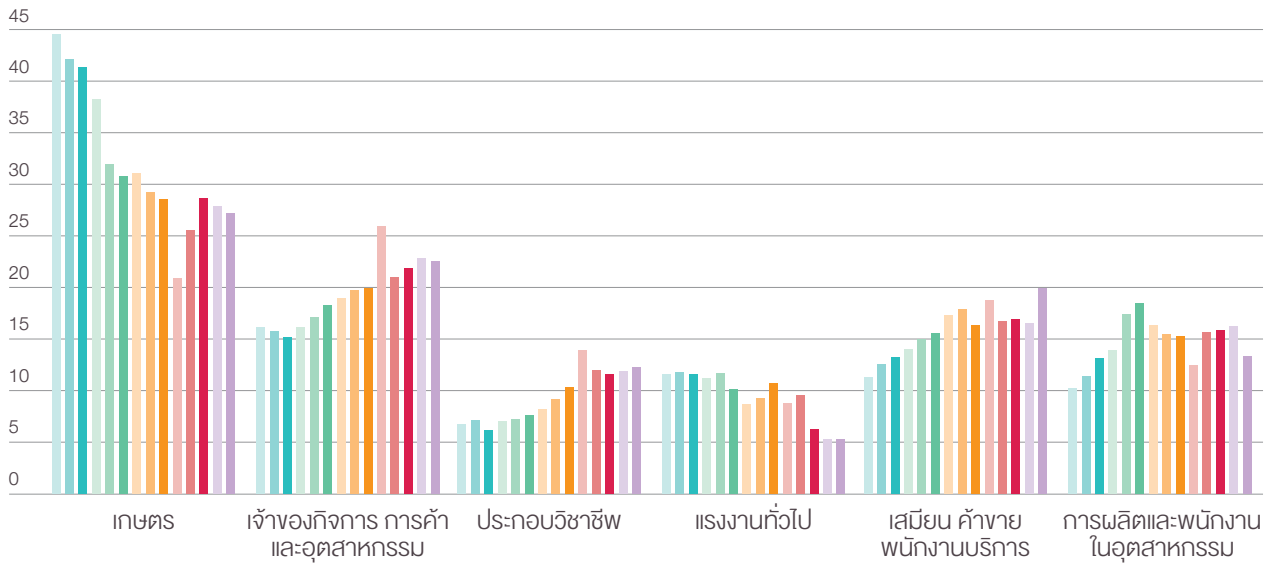
ช่วง 20 ปีที่ผ่านมา การประกอบอาชีพของคนไทยเปลี่ยนไปอย่างชัดเจน จากเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรมและบริการ

กว่า 20 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงระดับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศส่งผลให้ครัวเรือนไทยมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพไปจากเดิมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะครัวเรือนที่เคยประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม มีแนวโน้มลดลงมากที่สุด เช่นเดียวกับครัวเรือนที่ประกอบอาชีพแรงงานทั่วไปที่มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่มีอีก 3 อาชีพที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นตลอดมา คือ กลุ่มเจ้าของกิจการ การค้า และอุตสาหกรรม กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพ และกลุ่มอาชีพเสมียน ค้าขาย และพนักงานบริการ (แผนภาพที่ 5.1)

แผนภาพที่ 5.1 สัดส่วนการเปลี่ยนแปลงอาชีพในช่วงปี พ.ศ. 2529-2552

หน่วย: ร้อยละ
50

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ครัวเรือนที่มีสมาชิกมากกว่า 1 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลางยังมีสัดส่วนการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากกว่ากลุ่มอื่น ขณะที่ครัวเรือนที่อยู่คนเดียวหรืออยู่กับเพื่อนจะทำงานภาคบริการ

ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรมีสัดส่วนลดลงในครัวเรือนทุกประเภท ขณะที่ครัวเรือนอยู่คนเดียว หรืออยู่กับเพื่อนหรือญาติ มีแบบแผนคล้ายกัน คือ มักประกอบอาชีพเป็นเจ้าของกิจการ เสมียนและพนักงานบริการมากที่สุด และประกอบอาชีพเกษตรค่อนข้างน้อย ส่วนครัวเรือนหนึ่งรุ่น สองรุ่น สามรุ่น ยังเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนครัวเรือนเกษตรค่อนข้างสูง คือ ประมาณร้อยละ 30 ของครัวเรือนในแต่ละกลุ่มยังประกอบอาชีพเกษตรกร สำหรับครัวเรือนแห่งกลางกลุ่มใหญ่อยู่ในภาคเกษตร (ร้อยละ 26.2) รองลงมาคือ เจ้าของกิจการ (ร้อยละ 22.5) และเสมียน/พนักงานบริการ (ร้อยละ 20.4)

สัดส่วนของผู้ที่จบการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาในปี พ.ศ. 2552 อยู่ในภาคเกษตร

22.42%

ภาคอุตสาหกรรม

36.14%

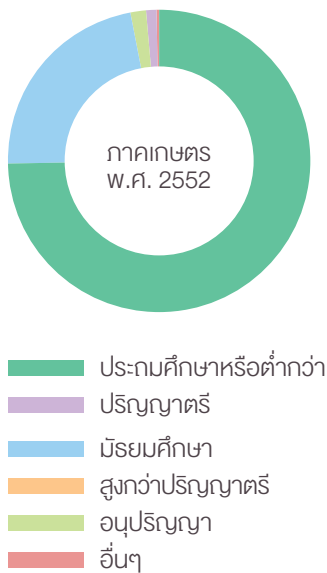
ภาคบริการ

37.74%

ตารางที่ 5.1 สัดส่วนการประกอบอาชีพในภาคการผลิตต่างๆ จำแนกระดับการศึกษาสูงสุด (หน่วย: ร้อยละ)

ระดับการศึกษา	เกษตร		อุตสาหกรรม		บริการ	
	2544	2552	2544	2552	2544	2552
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	83.7	74.75	56.9	49.27	43.51	42.57
มัธยมศึกษา	14.87	22.42	31.88	36.14	28.66	37.74
อนุปริญญา	0.87	1.64	4.88	6.16	7.37	4.7
ปริญญาตรี	0.52	1.05	5.37	7.42	18.01	13.11
สูงกว่าปริญญาตรี	0.01	0.03	0.66	0.68	1.95	1.63
อื่นๆ	0.04	0.1	0.32	0.33	0.49	0.25
รวม	100	100	100	100	100	100

ที่มา: การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ทั้งคนไทยที่ทำงานในภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ต่างจบการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น โดยมีแนวโน้มจบระดับมัธยมศึกษามากขึ้นในทุกภาคการผลิต

สัดส่วนของประชากรที่จบการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าซึ่งส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพการเกษตรมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่กลุ่มที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในทุกภาคการผลิต ซึ่งหากพิจารณาภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมจะพบว่า หากไม่เน้นการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าแล้ว พบว่ามีสัดส่วนคนไทยที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้นในทุกๆระดับเมื่อเปรียบเทียบปี พ.ศ. 2544 และปี พ.ศ. 2552 แต่สำหรับผู้ที่ทำงานในภาคบริการกลับมีสัดส่วนการจบการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับมัธยมศึกษาน้อยลงอย่างชัดเจน ทั้งในกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาระดับอนุปริญญา ระดับปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี

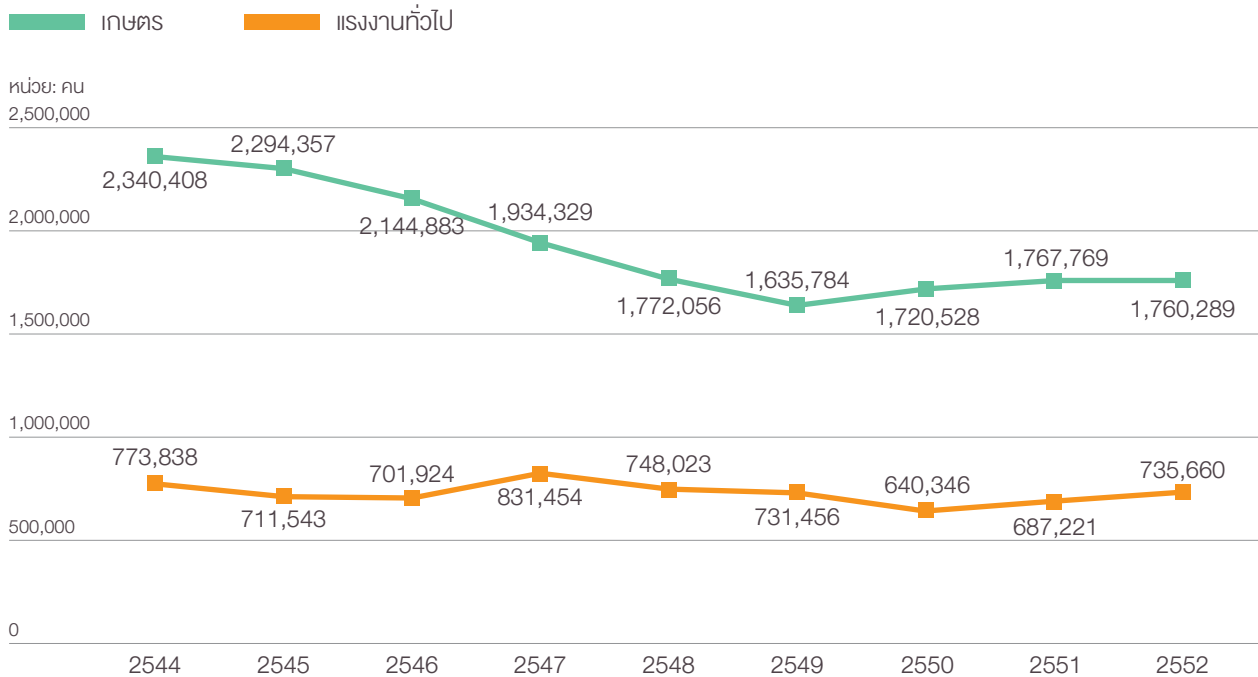

เมื่อแรงงานไทยที่กำเเขตรและแรงงานทั่วไปมีจำนวนน้อยลง ทำให้แรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น

สมาชิกของครัวเรือนที่อยู่ในกำลังแรงงานที่ประกอบอาชีพในด้านเกษตรและอาชีพแรงงานทั่วไปนั้น มีแนวโน้มที่ลดลง โดยจะเห็นได้ว่าในอาชีพด้านเกษตรนั้นลดลงเกือบถึง 600,000 คน (เกือบร้อยละ 25) และอาชีพแรงงานทั่วไปนั้นลดลงประมาณ 38,000 คนหรือเกือบร้อยละ 5 ในช่วง พ.ศ. 2544-2552

แผนภาพที่ 5.2 จำนวนสมาชิกครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและแรงงานทั่วไป จำแนกตามปี

ที่มา: การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ

จากความไม่สมดุลในด้านความต้องการแรงงาน(อุปสงค์) โดยเฉพาะแรงงานในช่วงอายุระหว่าง 15-24 ปี อยู่ในภาคการเกษตร อุตสาหกรรมและบริการ ซึ่งส่วนใหญ่เน้นไปที่แรงงานไร้ฝีมือจนถึงกึ่งฝีมือที่มีการศึกษา ทำให้ประเทศเกิดปรากฏการณ์ใหม่คือการเข้ามาของแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน

ในปี พ.ศ. 2552 พบว่า มีนายจ้างหรือกิจการที่จ้างงานแรงงาน 3 สัญชาติ (กัมพูชา พม่า ลาว) ถึง 311,654 คน โดยเป็นกรรมกรถึง 1,184,592 คน ประเภทกิจการในนงานกรรมกรที่มีการจ้างแรงงานต่างด้าวมากที่สุดในปี พ.ศ. 2552 คือ ประมง กิจการต่อเนื่องประมงทะเล เกษตรและปศุสัตว์ กิจการก่อสร้าง และ กิจการต่อเนื่องเกษตร ตามลำดับ ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าแรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่ที่เข้ามาทดแทนแรงงานทางด้านการเกษตรที่หายไปจากกำลังแรงงาน

“ในปี พ.ศ. 2551 ผู้จบระดับปริญญาตรีมีจำนวนผู้ที่จบการศึกษาและพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากที่สุด”

เมื่อค่านิยมสังคมมุ่งเน้นไปที่ใบปริญญา ทำให้ประเทศไทยกำลังขาดแรงงานฝีมือ และมีแนวโน้มว่าประเทศไทยกำลังเผชิญความเสี่ยงด้านความสามารถในการแข่งขันอุตสาหกรรมในระยะยาว

แม้ว่าภาคอุตสาหกรรมจะอยู่ในภาวะทรงตัวในช่วง พ.ศ. 2543-2552 แต่ปัจจุบันได้มีการส่งสัญญาณในด้านการขาดแคลนแรงงานในภาคอุตสาหกรรมทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานฝีมือ นอกจากนี้ยังถูกแย่งแรงงานจากภาคบริการ หรือแข่งขันกันเองในอุตสาหกรรมที่มีค่าตอบแทนและสวัสดิการที่สูงกว่า ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งของการขาดแคลนแรงงานนั้นคือ ค่านิยมของครัวเรือนดังที่ได้กล่าวข้างต้นที่ต้องการให้สมาชิกครัวเรือนนั้นมีการศึกษาสูงๆ มุ่งเน้นให้ได้ใบปริญญา ส่งผลให้แรงงานที่จบการศึกษาในสายสามัญและสายอาชีพ เช่น จบมัธยมปลายศึกษาต่อจนปลายหรือจบ ปวช. แทนที่จะออกมาทำงานหารายได้และประสบการณ์แต่กลับได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและผู้ปกครองให้ศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี

พบว่า ในปี พ.ศ. 2551 ผู้จบระดับปริญญาตรีมีจำนวนผู้ที่จบการศึกษาและพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากที่สุด ในขณะที่ผู้จบการศึกษาระดับปวช. มีความพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานน้อยที่สุด¹ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วภาคอุตสาหกรรมต่างๆ มีความต้องการแรงงานในระดับอาชีวศึกษามากกว่าในระดับปริญญา

ตารางที่ 5.2 จำนวนผู้ที่สำเร็จการศึกษาและพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน จำแนกตามระดับการศึกษา และสาขาวิชา ปี พ.ศ. 2551

หน่วย: คน (ร้อยละ)

ระดับการศึกษา	จำนวนผู้สำเร็จการศึกษาและพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงาน		
	สายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ²	สายสังคมศาสตร์	รวม
มัธยมศึกษาตอนต้น หรือต่ำกว่า			53,136 (100)
มัธยมศึกษาตอนปลาย			26,259 (100)
ปวช.	8,166 (45.95)	9,605 (54.05)	17,770 (100)
ปวส.	32,291 (42.61)	43,489 (57.39)	75,780 (100)
ปริญญาตรี	57,144 (32.29)	119,832 (67.71)	176,976 (100)
ปริญญาโท หรือสูงกว่า	9,683 (28.21)	24,644 (71.79)	34,327 (100)
รวม	107,284	197,569	384,248 (100)

ที่มา: โครงการการศึกษาความต้องการกำลังคนเพื่อวางแผนการผลิตและพัฒนากำลังคนของประเทศ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2553)

¹ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าอายุยังไม่ถึง 18 ปีและยังไม่ผ่านการเกณฑ์ทหาร

² ในระดับอาชีวศึกษา กลุ่มสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (S&T) ประกอบไปด้วย สาขาวิชาเกษตรกรรม คหกรรม อุตสาหกรรม อุตสาหกรรมสิ่งทอ ประมง เทคโนโลยีสารสนเทศ ในระดับอุดมศึกษา กลุ่มสาย S&T ประกอบไปด้วย กลุ่มวิชาสาขาเกษตรกรรม/ประมง/วนศาสตร์ กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์/เทคโนโลยี/อุตสาหกรรม กลุ่มวิชาวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรม กลุ่มวิชาสุขภาพและการแพทย์

จากตารางที่ 5.2 พบว่า ร้อยละ 46.06 ของจำนวนผู้จบการศึกษาและมีความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานมาจากกลุ่มผู้จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ขณะที่กลุ่มผู้จบการศึกษาระดับ ปวช. ที่มีความต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงานมีเพียงร้อยละ 4.62 จากจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาและพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในแต่ละระดับการศึกษา จะเห็นได้ว่าจำนวนผู้จบการศึกษาในระดับ ปวช. กลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีความพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมีเพียงร้อยละ 8.58 จากจำนวนผู้จบการศึกษาในระดับปวช.กลุ่มเดียวกัน (จำนวน 95,188 คน) ในขณะที่ระดับ ปวส.กลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้นมีความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานคิดเป็นร้อยละ 42.29 ของผู้จบการศึกษาในกลุ่มเดียวกัน (จำนวน 76,360 คน) ในขณะที่ผู้ที่จบปริญญาตรีในสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานสูงถึงร้อยละ 65.49 (จากจำนวน 87,256 คน) ส่วนสายสังคมนั้นมีความพร้อมเข้าสู่ตลาดแรงงานมากกว่าสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับปริญญาตรี สูงถึงร้อยละ 75.62 (จากจำนวน 158,461 คน) ตัวเลขดังกล่าวน่าจะแสดงให้เห็นได้ว่า นอกจากจำนวนผู้สำเร็จการศึกษาในระดับ ปวช.และ ปวส.จะน้อยกว่าในระดับอุดมศึกษาแล้ว สัดส่วนผู้มีความพร้อมที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานเมื่อจบการศึกษาแล้วยังคงน้อยกว่าในระดับอุดมศึกษาและที่สำคัญคือจำนวนผู้จบการศึกษาในระดับอุดมศึกษามีมาก แต่ความต้องการในตลาดแรงงานมีน้อยมากซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

กลุ่มผู้จบปริญญาตรีมีความต้องการ
เข้าสู่ตลาดแรงงาน

46.06%

ขณะที่กลุ่มผู้จบ ปวช. มีเพียง

4.62%

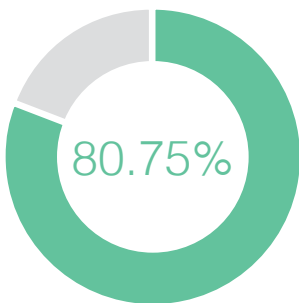

ดังนั้นการขาดแคลนแรงงานในภาคอุตสาหกรรมส่วนหนึ่ง เกิดจากข้อจำกัดที่ว่า แรงงานใหม่ที่มีการศึกษาดต่ำกว่าระดับปริญญาตรีชะลอตัวลงมาก เนื่องจากค่านิยมในการเรียนเพื่อใบปริญญาได้กล่าวมาแล้ว ขณะเดียวกันก็มีปัญหาว่าสถานประกอบการส่วนใหญ่ยังเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานระดับกึ่งทักษะ (Semi-skilled) อยู่มาก (แต่มีอุปทานจำกัด ก่อให้เกิดปัญหาความไม่สมดุลกันระหว่างแรงงานที่มีและแรงงานที่ต้องการ) อีกทั้งสถานประกอบการจำนวนมากเป็น SMEs และมีสภาพแวดล้อมในการทำงานและค่าตอบแทนและสวัสดิการไม่น่าสนใจ กอปรกับแรงงานทั่วไปไม่นิยมทำงานประเภท 3D (Dirty-สกปรก Dangerous-อันตราย และ Difficult-ยากลำบาก) จึงเป็นการเปิดโอกาสในการนำเข้าแรงงานต่างด้าวเข้าทดแทนแรงงานไทยที่ขาดแคลน นอกจากนี้แล้วระบบอุตสาหกรรมของไทยนั้นเป็นอุตสาหกรรมที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันไม่สูงมากนัก และผลิตสินค้าราคาถูก ผู้ประกอบการเหล่านี้จึงมักจะไม่ส่งเสริมการลงทุนในด้านทรัพยากรมนุษย์ หรือทุนมนุษย์ อันส่งผลให้การพัฒนาประสิทธิภาพแรงงานต่ำหรือแรงงานนั้นมีผลิตภาพแรงงานที่ต่ำ ส่งผลให้ค่าตอบแทนแรงงานพลอยต่ำไปด้วย

ดังนั้นถ้าประเทศไทยไม่สามารถปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมให้ลดการใช้แรงงานระดับล่างให้น้อยลงก็ต้องพึ่งพิงแรงงานต่างด้าวมากขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมไทยขาดความมั่นคงและอาจจะไม่สามารถแข่งขันได้กับประเทศในอาเซียนอื่นๆ ที่ไม่มีปัญหาข้อจำกัดด้านอุปทานแรงงานเช่นประเทศไทย

สมาชิกครัวเรือน 2 รุ่น ที่ย้ายออกจากครัวเรือนมีสัดส่วนการส่งเงินกลับมาสูงถึง

แม้คนไทยจะมีการย้ายถิ่นอยู่ตลอด โดยเฉพาะคนไทยในชนบท แต่ครัวเรือนยังคงเชื่อมโยงกันและกันด้วย “เงินโอน” ซึ่งเงินโอนสำหรับสมาชิกเพื่อการศึกษาจัดเป็นรายการหลัก

การเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรในทีใดทีหนึ่งนอกเหนือจากการเกิดการตายแล้ว ยังเกิดจากการย้ายถิ่นของประชากร ในประเทศไทยนั้นมีการย้ายถิ่นภายในประเทศในอัตราที่สูง ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว เมื่อสมาชิกบางคนย้ายออกไปเรียนต่อหรือไปหางานทำในอีกแห่งหนึ่ง ย้ายออกไปมีครอบครัวของตนเอง และเมื่อมีอาชีพใหม่ก็มีการถ่ายโอนทรัพยากรมายังครอบครัวเดิม ในส่วนนี้ จะใช้ “ครอบครัว” ในความหมายที่ใช้กันทั่วไป คือกลุ่มที่เป็นเครือญาติ ที่อาจจะอยู่คนละที่กัน และอาจมีการแบ่งปันทรัพยากรกันผ่านการส่งเงินโอนให้แก่กัน ไม่ใช่ “ครัวเรือน” ที่เป็นหลังคาเดียวกัน กินข้าวหม้อเดียวกัน

การที่สำนักงานสถิติแห่งชาติเพิ่งเริ่มเก็บข้อมูลการย้ายถิ่นตั้งแต่มีการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม จึงมีข้อมูลอยู่ช่วงสั้นๆ ไม่อำนวยให้หาข้อสรุปเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ซึ่งต้องการข้อมูลรายปีต่อเนื่องเป็นระยะยาว ดังนั้นในที่นี้จะใช้ข้อมูลจากการสำรวจล่าสุดในปี พ.ศ. 2552

ในการติดตามเรื่องการย้ายถิ่นและการโอนเงินระหว่างครัวเรือน สำนักงานสถิติเริ่มด้วยการยึดเอาครัวเรือนที่ได้รับเลือกเป็นตัวอย่างเป็นหลัก และถามว่ามีผู้ย้ายออกไปจากครัวเรือนในระยะสิบปีที่ผ่านมาเป็นจำนวนเท่าใด และครัวเรือนที่มีคนย้ายออกไปหรือรับเงินจากผู้ย้ายออกไปเหล่านี้มีจำนวนเท่าใด แต่ไม่ถามว่ามีใครย้ายเข้ามา หากครัวเรือนนั้นมีคนที่ย้ายเข้ามา ดังนั้น ข้อมูลจะมุ่งให้คำตอบเกี่ยวกับเงินโอนในครอบครัว

ในบรรดาครัวเรือนต่างๆ ในประเทศไทยมีผู้ย้ายออกจากครัวเรือนในรอบสิบปีที่ผ่านมาถึง 8.4 ล้านคน ในจำนวนคนที่ย้ายออกจากครอบครัวในชนบทนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เคยอยู่ในชนบท คือประมาณ 7 ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้มีเชื่อว่าทุกคนที่ย้ายออกจะมุ่งหน้าไปอยู่ในเมือง มีอยู่ส่วนหนึ่งที่ย้ายออกไปสู่อีกแห่งหนึ่งในชนบท หากคิดเป็นอัตราการย้ายออกของชาวชนบทต่อประชากรที่เหลืออยู่ในปีที่สำรวจคือปี พ.ศ. 2552 จะพบว่าอัตราดังกล่าวเท่ากับประมาณร้อยละ 1.5 ต่อประชากรในปี พ.ศ. 2552 สรุปได้ว่าอัตราการย้ายออกของสมาชิกครัวเรือนในภาคชนบทสูงกว่าการย้ายออกของสมาชิกครัวเรือนในเมืองในทุกประเภทของครัวเรือน (ตารางที่ 5.3)

ในรอบสิบปีที่ผ่านมามีการย้ายออกจากครัวเรือน

8.4 ล้านคน

พ.ศ. 2552 อัตราการย้ายออกของชาวชนบทประมาณ

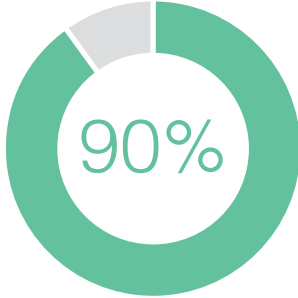
1.5%

ตารางที่ 5.3 จำนวนคนที่ย้ายออกจากครัวเรือนประเภทต่างๆ ปี พ.ศ. 2552

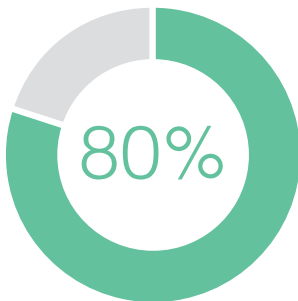
ประเภทครัวเรือน	อัตราการย้ายออกต่อปี (ร้อยละ)	สัดส่วนคนที่ย้ายออกที่ส่งเงินมากทุกปี (ร้อยละ)
ชนบท		
อยู่คนเดียว	4.68	67.65
อยู่กับญาติหรือเพื่อน	1.10	71.02
1 รุ่น	2.64	71.80
2 รุ่น	0.73	79.96
3 รุ่น	0.99	76.90
▲หัวกลาง	4.04	71.54
รวมทุกประเภท	1.47	74.11
เมือง		
อยู่คนเดียว	1.86	71.24
อยู่กับญาติหรือเพื่อน	0.40	73.54
1 รุ่น	1.00	72.68
2 รุ่น	0.41	80.75
3 รุ่น	0.53	79.00
▲หัวกลาง	2.84	67.90
รวมทุกประเภท	0.69	75.20

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2552

ในจำนวนผู้ที่ส่งเงินกลับบ้าน
ส่วนใหญ่จะส่งเงินกลับมาทุกปี
มีสัดส่วนที่มากถึง

ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีการส่งเงิน
เพื่อไปรับการศึกษาให้ผู้ที่ย้ายออก
จากครัวเรือนสูงกว่า

ประจักษ์พยานของเยื่อใยระหว่างครอบครัวก็คือ จะมีการโอนเงินไปมา ระหว่างผู้ที่ย้ายออกไปกับครัวเรือนหลักหรือครัวเรือนต้นทางอยู่เสมอ แสดงว่า มีการแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกันอยู่บ้าง ถึงแม้ว่าจะไม่เข้มข้นเหมือนเมื่อ อยู่ในครัวเรือนเดียวกัน ในข้อมูลที่ได้มาปรากฏว่าผู้ที่ย้ายออกไปในสปีปี ที่ผ่านมา ประมาณสองในสามยังส่งเงินกลับมาให้แก่ครัวเรือนหลัก และเป็น ที่น่าสังเกตอีกด้วยว่าถ้าหากส่งเงินมาแล้วก็จะส่งเงินมาทุกปี ปรากฏว่ากว่า ร้อยละ 90 ส่งมาทุกปี

ในบางกรณี เมื่อมีผู้ใดย้ายออกไปจากครัวเรือน ครัวเรือนจะส่งเงิน ตามไปให้ผู้ที่ย้ายออกไป และรายการที่มีความสำคัญสูงสุด (กว่าร้อยละ 80) ทั้งในชนบทและในเมืองคือการส่งเด็กหรือเยาวชนไปรับการศึกษา ซึ่งมีต้นทุน สูงถึง 52,000 บาทต่อคนต่อปี สำหรับครัวเรือนในชนบท และประมาณ 79,000 บาทต่อคนต่อปี สำหรับครัวเรือนในเมือง (ตารางที่ 5.4) ดังนั้น ครัวเรือน ที่ส่งเงินดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะมีภาระการเงินที่ค่อนข้างหนัก แต่ปรากฏว่าผู้ที่ ส่งเงินตามผู้ย้ายออกไปเพื่อการศึกษาและเพื่อการอื่นๆ ใช้เงินในการนี้เพียง ร้อยละ 1 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือนเหล่านี้ แสดงว่าครัวเรือนเหล่านี้ มีฐานะค่อนข้างดี

ตารางที่ 5.4 จำนวนเงินโอนต่อหัวผู้ย้ายออกจากครัวเรือนต่อปี จำแนกตามเหตุผลที่ย้ายออก (ข้อมูลปี พ.ศ. 2552)

สาเหตุที่ย้ายออก	จำนวนเงินที่ได้รับต่อหัวผู้ย้ายออก (หน่วย: บาท)	
	เมือง	ชนบท
แยกครอบครัว	33,057	25,282
ทำงาน	43,833	32,253
เรียนต่อ	79,067	52,305
อื่นๆ	25,009	25,048

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2552

ครัวเรือนที่ได้รับเงินโอนนั้นพึ่งพิงรายได้ดังกล่าวถึง 1 ใน 3 ของรายจ่ายครัวเรือนทั้งหมดสำหรับคู่สมรสที่มีการส่งเงินโอนมักเป็นผู้ชายมากกว่าผู้หญิง แต่สำหรับครัวเรือนที่มีเงินโอนจากบุตรจะพบว่าบุตรสาวจะส่งเงินโอนมาเพื่อดูแลบิดามารดามากกว่าบุตรชาย

เมื่อหันมาพิจารณาเงินที่ครัวเรือนได้รับจากผู้ที่ย้ายออกไป ก็จะได้ข้อมูลที่น่าสนใจหลายประการ จำนวนเงินที่ได้รับมานั้นเป็นส่วนสำคัญในการคำนวณครัวเรือนหลัก ตารางที่ 5.5 แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของครัวเรือนที่ได้รับเงินจากผู้ที่ย้ายออกไป แยกตามประเภทของครัวเรือน

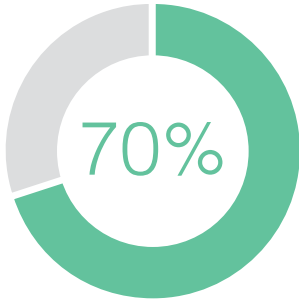
ตารางที่ 5.5 ลักษณะบางประการของครัวเรือนที่ได้รับเงินส่งกลับจากผู้ที่ย้ายออกไป (ปี พ.ศ. 2552)

ประเภทครัวเรือน	สัดส่วนของประชากรในครัวเรือนที่ได้รับเงินต่อประชากรทั้งประเทศ	รายจ่ายรวมต่อหัวของครัวเรือนที่ได้รับเงิน	รายรับ (เงินโอน) จากผู้ที่ย้ายออก	สัดส่วนของรายรับ (เงินโอน) ต่อรายจ่ายรวม
ชนบท				
อยู่คนเดียว	22.4	70,678	29,018	41.1
อยู่กับญาติหรือเพื่อน	18.7	38,989	10,338	26.5
1 รุ่น	22.1	48,616	15,462	31.8
2 รุ่น	12.3	49,352	16,951	34.3
3 รุ่น	24.1	32,410	9,703	29.9
▲แห่งกลาง	55.5	31,807	12,130	38.1
รวมทุกประเภท	21.5	39,179	13,118	33.5
เมือง				
อยู่คนเดียว	8.0	109,027	54,076	49.6
อยู่กับญาติหรือเพื่อน	6.4	83,917	35,321	42.1
1 รุ่น	8.3	79,202	20,941	26.4
2 รุ่น	6.7	89,536	40,645	45.4
3 รุ่น	13.8	47,715	11,039	23.1
▲แห่งกลาง	40.2	41,740	16,143	38.7
รวมทุกประเภท	10.0	67,100	24,817	37.0

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2552

ข้อมูลในตารางนี้บ่งชี้ผลสรุปคร่าวๆ ที่พอจะเป็นสมมุติฐานบางประการสำหรับการวิจัยต่อไปได้ดังต่อไปนี้ ในประการแรก สำหรับครัวเรือนที่โชคดีที่ได้รับเงินจากผู้ย้ายออกนั้น รายรับที่ได้มาก่อนข้างจะเป็นจำนวนเงินสูงพอที่จะคำนวณครัวเรือนที่รับเงินนั้นไปได้ ส่วนใหญ่จะเกินกว่าร้อยละ 30 ซึ่งอย่างน้อยสามารถสันนิษฐานได้จากครอบครัวแห่งกลางในชนบทว่าน่าจะได้รับการช่วยเหลือจากลูกชายหรือลูกสาว เพราะเป็นครัวเรือนที่ “ออกแบบ” เพื่อแบ่งงานกันทำระหว่างคนในวัยแรงงานที่ไม่อยู่ในครัวเรือนแต่ต้องออกไปทำงานที่อื่น และคนแก่และเด็กที่อีกด้านหนึ่งต้องหวังพึ่งเงินโอนที่ส่งมาจากคนในวัยทำงาน แต่ก็มีเพียงร้อยละ 55.5 ที่ได้รับการเลี้ยงดูจากลูกหลานในวัยทำงาน

การส่งเงินกลับมายังครัวเรือน
โดยคู่สมรสฝ่ายชายมีสัดส่วนเกิน

ด้านความสัมพันธ์ของผู้ย้ายออกไป ที่ส่งเงินกลับมายังครัวเรือนหลัก กับหัวหน้าครัวเรือนนั้นพบว่า การส่งเงินมาครัวเรือนโดยคู่สมรส ซึ่งในข้อมูลดิบ (ไม่ได้รายงานในตาราง) จะเป็นฝ่ายชายเสียส่วนใหญ่ และชัดเจนก็คือส่วนใหญ่ (เกินร้อยละ 70 ในชนบท และร้อยละ 80 ในเมือง) เป็นการให้เงินกับ ครัวเรือนสองรุ่น เพราะฉะนั้นจึงเป็นการส่งเงินมาเลี้ยงดูลูกและภรรยา (หรืออดีตภรรยา) ของตนเอง การโอนเงินในส่วนนี้มีบทบาทสำคัญในเมือง มีมูลค่าถึงร้อยละ 47.5 ของเงินที่โอนทั้งหมด

ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติ ยืนยันความเชื่อที่มีอยู่แพร่หลาย ในสังคมไทย ที่ว่าลูกสาว (รวมทั้งลูกเขย) จะใส่ใจในการดูแลบิดามารดา กว่าลูกชาย (รวมทั้งลูกสะใภ้) แต่ข้อแตกต่างนี้เกิดขึ้นหลังแต่งงาน ก่อนแต่งงาน ลูกชายและลูกสาวส่งเงินให้บิดามารดาในอัตราที่ใกล้เคียงกันมาก โดยลูกชาย ให้เงินสูงกว่าเล็กน้อย แต่หลังแต่งงานแล้ว ลูกสาวจะส่งให้อัตราที่สูงกว่า อย่างชัดเจน สิ่งนี้เป็นข้อแตกต่างที่เกิดขึ้นหลังชีวิตสมรส ชวนให้สันนิษฐานว่า หลังแต่งงานมีลูกแล้ว สามีภรรยาจะแบ่งภารกิจกัน โดยฝ่ายชายจะมีหน้าที่ดูแล ครอบครั (คือบุตรภรรยาของตนเอง) ส่วนการดูแลบุพการีนั้นปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง ข้อสังเกตนี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐาน เพราะข้อมูลยังอ่อน เกินกว่าที่จะยืนยันได้ อนึ่ง ข้อแตกต่างในการเลี้ยงดูบิดามารดา ระหว่างหญิง กับชายจะเด่นชัดในชนบทมากกว่าในเมือง

สำหรับแรงงานนอกระบบพบว่ามีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ส่วนใหญ่ บั๊กอยู่ในภาคเกษตรกรรม จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและ แรงงานในระบบมีรายได้มากกว่าแรงงานนอกระบบถึงเท่าตัว

สมาชิกครัวเรือนมีทั้งที่เป็นกำลังแรงงานอยู่ในและนอกระบบ โดยตาม คำนิยามของสำนักงานสถิติแห่งชาตินั้น แรงงานในระบบ หมายถึง ผู้มีงาน ทำที่ได้รับความคุ้มครองและหลักประกันทางสังคมจากการทำงาน ได้แก่

- ข้าราชการ ลูกจ้างประจำ ของราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่น
- ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ
- ครูใหญ่หรือครูโรงเรียนเอกชนตามกฎหมายว่าด้วยโรงเรียนเอกชน
- ลูกจ้างของรัฐบาลต่างประเทศหรือองค์การระหว่างประเทศ
- ลูกจ้างที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายแรงงาน

ในขณะที่ แรงงานนอกระบบ หมายถึง ผู้มีงานทำที่ไม่ได้รับความ คุ้มครอง และไม่มีหลักประกันทางสังคมจากการทำงานเช่นเดียวกับแรงงาน ในระบบ

ในปี พ.ศ. 2549
มีแรงงานนอกระบบ

61.5%

และมีแนวโน้มปรับเพิ่มขึ้น
ในปี พ.ศ. 2552 เป็น

63.4%

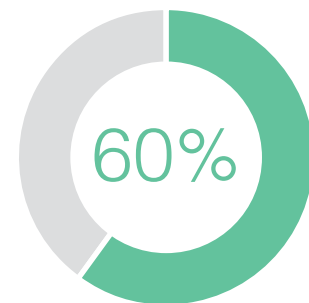
จากการสำรวจแรงงานนอกระบบของโครงการการสำรวจแรงงานนอกระบบของสำนักงานสถิติแห่งชาตินั้นพบว่า กว่าครึ่งหนึ่งของกำลังแรงงานในสมาชิกครัวเรือนนั้นเป็นแรงงานนอกระบบ พบว่าสัดส่วนแรงงานนอกระบบนั้นมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 61.5 ในปี พ.ศ. 2549 เป็นร้อยละ 63.4 ในปี พ.ศ. 2552

เกษตรกรรมยังคงเป็นภาคที่มีสมาชิกครัวเรือนกลุ่มใหญ่อยู่ในแรงงานนอกระบบ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมนั้นสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มแรงงานในระบบ แรงงานในระบบและนอกระบบในภาคบริการมีสัดส่วนไม่แตกต่างกันมากนัก แรงงานในระบบส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภาคกลาง ทั้งนี้ อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากว่าโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ที่ตั้งอยู่ในเขตภาคกลาง แต่ภาคตะวันออกเพียงเหนือซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีฐานะยากจนที่สุดของประเทศและขาดโอกาสในการจ้างงานที่มีค่าตอบแทนดี ยังคงมีสัดส่วนแรงงานนอกระบบสูงที่สุด

แรงงานในระบบมีผู้จบประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเป็นจำนวนหนึ่งในสามของแรงงานทั้งหมด แต่ในแรงงานนอกระบบนั้นการศึกษาสูงสุดส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ที่ระดับประถมศึกษาซึ่งคิดเป็นกว่าร้อยละ 60 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมาโดยมีการกระจายตัวในระดับมัธยมศึกษาเพียงราวร้อยละ 22 แรงงานในระบบและนอกระบบที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับด้านเกษตรและประมงนั้นมีสัดส่วนที่สูงที่สุด

แรงงานในระบบนั้นมีรายได้ที่สูงกว่าแรงงานนอกระบบในทุกๆ ภาคเศรษฐกิจ แม้จะอยู่ในภาคเกษตรกรรมก็ตาม อย่างไรก็ตามไม่นับแรงงานในภาคการเกษตรแล้ว พบว่ารายได้ของแรงงานในระบบสูงกว่าแรงงานนอกระบบอยู่เกินเท่าตัว โดยในภาคบริการนั้นช่องว่างระหว่างรายได้ของแรงงานในและนอกระบบนั้นกว้างที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับภาคการผลิตอื่นๆ

พ.ศ. 2549 แรงงานนอกระบบ
มีการศึกษาระดับประถมศึกษา

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

1	การเกษตรเป็นอาชีพที่ไม่สามารถให้ความมั่นคงกับครัวเรือนได้ในภาคอีสานและภาคเหนือ สมาชิกครัวเรือนต้องหารายได้เสริมโดยเฉพาะรับจ้างจากแหล่งงานนอกภูมิภาค แนวทางนโยบายสาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาได้แก่
	<ul style="list-style-type: none"> • เสริมสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ให้กับผู้ประกอบการเกษตรด้วยการบริหารจัดการเทคโนโลยีและข้อมูลการตลาดที่ดี
	<ul style="list-style-type: none"> • มีความจำเป็นต้องสร้างงานให้กับคนในภูมิภาค การกระจายความเจริญ การกระจายแหล่งงานออกจากภาคกลาง และกรุงเทพมหานคร เป็นสิ่งที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่มีมูลค่าเพิ่มสูง และมีต้นทุนโลจิสติกส์ต่ำเพื่อเพิ่มโอกาสการจ้างงาน และลดปัญหาทางสังคม
2	อาชีพด้านการค้าและบริการเป็นอาชีพที่เติบโต (ไปตามระดับการพัฒนา) และใช้กำลังแรงงานที่ไม่ต้องมีความรู้มาก (หรือจำกัดความรู้) โดยเฉพาะงานระดับกึ่งฝีมือ ถึง มีฝีมือ การกระจายแหล่งงานไปในภาคที่มีการเคลื่อนย้ายของประชากรสูง เช่น ภาคอีสาน และ ภาคเหนือ เป็นสิ่งที่จะช่วยแรงงานที่กำลังว่างงานได้หลายระดับการศึกษา
3	ภาคการผลิตสำหรับกลุ่มธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ควรจะมีที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากแหล่งคนงาน หรือมีการส่งเสริมการจัดหาที่ดินและนิคมอุตสาหกรรมให้
4	นโยบายที่ให้โอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะกับครัวเรือนที่ยากจน โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ (Absolutely free) เป็นทางออกที่สำคัญที่สุด ที่จะทำให้ประชาชนมีทางเลือกในอาชีพการงานที่ดีและมีความมั่นคง
5	การส่งเสริมให้มีอาชีพใกล้บ้านและมีงานทำตลอดปี มีรายได้ที่เพียงพอ เป็นการแก้ปัญหาครัวเรือนแอ่งกลาง ซึ่งอาจเพิ่มโอกาสให้เยาวชนได้รับการศึกษาและการอบรมที่สูงขึ้น

“ ในอนาคตประชาชนคงเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของประเทศและโลก ชุมชนหมู่บ้านจะเจริญก้าวหน้าด้านวัตถุ ด้านอุปโภคบริโภค ด้านคมนาคม แต่ชาวบ้านจะยากจนเพราะหนี้สิน ”

พ่อสุวัฒน์ ศิศรี
ใน “แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย”
ตีพิมพ์ พ.ศ. 2536

6

รายได้ รายจ่าย
และหนี้สินของคนไทย

“มักมีการกล่าวถึงกันอย่างมากกว่า คนไทยมีแนวโน้มใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมากขึ้น มีการหนี้สินเพิ่มขึ้น เพื่อไม่ให้คำพูดเหล่านี้เป็นเพียงคำพูดลอยๆ โดยขาดหลักฐานอ้างอิง การหาตัวเลขสถิติมายืนยันจึงมีความจำเป็น”

สภาพความเป็นอยู่ของคนไทยสามารถสะท้อนออกมาในรูปของโครงสร้างรายได้-รายจ่าย การออม ทรัพย์สินและหนี้สิน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ตามระดับรายได้และระดับการพัฒนาประเทศ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งรายได้และรายจ่ายเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญที่บอกฐานะความมั่งมี และความอยู่ดีกินดีของคนไทย ในขณะที่ส่วนต่างของรายได้และรายจ่ายเพื่ออุปโภคบริโภค คือ การออมซึ่งอาจจะอยู่ในรูปเงินสด เงินฝาก หรือการสะสมทรัพย์สิน เช่น บ้าน ที่ดิน ทรัพย์สินทางการเงิน ฯลฯ

อันจะเป็นตัวชี้วัดความมั่งคั่งที่แม่นยำในระยะยาว นโยบายแก้ไขปัญหาค่าใช้จ่ายเกินและภาระหนี้สินของประชาชนที่ผ่านมา รัฐบาลจึงเน้นนโยบายที่เพิ่มรายได้และลดค่าใช้จ่ายของประชาชน ในขณะเดียวกันก็มีนโยบายเพื่อกระตุ้นให้เกิดการออมเพื่อสะสมไว้ใช้ในยามชราด้วย

คำถามที่น่าสนใจคือ ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา คนไทยมีรายได้เพิ่มขึ้นหรือไม่ เปลี่ยนไปจากอดีตหรือไม่ คนไทยใช้จ่ายเงินกับเรื่องใดมากที่สุด จริงหรือไม่ที่ว่าครัวเรือนยากจนมีหนี้สินมากกว่าครัวเรือนที่ไม่จน และทำไมคนไทยถึงสร้างหนี้ หนี้สินเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคแอลกอฮอล์หรือไม่ ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นคำถามที่อยู่ระหว่างการหาคำตอบ

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทั้งรายได้และรายจ่ายคนไทยต่างปรับตัวสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว หากแต่รายได้เพิ่มสูงขึ้นในอัตราที่สูงกว่าการเพิ่มขึ้นของรายจ่ายเล็กน้อย

รายได้ของคนไทยในที่นี่ จะพิจารณาเฉพาะรายได้ประจำ ได้แก่ เงินเดือน ค่าจ้าง กำไร ค่าเช่า เงินปันผล แต่ไม่รวมรายได้ที่ได้รับเฉพาะกิจเป็นครั้งคราว เช่น เงินที่ได้รับจากการประกันภัยหรือประกันชีวิต เงินรางวัลจากสลากกินแบ่งรัฐบาล และรายรับอื่นๆ ในประเภทเดียวกัน การดูรายได้จะดูทั้งรายได้ที่เป็นตัวเงินและรายได้ที่ไม่ได้เป็นตัวเงิน (In-kind) ได้แก่ มูลค่าของสินค้าและบริการที่ได้รับเป็นส่วนหนึ่งของค่าจ้าง มูลค่าของสินค้าหรืออาหารที่ครัวเรือนผลิตและบริโภคเอง รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของ หรือของที่ได้รับมาโดยไม่ต้องซื้อ/จ่ายด้วยเงิน

ส่วนรายจ่ายของครัวเรือนจะพิจารณาเฉพาะรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเท่านั้น ไม่รวมรายจ่ายเพื่อลงทุนหรือซื้อสินทรัพย์ เช่น บ้านที่ดิน และเช่นเดียวกับรายได้ รายจ่ายจะรวมทั้งส่วนที่ครัวเรือนต้องซื้อ/จ่ายด้วยเงิน และส่วนที่ได้มาโดยไม่ได้อะไร/จ่าย ได้แก่ มูลค่าของที่ผลิตเอง ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น เช่น รัฐ เป็นสวัสดิการจากการทำงาน หรือเบิกได้จากนายจ้าง (In-kind)

รายได้ของคนไทยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แม้ว่าบางช่วงจะปรับเพิ่มขึ้นไม่มากนัก แต่โดยรวมแล้วถือว่ารายได้ตัวเงินของคนไทยเพิ่มขึ้นโดยตลอด (รายได้เฉลี่ยเพิ่มจาก 892 บาท/คน/เดือน ในปี พ.ศ. 2529 เป็น 6,239 บาท/คน/เดือน ในปี พ.ศ. 2552) แต่หากพิจารณารายได้ที่แท้จริงโดยใช้ราคาปี 2545 (ปีฐาน) เพื่อมิให้รวมอิทธิพลของเงินเฟ้อ จะพบว่ารายได้มีอัตราการเพิ่มร้อยละ 4.9 ต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2529-2552 โดยในปี พ.ศ. 2529 คนไทยมีรายได้เฉลี่ยที่แท้จริง 1,686 บาท/คน/เดือน และในปี พ.ศ. 2552 คนไทยมีรายได้เฉลี่ยที่แท้จริง 5,098 บาท/คน/เดือน นอกจากนี้วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2540 ส่งผลให้รายได้ที่แท้จริงของคนไทยในปี พ.ศ. 2541 ลดลงเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2539 และกลับมาฟื้นตัวอีกครั้งในปี พ.ศ. 2545

ไม่เพียงแต่รายได้ที่สูงขึ้นเท่านั้น การใช้จ่ายของคนไทยก็ปรับตัวสูงขึ้นเช่นกัน แต่มีอัตราการเพิ่มน้อยกว่ารายได้เล็กน้อย โดยรายจ่ายมีอัตราการเพิ่มร้อยละ 7.3 ต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2529-2552 และในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ คนไทยก็ปรับตัวโดยการลดค่าใช้จ่ายลง สำหรับรายจ่ายที่แท้จริง ณ ราคาปี 2545 มีอัตราการเพิ่มร้อยละ 3.5 ต่อปีในช่วงปี พ.ศ. 2529-2552 กล่าวคือในปี พ.ศ. 2529 รายจ่ายเฉลี่ยที่แท้จริงอยู่ที่ 1,611 บาท/คน/เดือน และในปี พ.ศ. 2552 มีรายจ่ายเฉลี่ยที่แท้จริง 3,520 บาท/คน/เดือน (แผนภาพที่ 6.1)

พ.ศ. 2529-2552
คนไทยมีรายจ่ายต่อปีเพิ่มขึ้น

7.3%

ในช่วงเวลาเดียวกัน
คนไทยก็มีรายได้ต่อปีเพิ่มขึ้น

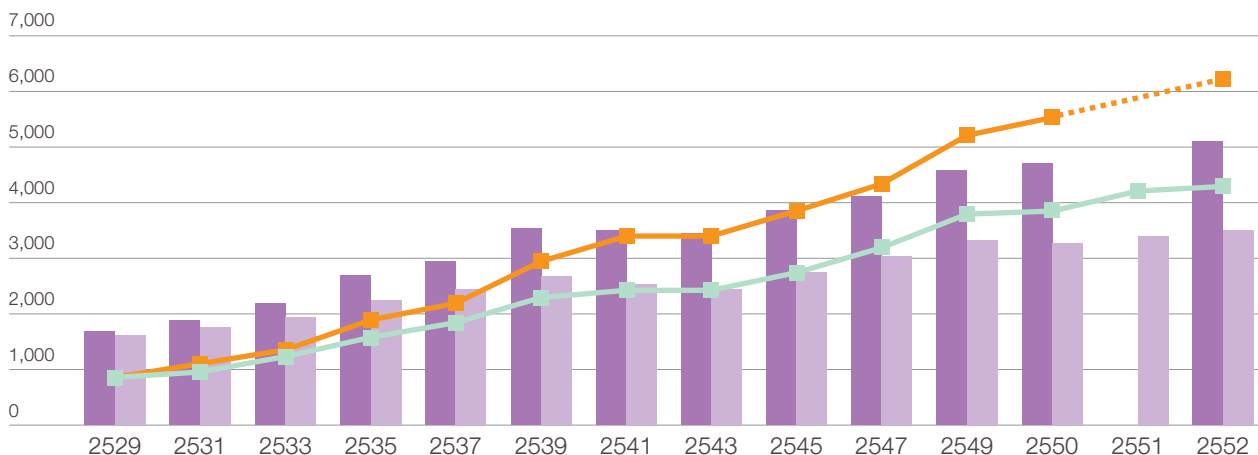
4.9%

แผนภาพที่ 6.1 รายได้และรายจ่ายต่อหัว ณ ราคาปัจจุบันและราคาปี 2545

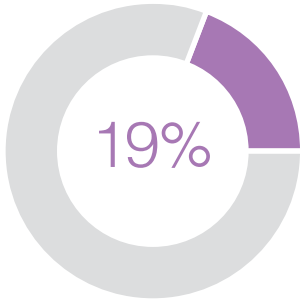
■ รายได้ต่อหัว (ราคาปี 2545) ■ รายได้ต่อหัว
■ รายจ่ายต่อหัว (ราคาปี 2545) ■ รายจ่ายต่อหัว

หน่วย: บาทต่อคนต่อเดือน

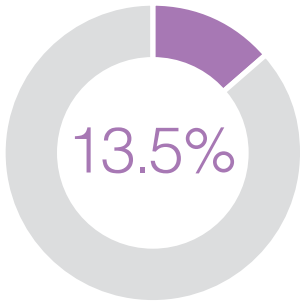

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

พ.ศ. 2529 ความสำคัญของรายได้จากภาคเกษตรอยู่ที่

พ.ศ. 2552 ลดลงเหลือ

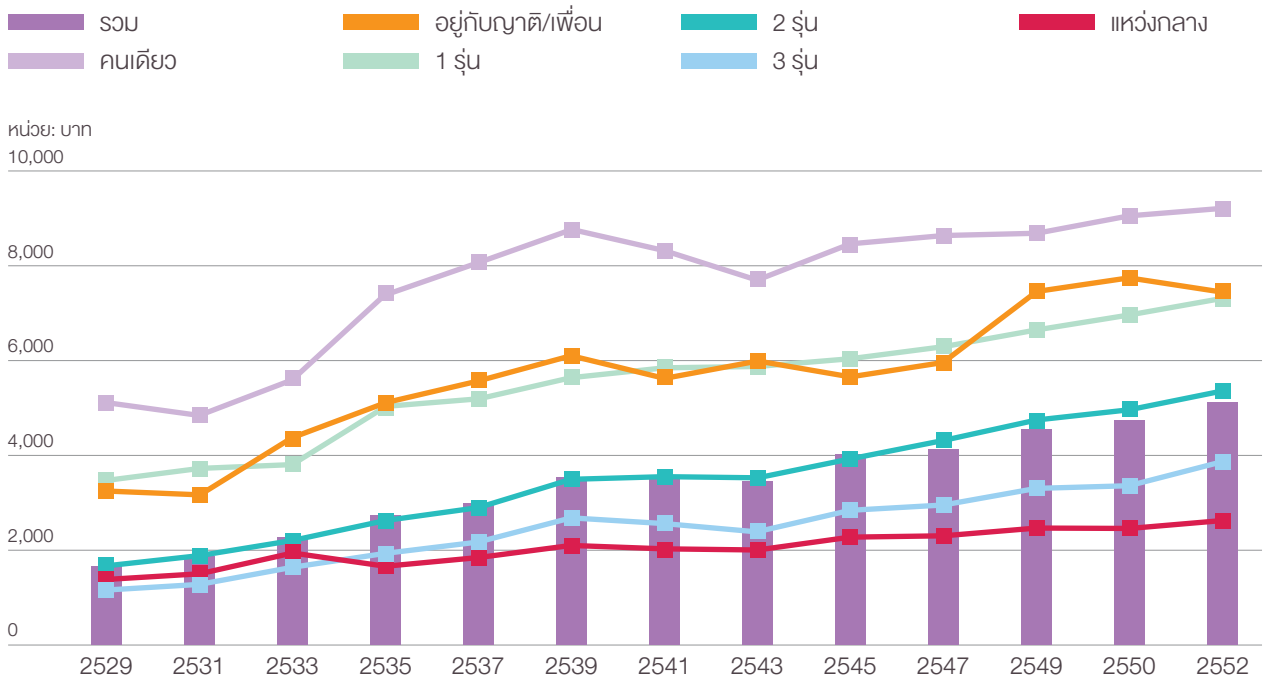

ครัวเรือนอยู่คนเดียวแม้จะมีรายได้และรายจ่ายต่อหัวสูงที่สุด แต่ก็เป็กลุ่มที่เสี่ยงจากวิกฤตเศรษฐกิจรุนแรงที่สุด เพราะมีความหลากหลายของแหล่งรายได้น้อยกว่า

แหล่งที่มาของรายได้หลักของคนไทยยังคงเป็นรายได้จากค่าจ้างต่อเนื่องตลอดช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา รongลงมาเป็นกำไรจากธุรกิจ ในขณะที่รายได้จากภาคเกษตรมีความสำคัญลดลงเรื่อยๆ จากที่เคยมีส่วนร้อยละ 19 ในปี พ.ศ. 2529 ลดลงเหลือร้อยละ 13.5 ในปี พ.ศ. 2552

ครัวเรือนคนเดียวมีรายได้ต่อหัวและรายจ่ายต่อหัวสูงที่สุด ส่วนครัวเรือนที่มีรายได้และรายจ่ายต่อหัวน้อยที่สุดคือครัวเรือนแห่งกลาง การที่ครัวเรือนมีแหล่งรายได้จากหลายแหล่งแสดงถึงระดับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนได้ระดับหนึ่ง เพราะเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ได้คาดคิดหรือข้อกต่าง ๆ ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อแหล่งรายได้แหล่งใดแหล่งหนึ่งขึ้น ครอบครัวที่มีแหล่งรายได้หลายแหล่งก็อาจจะได้รับผลกระทบน้อยกว่าครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียว

แผนภาพที่ 6.2 รายได้ต่อหัว ณ ราคาปี 2545 จำแนกตามประเภทครัวเรือน

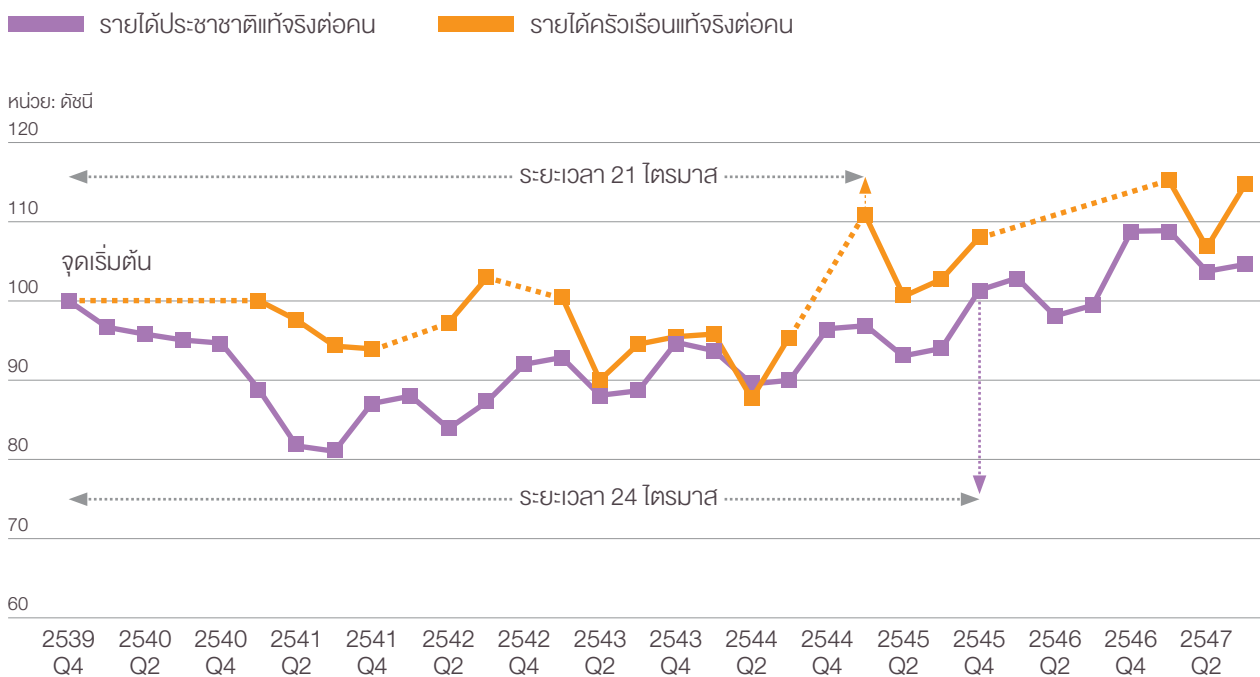
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แม้ว่าครัวเรือนคนเดียวจะมีรายได้ต่อหัวสูงที่สุด แต่ในยามที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจครัวเรือนประเภทนี้ก็ได้รับผลกระทบมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ เพราะมีแหล่งรายได้จำกัด ทั้งนี้แหล่งที่มาของรายได้ครัวเรือนประเภทคนเดียวและครัวเรือนประเภทอยู่กับเพื่อนหรือญาติมาจากค่าจ้างในสัดส่วนที่สูงที่สุด (มีสัดส่วนอยู่ในช่วงร้อยละ 61-79 ของรายได้ทั้งหมด) รองลงมาเป็นกำไรจากภาคธุรกิจซึ่งมีความสำคัญมากขึ้นระยะหลัง (มีสัดส่วนอยู่ในช่วงร้อยละ 13-30 ของรายได้ทั้งหมด) ในขณะที่ครัวเรือน 2 รุ่น ครัวเรือน 3 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลางจะอาศัยรายได้จากหลายแหล่งมากกว่า โดยที่ครัวเรือนแห่งกลางจะมีการกระจายแหล่งรายได้ที่ค่อนข้างมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ และเป็นครัวเรือนที่มีสัดส่วนรายได้จากทรัพย์สินมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ นอกจากนี้เมื่อดูแนวโน้มแล้วพบว่าโดยเฉพาะกลุ่มครัวเรือนแห่งกลางประเภทเดียวที่รายได้จากภาคเกษตรมีความสำคัญเพิ่มขึ้น

ครัวเรือนไทยใช้เวลาในการฟื้นตัวด้านรายได้จากวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ถึง 21 ไตรมาส

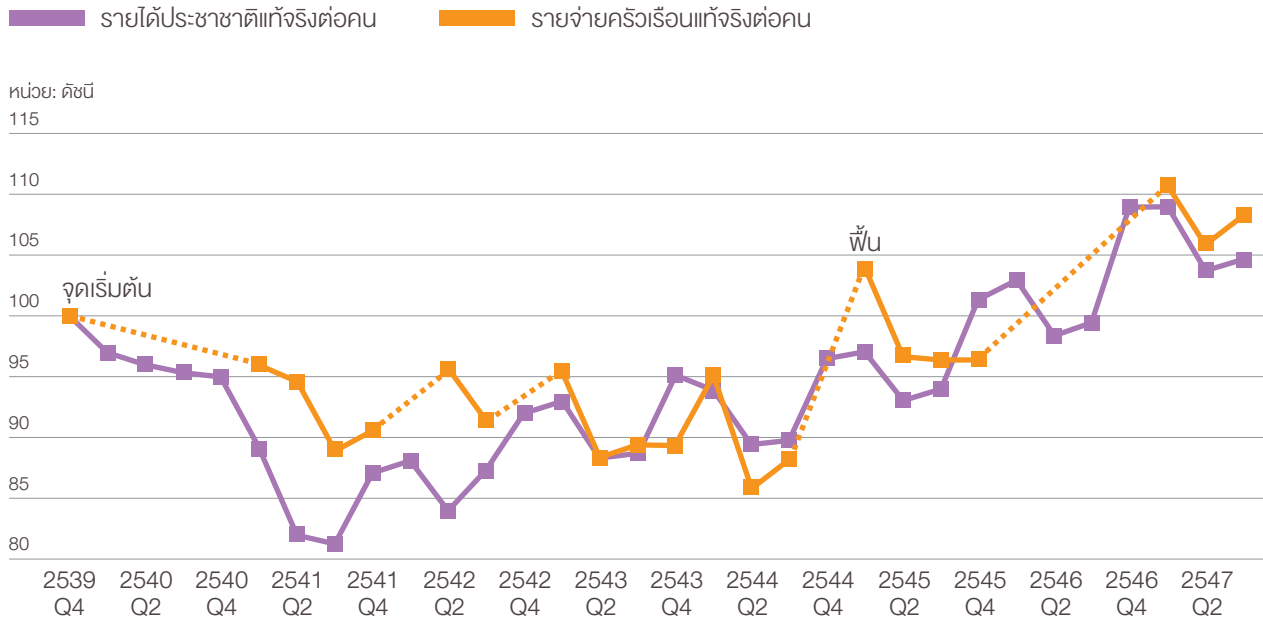
ในยามที่ครัวเรือนประสบวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 พบว่า ครัวเรือนใช้เวลาถึง 21 ไตรมาสในการฟื้นตัวจากปัญหาวิกฤตในด้านรายได้ (แผนภาพที่ 6.3) โดยกลุ่มสาขาอาชีพที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดได้แก่ ครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ในสาขาอุตสาหกรรม สาขาก่อสร้างและอสังหาริมทรัพย์ และสาขาบริหาร (รวมถึงสถาบันการเงิน) ขณะที่ภาคเกษตรได้รับผลกระทบน้อยที่สุด ขณะที่วิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อด้านรายจ่ายครัวเรือนเช่นกัน และพบว่าครัวเรือนใช้เวลาถึง 18 ไตรมาสก่อนจะกลับมาสู่รายจ่ายในระดับปกติก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ (แผนภาพที่ 6.4) ซึ่งรูปแบบการปรับตัวของครัวเรือนไทยในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจพบว่า ครัวเรือนกว่าร้อยละ 79 เลือกใช้วิธีลดรายจ่ายด้านการบริโภคอาหารลง และร้อยละ 42.2 อาศัยการกู้ยืมเงินจากบุคคลอื่นนอกครอบครัว

แผนภาพที่ 6.3 ดัชนีรายได้ครัวเรือนและรายได้ประชาชาติที่แท้จริงต่อคนช่วงวิกฤตต้มยำกุ้ง

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนภาพที่ 6.4 ดัชนีรายจ่ายครัวเรือนต่อคนและรายได้ประชาชาติแท้จริงต่อคนช่วงวิกฤตต้มยำกุ้ง

ที่มา: การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในปี พ.ศ. 2529 จากรายจ่าย
เพื่อการบริโภคทั้งหมด พบว่ารายจ่าย
ด้านอาหารและเครื่องดื่มมีสัดส่วน

45.1%

แต่ปัจจุบันสัดส่วนรายจ่ายด้านอาหาร
และเครื่องดื่มลดลงเหลือ

38.9%

รายจ่ายด้านอาหารและเครื่องดื่มลดความสำคัญลงขณะที่รายจ่ายด้านการเดินทางและการติดต่อสื่อสารมีสัดส่วนสูงขึ้น

ในส่วนของแบบแผนการใช้จ่าย พบว่ารายจ่ายด้านอาหารและเครื่องดื่มมีความสำคัญลดลง จากร้อยละ 45.1 ของรายจ่ายเพื่อการบริโภคทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2529 เหลือร้อยละ 38.9 ของรายจ่ายรวม แสดงให้เห็นว่าการมีรายได้มากขึ้น ทำให้สามารถมีค่าใช้จ่ายในเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากเรื่องอาหารการกินมากขึ้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของการใช้จ่ายที่นอกเหนือจากหมวดอาหาร พบว่าในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา คนไทยมีรายจ่ายในหมวดคมนาคมสื่อสารเพิ่มขึ้นมากที่สุด โดยรายจ่ายในหมวดคมนาคมสื่อสารในปี พ.ศ. 2552 เพิ่มขึ้น 11.9 เท่าจากปี พ.ศ. 2529 แสดงว่าคนไทยมีค่าใช้จ่ายเพื่อการเดินทางมากขึ้น มีการสื่อสารกันมากขึ้นโดยเฉพาะการใช้บริการโทรศัพท์เคลื่อนที่และอินเทอร์เน็ต รองลงมาเป็นรายจ่ายเกี่ยวกับการจ้างบุคคลผู้ให้บริการแก่ครัวเรือน (รายจ่ายในหมวดนี้รวมถึงค่าฝากเลี้ยงเด็ก ค่าจ้างพนักงานรักษาความปลอดภัย) พบว่ารายจ่ายชนิดนี้ในปี พ.ศ. 2552 เพิ่มขึ้น 10.3 เท่าเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2529 แสดงให้เห็นว่าการให้บริการต่างๆ ในปัจจุบันต้องมีการจ่ายค่าตอบแทน การช่วยเหลือกันโดยไม่คิดค่าตอบแทน เช่นในอดีตไม่ค่อยปรากฏแล้ว

ครัวเรือนยากจนมีรายจ่ายหลักด้านอาหารเกินกว่าร้อยละ 50 ของรายจ่ายรวม ในขณะที่ครัวเรือนฐานะดีมีสัดส่วนรายจ่ายด้านอาหารเพียงร้อยละ 24 เท่านั้น

ตามความเข้าใจของคนทั่วไป คนจนมีข้อจำกัดด้านรายได้ ดังนั้นจึงต้องใช้จ่ายด้วยความระมัดระวังและใช้จ่ายในเรื่องที่จำเป็น ในขณะที่คนรวยจะไม่ค่อยมีข้อจำกัดในเรื่องรายได้ จึงสามารถใช้จ่ายได้อย่างเต็มที่ ข้อมูลสถิติชี้ชัดว่า ครัวเรือนยากจน (ชั้นรายจ่ายที่ 1) จะใช้จ่ายในเรื่องอาหารในสัดส่วนที่สูงมาก (มากกว่าร้อยละ 50 ของรายจ่ายทั้งหมด) รองลงมาเป็นการใช้จ่ายในเรื่องที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ในบ้าน สำหรับครัวเรือนฐานะดี (ชั้นรายจ่ายที่ 5) ใช้จ่ายในเรื่องอาหารในสัดส่วนที่น้อยกว่าของคนจนประมาณครึ่งหนึ่ง

ในภาพรวม คนไทยยังนิยมบริโภคอาหารสำเร็จรูปมากขึ้น

นอกจากนี้ ครัวเรือนมีแนวโน้มจะประกอบอาหารรับประทานที่บ้านลดลง แต่ทดแทนด้วยการบริโภคอาหารนอกบ้านและซื้ออาหารสำเร็จรูปเพิ่มขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2529-2539 ครัวเรือนบริโภคอาหารนอกบ้านในสัดส่วนสูงมาก แต่หลังจากวิกฤตเศรษฐกิจครัวเรือนบริโภคอาหารนอกบ้านลดลง ครัวเรือนยากจนจะทำอาหารรับประทานที่บ้านเองเป็นหลัก แม้ว่าแนวโน้มการปรุงอาหารรับประทานอาหารที่บ้านนี้จะลดลงแต่ก็ยังมีสัดส่วนสูงกว่าร้อยละ 70 ของรายจ่ายในหมวดอาหารในปี พ.ศ. 2552 อาหารสำเร็จรูปมีความสำคัญมากขึ้นในชีวิตคนไทย เนื่องจากครัวเรือนมีขนาดเล็ก การประกอบอาหารรับประทานเองที่บ้านอาจมีต้นทุนที่สูงกว่าการซื้ออาหารสำเร็จรูป และการดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบันใช้เวลาอยู่นอกบ้านและเดินทางมากกว่าในอดีตมาก การประกอบอาหารรับประทานเองจึงมีแนวโน้มลดลง

สัดส่วนรายจ่ายที่ไม่ค่อยแตกต่างกันตามฐานะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายจ่ายเรื่องที่อยู่อาศัย รายจ่ายที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภค รายจ่ายด้านการศึกษา และรายจ่ายค่ารักษาพยาบาล เมื่อดูแนวโน้มของการใช้จ่าย รายจ่ายที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนคือรายจ่ายในหมวดคมนาคมสื่อสาร ส่วนรายจ่ายที่มีแนวโน้มลดลงคือรายจ่ายเกี่ยวกับเครื่องใช้ในบ้าน รายจ่ายค่าเสื้อผ้า รายจ่ายค่ารักษาพยาบาล เมื่อแยกรายจ่ายหมวดคมนาคมสื่อสารเป็นรายจ่ายเพื่อการเดินทางและรายจ่ายเพื่อการสื่อสาร พบว่าส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายเพื่อการเดินทาง แต่รายจ่ายเพื่อการสื่อสารมีแนวโน้มสูงขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มคนจน

ครัวเรือนยากจนมีสัดส่วนรายจ่ายด้านอาหารสูงกว่า

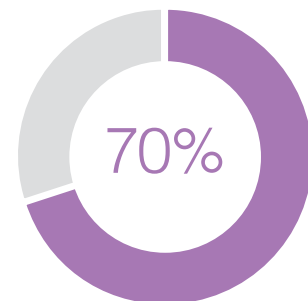
50%

ครัวเรือนฐานะดีมีสัดส่วนรายจ่ายด้านอาหารเพียง

24%

การปรุงอาหารรับประทานเองของครัวเรือนยากจนยังคงมีสัดส่วนสูงกว่า

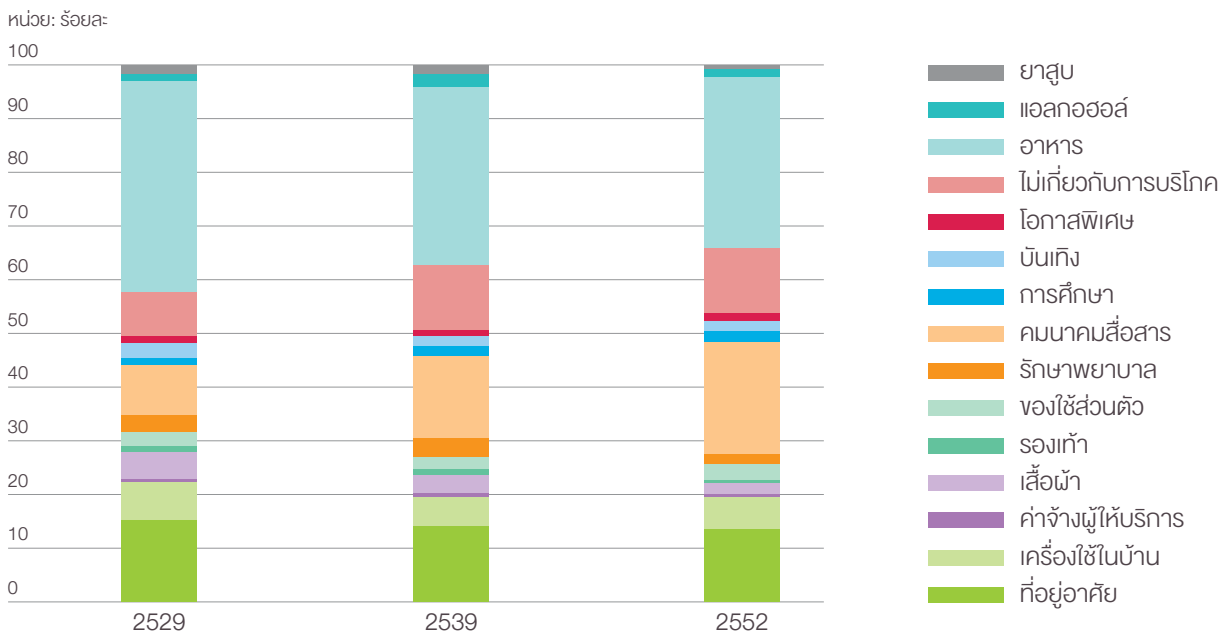
“กลุ่มครัวเรือนประเภท อยู่คนเดียวเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนรายจ่ายด้าน แอลกอฮอล์และยาสูบรวม ต่อคนต่อเดือนมากที่สุด”

แม้รายจ่ายด้านแอลกอฮอล์และยาสูบมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับ 20 ปีที่ผ่านมา แต่โดยรวมแล้วครัวเรือนมีสัดส่วนรายจ่าย แอลกอฮอล์และยาสูบต่อรายจ่ายต่อเดือนลดลง

แม้รายจ่ายในหมวดแอลกอฮอล์และยาสูบ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นประมาณ 6 เท่า และ 2.1 เท่าเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2529 (แผนภาพที่ 6.5 และตารางที่ 6.1) แต่หากเปรียบเทียบเป็นสัดส่วนต่อรายจ่ายต่อคนต่อเดือนแล้ว พบว่าคนไทย บริโภคแอลกอฮอล์และยาสูบในสัดส่วนลดลงเมื่อเทียบกับรายจ่ายทั้งหมด โดยครัวเรือนประเภทอยู่คนเดียวเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนการบริโภคแอลกอฮอล์ ต่อรายจ่ายรวมต่อคนต่อเดือนรวมสูงที่สุด จากร้อยละ 2.6 ในปี พ.ศ. 2529 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 3.7 เมื่อก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2539) และปรับ ลดลงมาเหลือร้อยละ 2.0 ในปี พ.ศ. 2552

สำหรับด้านยาสูบพบว่าแม้รายจ่ายด้านยาสูบในปี พ.ศ. 2552 จะปรับ เพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่าจากปี พ.ศ. 2529 แต่จะพบว่าคนไทยลดการบริโภคนยาสูบ ลงอย่างชัดเจนในทุกประเภทครัวเรือน ซึ่งสำหรับครัวเรือนประเภท 1 รุ่น ซึ่งเป็นครัวเรือนที่มีรายจ่ายด้านยาสูบต่อรายจ่ายครัวเรือนรวมมากที่สุด อยู่ที่ร้อยละ 2.3 ต่อรายได้รวมต่อคนต่อเดือน ในปี พ.ศ. 2529 สัดส่วนนี้ ลดลงอย่างชัดเจนเหลือเพียงร้อยละ 0.8 ในปี พ.ศ. 2552

แผนภาพที่ 6.5 เปรียบเทียบสัดส่วนรายจ่ายประเภทต่างๆ ของครัวเรือน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

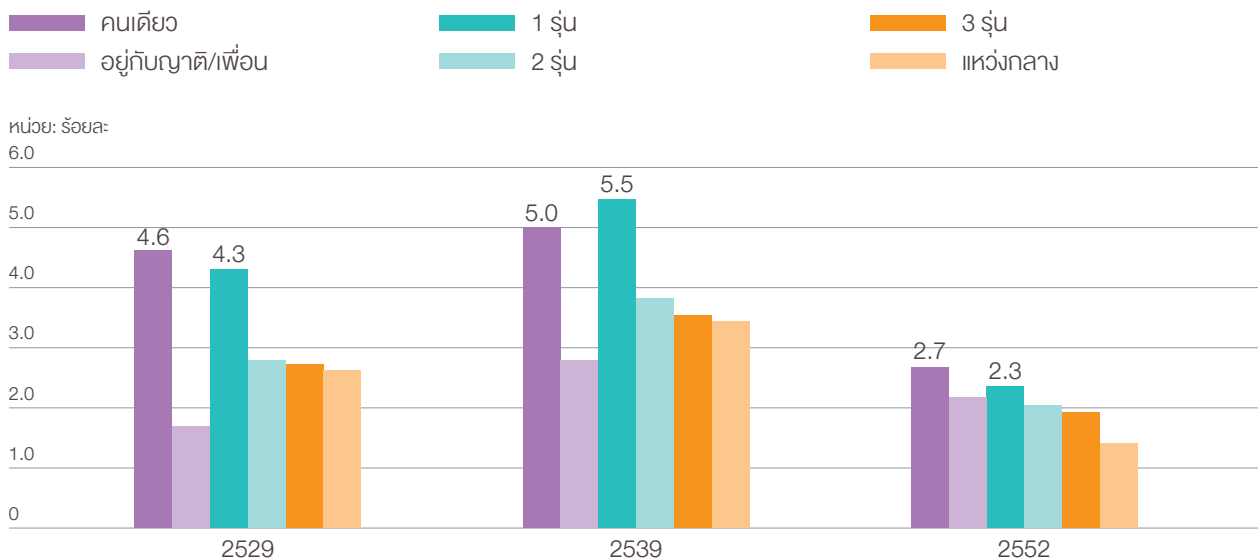
ตารางที่ 6.1 รายจ่ายของครัวเรือนในปี พ.ศ. 2552 เทียบกับปี พ.ศ. 2529 (เท่า)

หมวดรายจ่าย	คนเดียว	อยู่กับญาติ/ เพื่อน	1 รุ่น	2 รุ่น	3 รุ่น	แห่วงกลาง	เฉลี่ยทุกกลุ่ม
ที่อยู่อาศัย	3.6	2.8	3.4	5.0	4.2	3.0	4.6
เครื่องใช้ในบ้าน	3.3	3.7	3.2	4.5	4.3	3.3	4.3
ค่าจ้างผู้ให้บริการ	6.7	30.8	7.3	11.2	10.6	3.1	10.3
เสื้อผ้า	1.4	1.5	1.7	2.3	2.4	1.8	2.2
รองเท้า	2.1	1.8	1.7	2.9	2.8	2.5	2.6
วงใช้ส่วนตัว	3.4	4.6	4.2	6.5	6.1	4.7	6.0
รักษาพยาบาล	2.0	2.9	2.1	3.2	2.5	1.2	2.9
คมนาคมสื่อสาร	7.5	9.8	10.0	13.0	12.4	10.1	11.9
การศึกษา	3.0	5.1	3.3	8.8	7.5	4.0	6.9
บันเทิง	2.5	2.2	2.3	4.6	4.1	2.9	4.0
โอกาสพิเศษ	21.7	2.4	3.4	5.2	3.2	19.9	4.9
ไม่เกี่ยวกับการบริโภค	4.2	7.3	6.2	8.1	7.1	4.6	7.9
อาหาร	3.2	3.4	3.3	4.4	4.2	3.4	4.2
แอลกอฮอล์	2.7	7.8	3.1	6.9	6.3	3.3	6.0
ยาสูบ	1.3	2.9	1.4	2.2	2.0	1.2	2.1

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

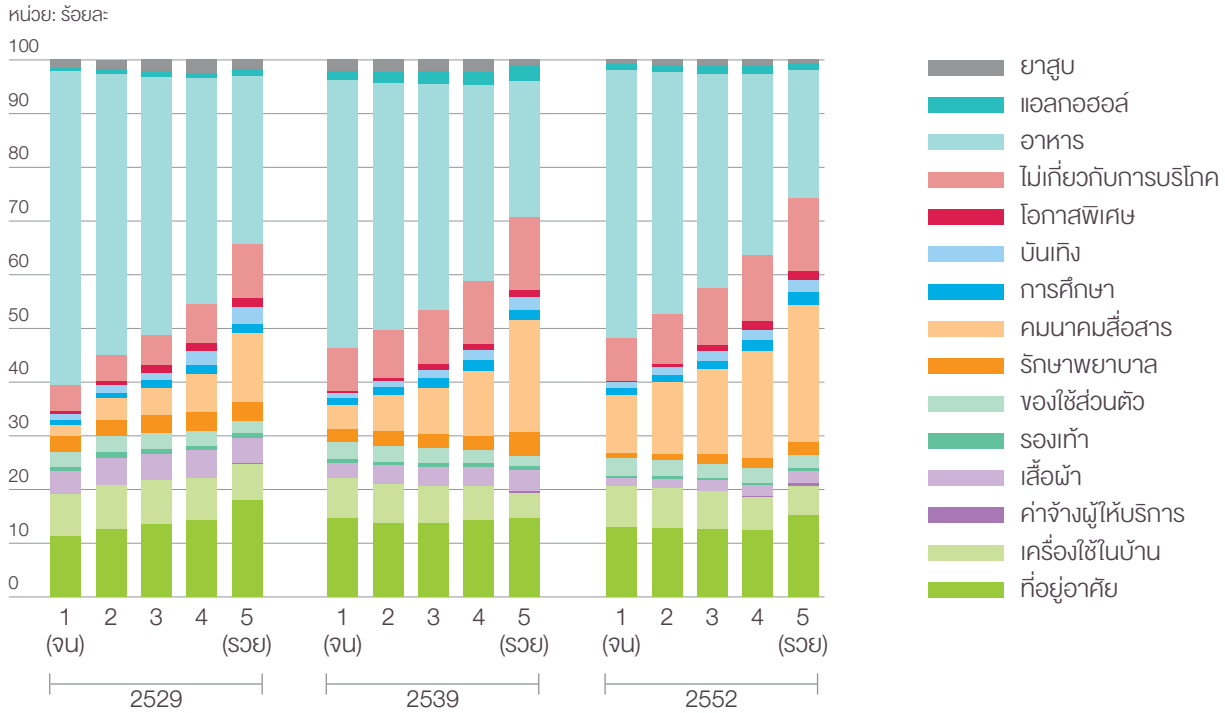
ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจกล่าวได้ว่าครัวเรือนไทยมีสัดส่วนรายจ่ายด้านการบริโภคแอลกอฮอล์และยาสูบลดลงเมื่อเทียบกับรายจ่ายต่อคนต่อเดือน โดยกลุ่มครัวเรือนประเภทอยู่คนเดียวยังคงเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนรายจ่ายด้านแอลกอฮอล์และยาสูบรวมต่อคนต่อเดือนมากที่สุด (ร้อยละ 2.7) (แผนภาพที่ 6.6)

แผนภาพที่ 6.6 สัดส่วนรายจ่ายด้านแอลกอฮอล์และยาสูบต่อรายจ่ายต่อคนต่อเดือน จำแนกตามประเภทครัวเรือน

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภาพที่ 6.7 เปรียบเทียบสัดส่วนรายจ่ายประเภทต่างๆ จำแนกตามชั้นรายจ่ายครัวเรือน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แม้สถิติยังไม่สามารถตอบได้ว่า “จน-เครียด-กินเหล้า” จริงหรือไม่ แต่บ่งชี้ได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นคนจนหรือไม่จน คนที่มีหนี้สินมักเป็นกลุ่มที่มีการบริโภคเหล้ามาก

หลายครั้งที่คนหรือชาวบ้านทั่วไปบอกล่ามถึงสาเหตุแห่งความจนในกลุ่มคนจนว่าเป็นเพราะเขาเหล่านั้นขี้เกียจ “ติดเหล้า” มีเงินก็กินแต่เหล้า จนเกิดงานโฆษณาชุด “จน-เครียด-กินเหล้า” ขึ้นในสังคมไทย จริงๆ แล้วคนจนมีพฤติกรรมเช่นนั้นจริงหรือไม่ ข้อมูลที่มีปัจจุบันสามารถอธิบายได้เพียงความสัมพันธ์ระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจกับรายจ่ายเพื่อการบริโภคแอลกอฮอล์เท่านั้น

ข้อมูลที่มีอยู่ชี้ให้เห็นว่า คนที่อยู่ในชั้นรายจ่ายต่ำสุด คือ คนจนที่สุดมีรายจ่ายเพื่อการบริโภคแอลกอฮอล์น้อยกว่าคนในชั้นรายจ่ายอื่นๆ แต่ไม่สามารถระบุปริมาณการบริโภคแอลกอฮอล์ได้ และในข้อมูลชุดนี้ยังไม่มีตัวแปรที่แทนระดับความเครียด ดังนั้นข้อสังเกตว่าการบริโภคแอลกอฮอล์ในกลุ่มคนจนเกิดจากความเครียด วิตกกังวลหาทางออกไม่ได้ จึงต้องหันไปพึ่งแอลกอฮอล์ จึงยังไม่มีหลักฐานสนับสนุนเพียงพอจากข้อมูลนี้ แต่มีความเป็นไปได้ว่าคนไทยบริโภคแอลกอฮอล์เพื่อความบันเทิงมากกว่าเกิดจากความเครียด

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างหนี้สินและการบริโภคแอลกอฮอล์ ข้อมูลสถิติชี้ให้เห็นว่าคนที่ไม่มีหนี้สินมีแนวโน้มในการใช้จ่ายเพื่อบริโภคแอลกอฮอล์มากกว่าคนที่ไม่มีหนี้สิน ไม่ว่าจะคนจนหรือไม่ก็ตาม ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าคนที่ไม่มีหนี้มักเป็นพวกที่มีการบริโภคแอลกอฮอล์มาก

ปัจจุบันคนไทยเกินกว่าครึ่งประเทศมีหนี้สิน และสัดส่วนคนมีหนี้เพิ่มขึ้นทุกปี

รัฐบาลหลายยุคหลายสมัยก็ให้ความสำคัญกับเรื่องหนี้สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนี้สินของคนจนในช่วงรัฐบาลนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้มีการเปิดให้มีการขึ้นทะเบียนคนจนทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2546-2547 สรุปผลการจดทะเบียนคนจนพบว่า มีผู้มาจดทะเบียน 8.771 ล้านราย แยกเป็นปัญหาหนี้สินภาคประชาชน 5.292 ล้านราย คิดเป็นร้อยละ 60.34 ของผู้ที่มาจดทะเบียนทั้งหมด ซึ่งนับเป็นปัญหาใหญ่ที่สุด โดยที่ประชาชนมีหนี้ทั้งในระบบ และนอกระบบรวมทั้งสิ้น 512,356.4 ล้านบาท แบ่งเป็นหนี้สินในระบบ 407,962.3 ล้านบาท และหนี้นอกระบบ 104,394.1 ล้านบาท ส่วนอาชีพของคนจนที่มาลงทะเบียนเกือบครึ่งมีอาชีพเกษตรกรกรรมโดยมีสัดส่วนร้อยละ 45.79 ของผู้ที่มาจดทะเบียนทั้งหมด และในครั้งนั้นก็ยังมีโครงการแก้ไขปัญหานี้สิน โดยการโอนหนี้นอกระบบเข้ามาสู่ในระบบ โดยได้มอบหมายให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และธนาคารออมสินเป็นผู้ดำเนินการ ผลปรากฏว่ามีผู้ลงทะเบียนจำนวนมากได้ถอนตัวออกไป เนื่องจากตอนมาลงทะเบียนบางส่วนมีความเข้าใจผิดว่ารัฐจะจ่ายหนี้ให้ รวมแล้วมีผู้เข้าระบบแก้ไขปัญหานี้สินภาคประชาชนจำนวน 2.154 แสนราย (อยู่ในความดูแลของ ธกส. ประมาณ 1.4 แสนราย และอยู่ในความดูแลของธนาคารออมสิน 7.54 หมื่นราย) ให้กู้ได้เพียง 8.9 หมื่นราย หรือร้อยละ 41.3 ของผู้เข้าระบบแก้ไขปัญหานี้สินภาคประชาชนทั้งหมด โดยเป็นลูกหนี้ ธกส. 7.3 หมื่นราย และเป็นลูกหนี้ธนาคารออมสิน 1.6 หมื่นราย ที่เหลือบางส่วนได้ขอยุติเรื่อง และบางส่วนไม่ได้รับการอนุมัติ เนื่องจากมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการชำระเงินกู้หรือไม่มีหลักประกัน มีหนี้สินมากหรือมีการแจ้งเอกสารเท็จจึงไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2552 รัฐบาลชุดนายกรัฐมนตรี นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ก็ได้ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหานี้นอกระบบ โดยเปิดรับลงทะเบียนผ่านสาขาของธนาคารออมสินและ ธกส. ผลการดำเนินงานสรุปได้ว่า มีผู้มาขึ้นทะเบียนหนี้นอกระบบผ่าน ธกส. และธนาคารออมสิน ระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2552 ถึง มกราคม พ.ศ. 2553 มีจำนวน 1.183 ล้านราย จำนวนมูลค่าหนี้ 122,672.19 ล้านบาท สามารถเจรจาประนอมหนี้สำเร็จจำนวน 6.028 แสนราย หรือคิดเป็นร้อยละ 50.94 เจรจาไม่สำเร็จจำนวน 1.829 แสนราย และยุติเรื่องจำนวน 3.977 แสนราย ธนาคารและสถาบันการเงินชุมชนอนุมัติสินเชื่อแล้วจำนวน 4.127 แสนราย และอยู่ในระหว่างดำเนินการจำนวน 75,066 ราย

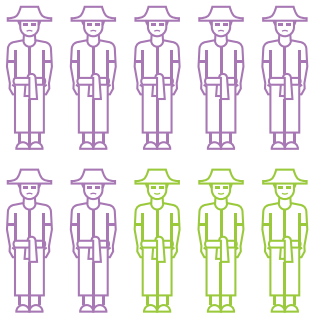

การขึ้นทะเบียนคนจนทั้งหมด
แยกเป็นปัญหาหนี้สินภาคประชาชน
คิดเป็นสัดส่วน

60.34%

คนจนที่มาลงทะเบียนมีสัดส่วนของ
ผู้ที่เป็นเกษตรกร

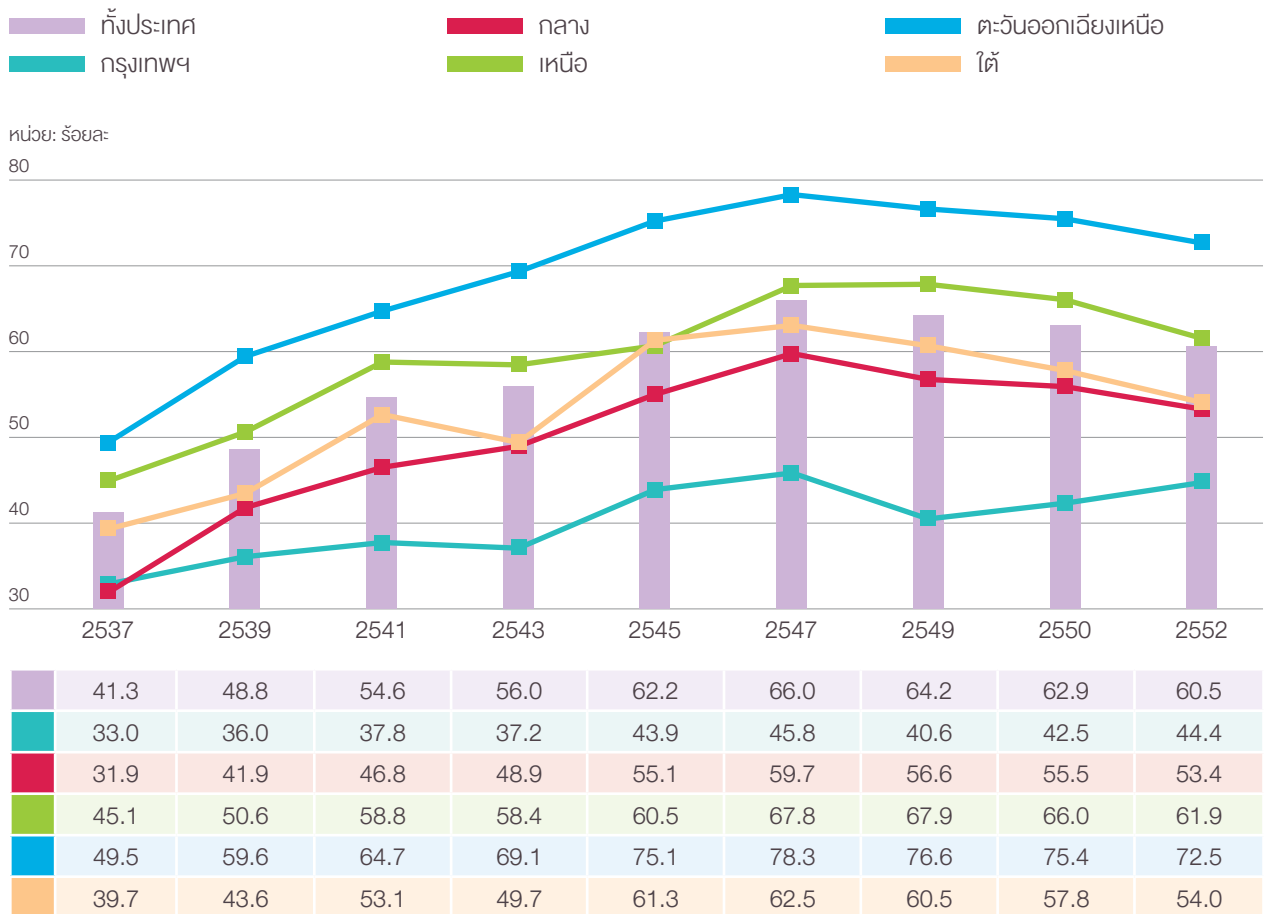
45.79%

ภูมิภาคที่มีคนเป็นหนี้สินมากที่สุดคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งทุก 10 คน จะมีหนี้ถึง 7 คน

ข้อมูลหนี้สินภาคครัวเรือน พบว่าปี พ.ศ. 2552 คนไทยกว่าครึ่งประเทศ มีหนี้สิน (ร้อยละ 60.5 ของประชากร) สัดส่วนคนมีหนี้เพิ่มขึ้นมากจาก ปี พ.ศ. 2537 ซึ่งมีสัดส่วนคนมีหนี้เพียงร้อยละ 41.3 ภูมิภาคที่มีคนเป็นหนี้มากที่สุด คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสัดส่วนคนเป็นหนี้ร้อยละ 49.5 ในปี พ.ศ. 2537 และเพิ่มเป็นร้อยละ 72.5 ในปี พ.ศ. 2552 หรือกล่าวได้ว่า คนอีสานทุกๆ 10 คน มีคนที่ไม่มีหนี้ 7 คน รองลงมาเป็นภาคเหนือทุกๆ 10 คน จะมีหนี้ 6 คน สำหรับภาคใต้และภาคกลางนั้นมีจำนวนคนเป็นหนี้สัดส่วนที่เท่าๆกัน คือ ทุกๆ 10 คน จะมีคนที่ไม่มีหนี้ 5 คน ส่วนกรุงเทพฯ มีสัดส่วนคนที่ไม่มีหนี้ที่น้อยที่สุด คือ 4 คนต่อทุกๆ 10 คน (หรือร้อยละ 44.4 ของคนกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2552) (แผนภาพที่ 6.8)

แผนภาพที่ 6.8 สัดส่วนคนที่มีหนี้สิน จำแนกตามภูมิภาค

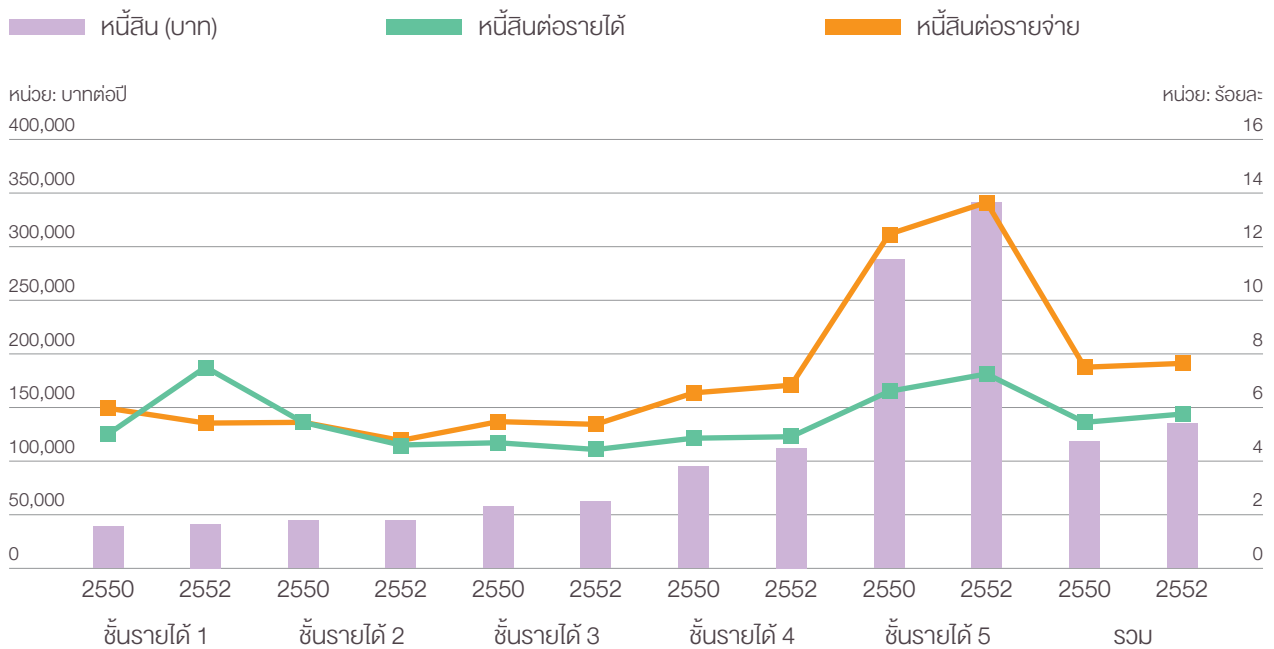

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ครัวเรือนยากจนมีหนี้สินต่อรายได้น้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่ยากจน

เมื่อแบ่งครัวเรือนออกเป็น 5 กลุ่มตามชั้นรายได้ และ 5 กลุ่มตามชั้นรายจ่าย พบว่า ครัวเรือนที่อยู่ในชั้นรายได้ที่ 5 หรือกลุ่มคนที่รวยที่สุดมีหนี้สินมากที่สุด และมีอัตราหนี้สินต่อรายจ่ายสูงที่สุดเช่นเดียวกัน แต่กลุ่มที่มีอัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้สูงที่สุดคือกลุ่มชั้นรายได้ที่ 1 หรือกลุ่มที่มีรายได้น้อยที่สุด (แผนภาพที่ 6.9) ยกเว้นในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ (พ.ศ. 2541-2543) แต่ถ้าจำแนกครัวเรือนตามชั้นรายจ่าย จะสรุปได้ว่าครัวเรือนที่มีรายได้หรือมีรายจ่ายสูงที่สุดจะมีหนี้สินมากที่สุด

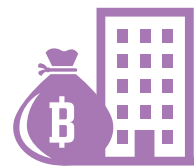
แผนภาพที่ 6.9 หนี้สิน อัตราส่วนหนี้สินต่อรายได้และรายจ่าย จำแนกตามชั้นรายได้

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

รูปแบบการก่อหนี้คนไทยเปลี่ยนจากการก่อหนี้เพื่อการบริโภค เป็นการก่อหนี้เพื่อการลงทุน

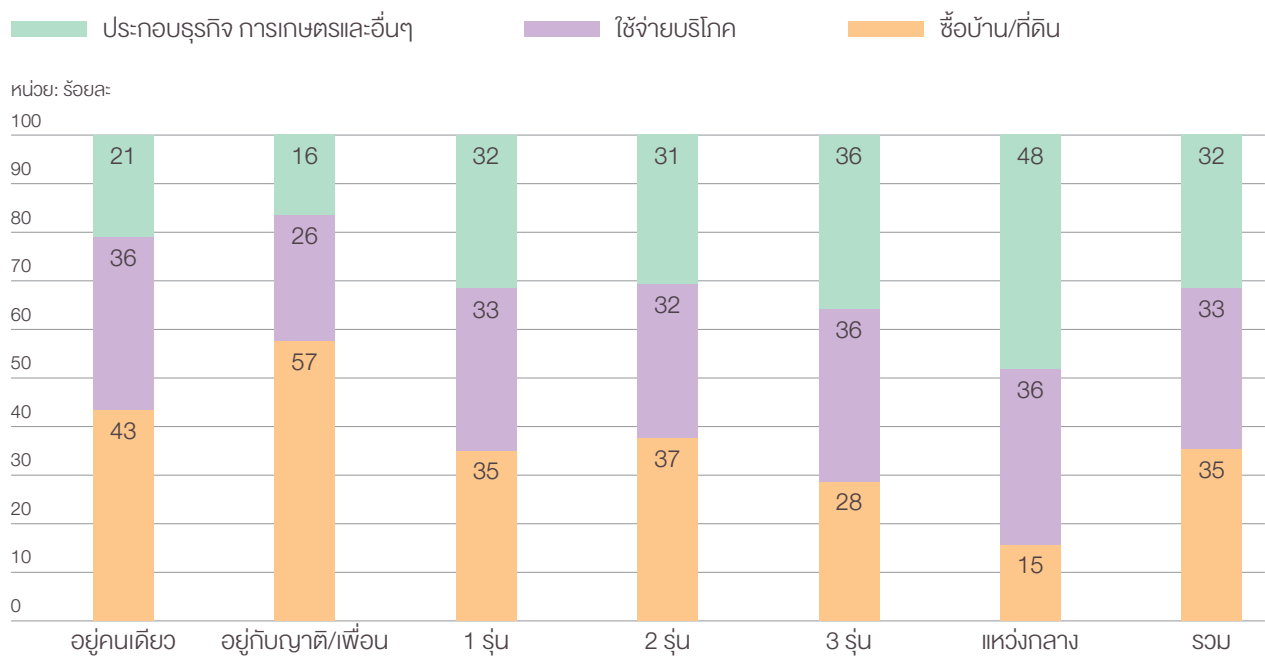
เมื่อพิจารณาสาเหตุการเป็นหนี้ของคนไทย พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2537-2545 คนไทยเป็นหนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคในสัดส่วนที่สูงกว่าหนี้เพื่อการลงทุน โดยมีสัดส่วนของหนี้เพื่อการอุปโภคบริโภคร้อยละ 51.1-67.8 ของหนี้ทั้งหมด แต่ในระยะหลังๆ ช่วงปี พ.ศ. 2547-2552 สัดส่วนหนี้สินส่วนใหญ่เป็นหนี้เพื่อการลงทุน โดยมีสัดส่วนหนี้เพื่อการลงทุนร้อยละ 60.8-66.1 ของหนี้ทั้งหมด

ในช่วงปี พ.ศ. 2547-2552 หนี้สินส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการลงทุนสูงถึง

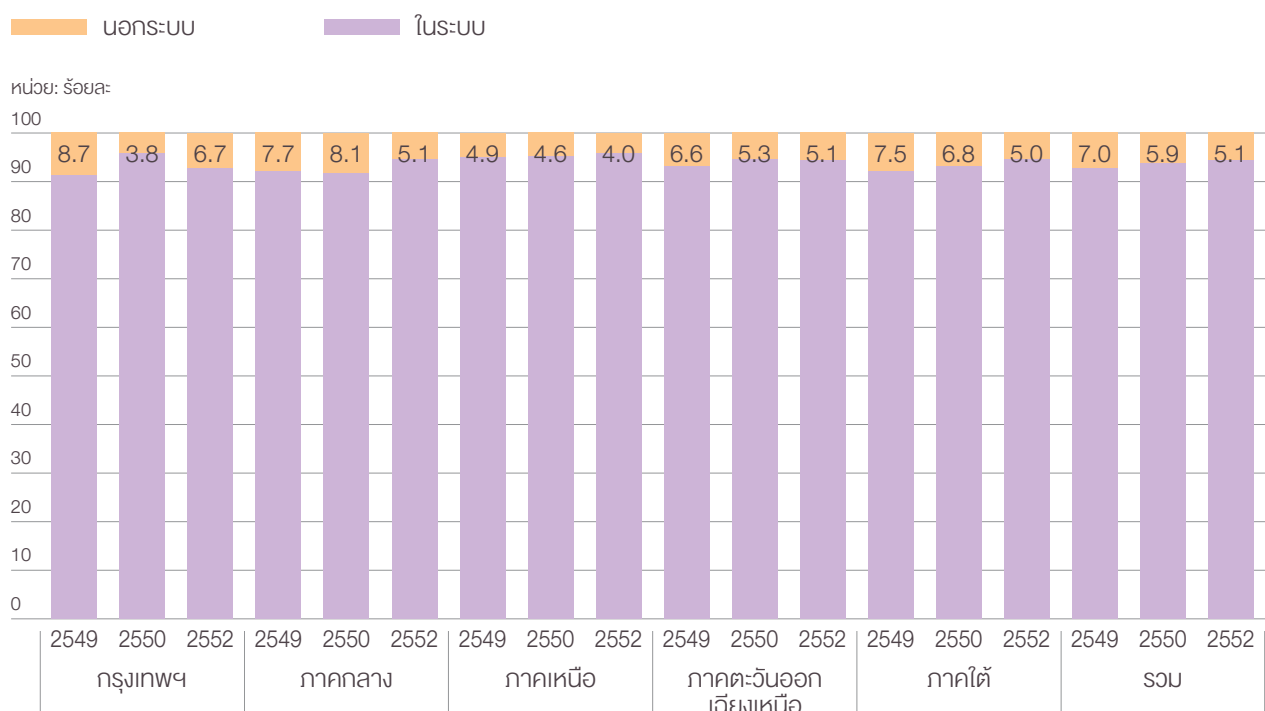
66.1%

แผนภาพที่ 6.10 สัดส่วนหนี้สินจำแนกตามประเภทครัวเรือนและวัตถุประสงค์การกู้ในปี พ.ศ. 2552 ณ ราคาปี 2545

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภาพที่ 6.11 สัดส่วนหนี้สินในและนอกระบบ จำแนกตามภูมิภาค

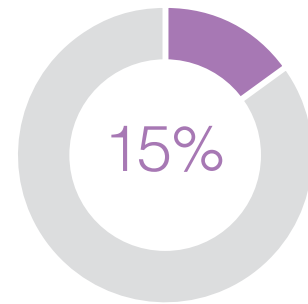
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หนี้ในระบบมีสัดส่วนต่ำและมีแนวโน้มลดลง

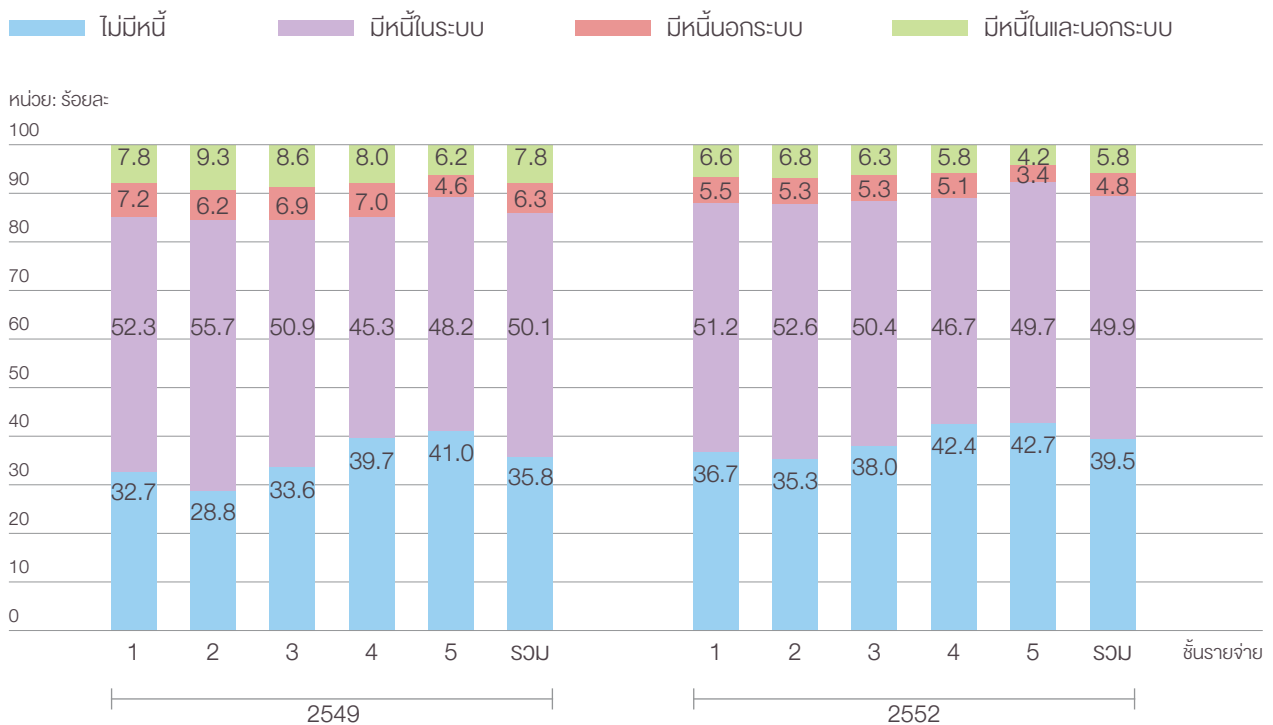
การแก้ไขปัญหาหนี้สินที่ผ่านมา รัฐบาลเน้นแก้ไขปัญหาหนี้สินนอกระบบเป็นหลัก แต่เมื่อได้วิเคราะห์แหล่งเงินซึ่งแยกเป็นหนี้ในระบบและหนี้นอกระบบ พบว่าหนี้นอกระบบมีสัดส่วนค่อนข้างน้อย กล่าวคือ มีสัดส่วนอยู่ในช่วงร้อยละ 3.8-8.7 ของหนี้ทั้งหมดในปี พ.ศ. 2549 พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2552 และยังมีแนวโน้มที่จะลดความสำคัญลงไปเรื่อยๆ (แผนภาพที่ 6.11)

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาว่าหนี้สินนอกระบบมีความสำคัญต่อกลุ่มคนจนหรือคนระดับล่าง จึงต้องดูแลหรือให้ความสำคัญเป็นพิเศษ จะพบว่าเมื่อแยกครัวเรือนออกตามหนี้และประเภทของหนี้แล้วพบว่าส่วนใหญ่เป็นหนี้แต่เป็นหนี้ในระบบ มีครัวเรือนไม่เกินร้อยละ 15 ที่เป็นหนี้นอกระบบ (แผนภาพที่ 6.12)

สัดส่วนของครัวเรือนที่เป็นหนี้ในระบบมีไม่เกิน

แผนภาพที่ 6.12 หนี้สินแยกตามชั้นรายจ่ายและประเภทการก่อหนี้

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

การแก้ปัญหาหนี้สินในระยะยาว น่าจะไม่ใช่แค่การ “โอนหนี้จากนอกระบบเข้าสู่ในระบบ” เท่านั้น แต่ควรต้องหาทางยับยั้งไม่ให้ “หนี้นอกระบบก่อตัวขึ้นมาใหม่” ด้วยการชุดค้นแก้ไขที่ “ต้นตอ” ของปัญหาหนี้สินดังกล่าว

1	การเพิ่มขึ้นของรายได้และรายจ่ายของคนไทยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาอยู่ในระดับน่าพอใจ แต่มีความผันผวนจากวิกฤตเศรษฐกิจเป็นระยะ จึงควรมีนโยบายรักษาระดับการเพิ่มของรายได้/รายจ่าย และลดความผันผวนลง โดยการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจมหภาคที่รักษาเสถียรภาพ รวมทั้งสร้างระบบคุ้มครองทางสังคมที่ทั่วถึงและเพียงพอ เพื่อรับมือความผันผวน
2	การแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบสามารถทำได้ แต่ไม่ควรเป็นนโยบายหลักด้านหนี้สิน เพราะหนี้นอกระบบมีสัดส่วนน้อยมากแล้ว
3	ควรเน้นการสร้างความเท่าเทียมอย่างเหมาะสมของเงื่อนไขสินเชื่อในระบบมากกว่า เช่น อัตราดอกเบี้ยไม่ควรห่างกันมากเกินไประหว่างแหล่งสินเชื่อต่างๆ เป็นต้น

“แนวคิดเกี่ยวกับการออมระยะยาวเน้นว่า เงินออมระยะยาวของคนที่ทำงานในวันนี้ก็คือส่วนหนึ่งของแผนหลักของประเทศที่จะสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นในสังคมของประเทศนั้นๆ”

นวพร เรืองสกุล
ใน “ออมก่อนรวยกว่า”
ฉบับพิเศษสำหรับตลาดหลักทรัพย์
ตีพิมพ์ พ.ศ. 2546 หน้า 113

7

เงินออม การสะสมทุน และการถือครองทรัพย์สิน ของครัวเรือนไทย

“ การออมเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการลงทุนของประเทศและการเติบโตอย่างยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจ และเปรียบเสมือนเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญของครัวเรือนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง หากครัวเรือนโดยรวมมีเงินออมในระดับสูงก็จะไม่อ่อนไหวง่ายนักต่อความผันผวนของเศรษฐกิจและความไม่แน่นอนในอนาคต นอกจากนี้ การออมในระดับสูงยังช่วยให้ประเทศไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนจากต่างประเทศที่มีความเสี่ยงทั้งด้านความผันผวนของค่าเงินและต้นทุนทางการเงิน ”

สัดส่วนครัวเรือนที่ไม่มีเงินออม
ใน พ.ศ. 2531 มีจำนวน

48%

แต่ในปี พ.ศ. 2552 ลดจำนวนลง
เหลือเพียง

25%

ครัวเรือนไทยที่มีเงินออมมีจำนวนมากขึ้น จำนวนเงินออม
ปรับเพิ่มขึ้นเป็น 10-12 เท่าตัว แต่ความเหลื่อมล้ำด้านเงินออม
ของคนรวยและคนจนก็สูงขึ้นเช่นกัน

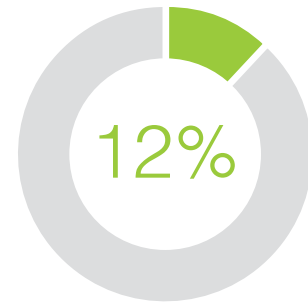
เงินออมในที่นี้คำนวณจากตัวแปรกระแส (Flow variable) ซึ่งก็คือ ส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายต่อช่วงระยะเวลา โดยที่รายได้หมายถึง ค่าจ้างและเงินเดือน กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจและการเกษตร เงินสงเคราะห์ บำเหน็จ บำนาญ เงินชดเชยเงินช่วยเหลือที่ได้รับจากบุคคลอื่น ค่าเช่า ดอกเบี้ยและเงินปันผล รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน เป็นต้น ส่วนรายจ่ายครอบคลุมค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคทั้งหมดรวมถึง ค่าใช้จ่ายสินค้าคงทน สุขภาพ และการศึกษา

จากสถิติในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา เป็นที่น่ายินดีที่ จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีเงินออมลดลงมาก จากเดิมสัดส่วนครัวเรือนที่ไม่มีเงินออมอยู่ที่ร้อยละ 48 ในปี พ.ศ. 2531 แต่ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 25 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด หรือคิดเป็นจำนวนประมาณ 5.02 ล้านครัวเรือนในปี พ.ศ. 2552 นอกจากนี้ ยังเป็นที่น่าสนใจที่ ครัวเรือนที่มีเงินออมโดยเฉลี่ยแล้วมีเงินออมเพิ่มขึ้น 10-12 เท่าตัว ทั้งนี้เป็นผลพวงจากการที่ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นมากในขณะที่รายจ่ายไม่ได้ขยายตัวในอัตราที่สูง

เมื่อเทียบกับอัตราการเติบโตของรายได้ ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2531 ครัวเรือนไทยมีเงินออมเฉลี่ยต่อเดือนเพียง 507 บาทเท่านั้น แต่เมื่อผ่านไป 20 ปี เพิ่มขึ้นเป็น 5,145 บาท³ คิดเป็นอัตราเติบโตสูงถึงร้อยละ 12 ต่อปี

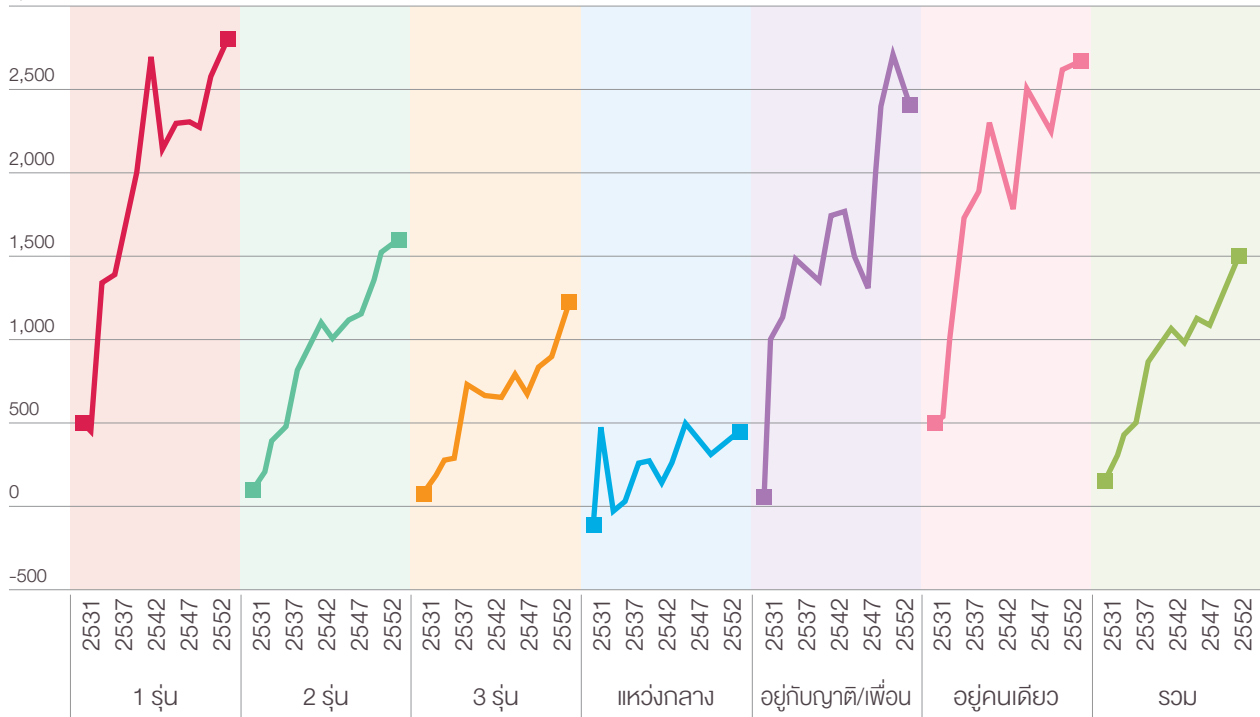
เมื่อพิจารณารูปร่างเงินออมของคนไทยโดยแบ่งประชากรออกเป็น 5 กลุ่มๆ ละเท่าๆ กัน ตั้งแต่กลุ่มคนที่จนสุด 20% แรก (กลุ่มที่ 1) ไปถึงกลุ่มคนที่รวยสุด (กลุ่มที่ 5) โดยรวมพบว่า สังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำด้านเงินออมระหว่างคนรวยกับคนจนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ กลุ่มคนที่ร่ำรวยที่สุดมีเงินออมเฉลี่ยสูงถึงราวๆ 6,300 บาทต่อคนต่อเดือนในปี พ.ศ. 2552 ในขณะที่กลุ่มคนที่จนสุดโดยเฉลี่ยไม่มีเงินออมเลย อีกทั้งตลอดช่วง 20 ปีที่ผ่านมา กลุ่มคนที่จนสุดนี้มีรายจ่ายมากกว่ารายรับ ทำให้ไม่สามารถออมเงินได้ (เงินออมติดลบ)

20 ปีที่ผ่านมา ครัวเรือนไทยมีเงินออมเฉลี่ยคิดเป็นอัตราเติบโตต่อปีสูงถึง

แผนภาพที่ 7.1 การออมของครัวเรือนแยกตามประเภท

หน่วย: บาทต่อคนต่อเดือน
3,000

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

³ การคำนวณเงินออมได้คำนึงถึงการด้อยค่าของเงินบาทโดยปรับด้วยดัชนีราคาผู้บริโภค (ปีฐาน = 2545)

ครัวเรือนแห่งกลางออมเงินได้ต่ำที่สุด ขณะที่ครัวเรือนอยู่คนเดียว แบบ 1 รุ่น และแบบอยู่กับญาติ หรือเพื่อนสามารถเก็บออมได้สูงที่สุด

จากการเปรียบเทียบภาวะการออมเงินตามโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือน โดยแบ่งครัวเรือนออกเป็น 6 ประเภทดังกล่าวข้างต้น ครัวเรือนแบบ 1 รุ่น แบบอยู่คนเดียว และแบบอยู่กับญาติหรือเพื่อน เป็นกลุ่มคนที่มีเงินออมโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับที่สูงที่สุดประมาณ 2,500 บาทต่อคนต่อเดือนในปี พ.ศ. 2552 ในขณะที่ครัวเรือนแบบแห่งกลางที่หลานอยู่กับปู่ย่าตายายสามารถออมเงินได้น้อยที่สุดและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นไม่มากในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉลี่ยมีเงินออมเฉลี่ยเพียง 500 บาทต่อคนต่อเดือน ซึ่งต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับครัวเรือนประเภทอื่น (แผนภาพที่ 7.1) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในบทก่อนๆ ซึ่งพบว่า กลุ่มครัวเรือนแบบแห่งกลางเป็นกลุ่มที่จนสุด จึงไม่น่าสงสัยที่กลุ่มครัวเรือนนี้สามารถออมเงินได้ในระดับที่ต่ำกว่าเมื่อเทียบกับครัวเรือนประเภทอื่น เนื่องจากโดยเฉลี่ยแล้วสมาชิกของครัวเรือนประเภทนี้มีอายุมัธยฐานประมาณ 60 ปี จึงเป็นการตอกย้ำว่า ครัวเรือนแบบแห่งกลางนี้ไม่ใช่ครอบครัวอิสระแต่เป็นผลจากการที่สมาชิกของครัวเรือนต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานในต่างพื้นที่และปล่อยให้บุตรหลานอยู่อาศัยกับปู่ย่าตายายแทน ทั้งๆ ที่ปู่ย่าตายายอยู่ในวัยที่ไม่มีศักยภาพในการออมเงินแล้วเพราะว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มักไม่มีรายได้หรือมีรายได้ที่ค่อนข้างต่ำจากเงินบำนาญและจำเป็นต้องพึ่งเงินโอนรูปแบบต่างๆ

ในปี 2545 สมาชิกครัวเรือน
ที่จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย
จะมีเงินออมสูงกว่าประถมศึกษา

10 เท่า

แต่ในปี 2552 กลับลดลงเหลือเพียง

6 เท่า

คนไทยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ด้านการจัดการทางการเงิน ครัวเรือนที่มีการศึกษาสูงมีเงินออมสูงกว่าครัวเรือนที่การศึกษาต่ำ

เมื่อเปรียบเทียบภาวะการออมของคนไทยด้วยระดับการศึกษา จึงพบว่า ครัวเรือนที่สมาชิกมีการศึกษาในระดับสูง โดยเฉลี่ยจะมีเงินออมสูงกว่า ครัวเรือนที่สมาชิกมีการศึกษาต่ำกว่า เช่น สมาชิกในครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยมีเงินออมเฉลี่ยสูงกว่าระดับประถมศึกษาถึงเกือบ 10 เท่า ในปี พ.ศ. 2545 และ 6 เท่าในปี พ.ศ. 2552 รวมทั้งมีอัตราการออมเงินสูงที่สุดถึงร้อยละ 30 และ 24 ของรายได้ในปี พ.ศ. 2545 และ 2552 ตามลำดับ หลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำด้านการออมที่รุนแรง ซึ่งน่าจะเป็นผลพวงจากความไม่เท่าเทียมกันของระดับการศึกษาของคนในสังคมไทย

อย่างไรก็ดีในปัจจุบันพบว่า ประชากรไทยส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ในการจัดการทางการเงิน ซึ่งใช้ข้อมูลจากการสำรวจทัศนคติของครัวเรือนจำนวน 2,800 ตัวอย่างทั่วประเทศไทย เกี่ยวกับหนี้สินและการออม (Household Attitudes toward Debts and Savings, HADS) ของธนาคารแห่งประเทศไทย แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนราวๆ สองในสามส่วนไม่ทราบถึงข้อมูลการเงินและผลกระทบที่สำคัญ เช่น แนวโน้มอัตราดอกเบี้ยในอนาคตรวมถึงผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยต่อภาระหนี้สิน อีกทั้งยังชี้ถึงความสัมพันธ์เบื้องต้นระหว่างระดับความรู้ในการจัดการทางการเงิน (Financial literacy) กับรายได้และระดับการศึกษา กล่าวคือ คนที่มีความรู้ทางการเงินน้อยมักจะเป็นคนในกลุ่มรายได้ต่ำและมีการศึกษาน้อย (Thaicharoen, Ariyapruhya and Chucherd, 2004)

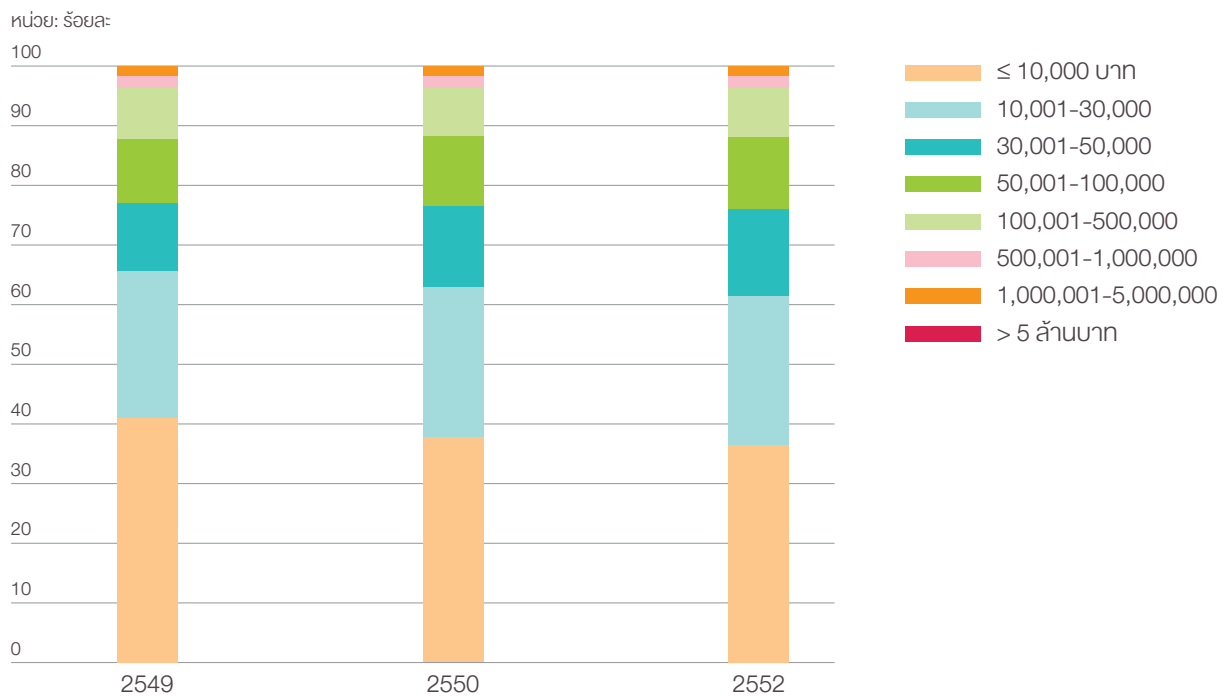
จากการใช้ฐานข้อมูลชุดเดียวกันนี้ มีการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้ในการจัดการทางการเงินกับความเพียงพอของเงินออมสำหรับใช้ในยามฉุกเฉินหรือหลังจากเกษียณ ผลปรากฏว่า ครัวเรือนที่มีเงินออมไม่เพียงพอในส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลจากการที่สมาชิกครัวเรือนมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการทางการเงิน และมีการศึกษาน้อย ซึ่งทำให้ครัวเรือนกลุ่มนี้ไม่มีความสามารถที่จะวางแผนรองรับในระยะยาวเพื่อลดผลกระทบของความไม่แน่นอนในอนาคต (Pootrakool, Ariyapruhya and Sodsrichai, 2005)

ครัวเรือนไทยมีมูลค่าเฉลี่ยของทรัพย์สินทางการเงินสูงกว่าหนึ่งแสน แต่ครัวเรือนส่วนใหญ่มีทรัพย์สินทางการเงินต่ำกว่า 50,000 บาท

การสะสมทุนหรือการถือครองทรัพย์สินเป็นผลสืบเนื่องจากการที่ครัวเรือนมีเงินออม กล่าวคือเมื่อครัวเรือนมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ ทำให้มีเงินออมซึ่งอาจถูกนำไปใช้ลงทุนในทรัพย์สินต่างๆได้ และยังสามารถได้รับผลตอบแทนจากการลงทุนในทรัพย์สินนั้น โดยรวมแล้ว การถือครองทรัพย์สินจึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่สะท้อนถึงความมั่งคั่งและสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของครัวเรือนได้

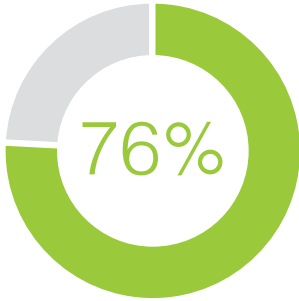

แผนภาพที่ 7.2 ร้อยละของจำนวนครัวเรือน จำแนกตามมูลค่าทรัพย์สินทางการเงิน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

จำนวนครัวเรือนที่มีทรัพย์สินทางการเงินต่ำกว่า 50,000 บาท มีสัดส่วนต่อจำนวนครัวเรือนทั้งหมดสูงถึง

การศึกษาที่แบ่งทรัพย์สินของครัวเรือนออกได้ 2 ประเภทหลัก คือ ทรัพย์สินจริง (เช่น ที่ดิน บ้าน เครื่องประดับ) และ ทรัพย์สินทางการเงิน (เช่น เงินฝากกับสถาบันการเงิน เงินลงทุนในพันธบัตร การซื้อหลักทรัพย์ เป็นต้น)

มูลค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของทรัพย์สินทางการเงินที่ครัวเรือนไทยถือครอง ในช่วงที่ผ่านมาอยู่ระหว่างประมาณ 1.20-1.25 แสนบาท แม้ว่ามูลค่าเฉลี่ยของทรัพย์สินทางการเงินอยู่ในระดับที่สูงกว่าหนึ่งแสนบาทแต่เป็นที่สังเกตได้ว่า จำนวนครัวเรือนที่มีทรัพย์สินทางการเงินต่ำกว่า 50,000 บาทมีสัดส่วนสูงถึงประมาณร้อยละ 76 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งหมายความว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงมีความมั่งคั่งค่อนข้างต่ำกว่ามูลค่าเฉลี่ย ส่วนครัวเรือนที่มีทรัพย์สินมูลค่าหนึ่งล้านบาทขึ้นไปนั้นมีเพียงร้อยละ 1.3-1.4 เท่านั้น โดยรวมแล้ว ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงมีการถือครองทรัพย์สินทางการเงินมูลค่าน้อยมาก

ครัวเรือนที่จนที่สุดกว่าร้อยละ 90 มีทรัพย์สินทางการเงินน้อยกว่า 50,000 บาท ขณะที่ครัวเรือนที่รวยที่สุดกว่าร้อยละ 30 มีทรัพย์สินทางการเงินมากกว่า 100,000 บาท

ครัวเรือนที่มีรายได้ต่อคนต่ำน่าจะถือครองทรัพย์สินในมูลค่าที่น้อยกว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูง ข้อมูลในปี พ.ศ. 2552 ชี้ชัดว่า ในกลุ่มครัวเรือนจนสุด 20% แรกนั้น ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 94) ถือครองทรัพย์สินไม่เกิน 50,000 บาท (ตารางที่ 7.1) ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มครัวเรือนรวยสุด 20% สุดท้ายที่พบว่า มีเพียงร้อยละ 47 เท่านั้นที่มีทรัพย์สินทางการเงินน้อยกว่า 50,000 บาท หากเปรียบเทียบกับการถือครองทรัพย์สินมากกว่า 100,001 บาทขึ้นไปพบว่า ครัวเรือนในกลุ่มครัวเรือนรวยสุด 20% สุดท้ายมีสัดส่วนที่สูงมากถึงร้อยละ 31.96-33.63 ขณะที่ครัวเรือนที่จนที่สุดมีเพียงร้อยละ 1.59-1.93 เท่านั้น แสดงเห็นว่าโดยรวมแล้วในช่วงที่ผ่านมาประเทศไทยยังคงมีความเหลื่อมล้ำด้านทรัพย์สินที่ค่อนข้างรุนแรง

ตารางที่ 7.1 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามมูลค่าทรัพย์สินทางการเงินและระดับรายได้

มูลค่าทรัพย์สินทางการเงิน	2549		2552	
	กลุ่มจนที่สุด	กลุ่มรวยที่สุด	กลุ่มจนที่สุด	กลุ่มรวยที่สุด
≤ 50,000 บาท	94.81	49.78	93.91	47.07
50,001-100,000	3.60	18.27	4.17	19.30
100,001-500,000	1.43	20.56	1.61	21.36
500,001-1,000,000	0.05	6.40	0.24	7.13
1,000,001-5,000,000	0.10	3.99	0.08	4.14
> 5 ล้านบาท	0.01	1.01	0.00	1.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

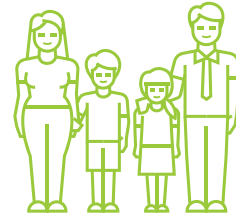
การถือครองทรัพย์สินทางการเงินของครัวเรือนนอกจากจะมีความแตกต่างกันในมิติของรายได้แล้ว ยังมีแนวโน้มผันแปรตามระดับการศึกษา ซึ่งเป็นเพราะคนที่มีการศึกษาสูงมักมีโอกาสในการสร้างรายได้และสามารถจัดสรรเงินไปลงทุนในทรัพย์สินทางการเงินต่างๆ ได้ดีกว่าครัวเรือนที่สมาชิกมีการศึกษาน้อย

ครัวเรือนที่อยู่กัน 2 รุ่น หรืออยู่กับญาติมีแนวโน้มสะสมทุนได้มากกว่าครัวเรือนแบบอื่นๆ

ประเด็นคำถามที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการถือครองทรัพย์สินทั้งสองประเภทข้างต้นแตกต่างกันในแต่ละประเภทครัวเรือนหรือไม่ หากพิจารณาการถือครองทรัพย์สินทางการเงินตามประเภทครัวเรือน ค่อนข้างชัดเจนว่าครัวเรือนแบบ 1 รุ่น 2 รุ่น 3 รุ่น และอยู่กับญาติ มีความมั่งคั่งสูงกว่าครัวเรือนประเภทอื่นๆ โดยมีการถือครองทรัพย์สินทางการเงินมูลค่าสูงกว่า 100,000 บาท คิดเป็นสัดส่วนที่สูงถึงประมาณร้อยละ 10-15 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉพาะในครัวเรือนแบบ 2 รุ่นและแบบอยู่กับญาติ ทั้งนี้เนื่องจากในครัวเรือนทั้งสองแบบนี้ มีสมาชิกอยู่ในวัยทำงานและกำลังสร้างตัว ฉะนั้นจึงมีโอกาสในการสะสมทรัพย์สินทางการเงินได้ง่ายและมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่นที่ประกอบด้วยสมาชิกที่อยู่ในวัยเกษียณ เช่น ในครัวเรือนแบบแห่งกลางซึ่งมีรายได้และมีการออมเงินต่ำ จึงไม่สามารถจัดสรรเงินมาลงทุนในทรัพย์สินทางการเงินต่างๆ ได้ในปริมาณมากๆ ส่วนครัวเรือนแบบอยู่คนเดียวและแบบแห่งกลางที่ลงทุนในทรัพย์สินทางการเงินไม่เกิน 50,000 บาท มีสัดส่วนสูงและเพิ่มขึ้นเล็กน้อยในปี พ.ศ. 2552

ครัวเรือน 3 รุ่นเป็นกลุ่มที่สะสมทรัพย์สินจริงได้สูงที่สุด

โอกาสในการถือครองทรัพย์สินจริงนั้นไม่แตกต่างจากกรณีการถือครองทรัพย์สินทางการเงิน โดยมีปัจจัยด้านรายได้และความรู้ความสามารถของผู้ลงทุนเป็นตัวกำหนดที่มีอิทธิพลต่อการจัดสรรเงินลงทุน กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยสูงจะสามารถจัดสรรเงินออมไปลงทุนในทรัพย์สินจริงได้มากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้น้อย จึงทำให้การลงทุนในทรัพย์สินจริงส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่ในครัวเรือนที่ร่ำรวยที่สุดและมูลค่าการลงทุนมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี ทั้งนี้ครัวเรือนที่ร่ำรวยสุดมีทรัพย์สินจริงในความครอบครองสูงกว่าของครัวเรือนจนสุดถึง 3.6 เท่า โดยมีทรัพย์สินจริงสูงถึง 1.2 ล้านบาท (ค่ามัธยฐาน) ในปี พ.ศ. 2552 โดยเพิ่มขึ้นร้อยละ 20 จากมูลค่าในปี พ.ศ. 2549 ในขณะที่กลุ่มครัวเรือนที่จนที่สุดถือครองทรัพย์สินจริงเพียงประมาณ 3 แสนบาทเท่านั้นในปี พ.ศ. 2552

ครัวเรือนแบบ 1 รุ่น 2 รุ่น 3 รุ่น และอยู่กับญาติ มีการถือครองทรัพย์สินทางการเงินสูงกว่า 100,000 บาท คิดเป็นสัดส่วนที่สูงถึง

10-15%

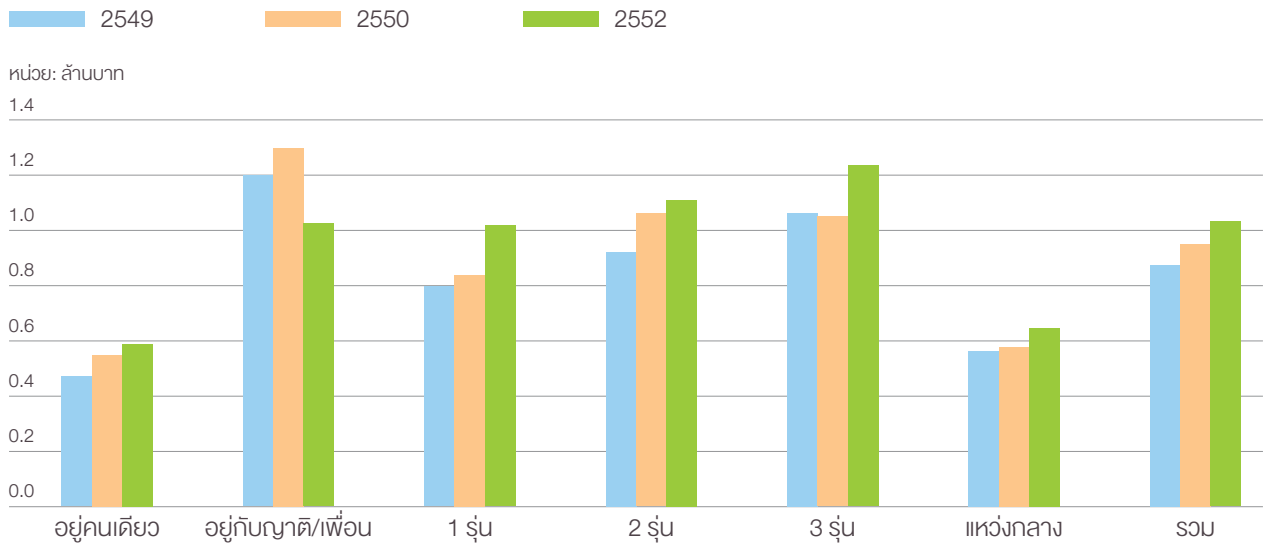
จากปี พ.ศ. 2549-2552 ครัวเรือนที่ร่ำรวยที่สุดมีทรัพย์สินในครอบครองเพิ่มขึ้นถึง

กลุ่มครัวเรือนที่ร่ำรวยสุดมีทรัพย์สินจริงสูงถึง

1.2 ล้านบาท

แผนภาพที่ 7.3 มูลค่าทรัพย์สินจริงจำแนกตามประเภทครัวเรือน

ที่มา: คำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

แผนภาพที่ 7.3 แสดงมูลค่าทรัพย์สินจริงของครัวเรือนจำแนกตามประเภทครัวเรือน โดยรวมการถือครองทรัพย์สินจริงตามประเภทครัวเรือนมีความแตกต่างกันเล็กน้อยจากกรณีการถือครองทรัพย์สินทางการเงิน กล่าวคือ การลงทุนในทรัพย์สินจริงจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่มีสมาชิกอย่างน้อย 1 รุ่ต่อเนื่องกัน โดยครัวเรือนที่มี 3 รุ่มีมูลค่าทรัพย์สินจริงสูงที่สุดในบรรดาครัวเรือนประเภทต่างๆ โดยเฉลี่ยมีมูลค่าสูงกว่า 1.2 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งน่าจะเป็นผลจากการที่สมาชิกแต่ละรุ่นับตั้งแต่รุ่ปู่/ย่า/ตา/ยาย ได้เริ่มสะสมทุนในรูปของทรัพย์สินจริงมาโดยตลอด จนกระทั่งมารุ่พ่อแม่ที่เริ่มทำงานและออมเงินในรูปของทรัพย์สินจริง ฉะนั้นจึงทำให้ทุนสะสมของครัวเรือนที่มีสมาชิกหลายรุ่มีจำนวนมากกว่าครัวเรือนประเภทอื่น ส่วนครัวเรือนที่มีทรัพย์สินจริงสะสมน้อยที่สุดและมีมูลค่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของมูลค่าการถือครองทรัพย์สินจริงของครัวเรือนทั้งหมด อยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่อยู่คนเดียวและครัวเรือนที่แหว่งกลาง

เมื่อเปรียบเทียบกับ 20 ปีที่ผ่านมา คนไทยส่วนใหญ่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น

ความหมายของสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้วิเคราะห์ในหัวข้อนี้ครอบคลุมถึงลักษณะต่างๆ ของที่อยู่อาศัย เช่น ประเภทที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำที่ใช้ การใช้ห้องน้ำ ระบบไฟฟ้าภายในบ้าน รวมถึงสิ่งของต่างๆ ที่ครัวเรือนใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ เป็นต้น ตลอดจนถึงค่านึงถึงค่าใช้จ่ายเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดสำหรับใช้ในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายซื้อยานพาหนะ ค่าใช้จ่ายในการติดต่อสื่อสารและอุปกรณ์สื่อสาร ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลมีรายละเอียดค่อนข้างมาก

การศึกษาจึงใช้ข้อมูลเพียง 4 จุดเวลาเท่านั้น คือ ปี พ.ศ. 2531 (ช่วงที่เศรษฐกิจขยายตัวแรง) พ.ศ. 2536 (ช่วงก่อนเกิดวิกฤตสถาบันการเงิน) พ.ศ. 2545 (ช่วงเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัว) และ พ.ศ. 2552 (ช่วงเศรษฐกิจโลกชะลอตัว)

ครัวเรือนไทยโดยเฉลี่ยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในช่วงที่ผ่านมาทั้งในแง่ที่พักอาศัย การเข้าถึงแหล่งน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ความเป็นเจ้าของสิ่งของมีค่าต่างๆ ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นผลจากการที่ครัวเรือนโดยเฉลี่ยมีรายได้และเงินออมสูงขึ้น รวมทั้งการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในหลายด้านซึ่งช่วยให้ครัวเรือนเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณสุขที่ดีขึ้น โดยสรุปได้ดังนี้

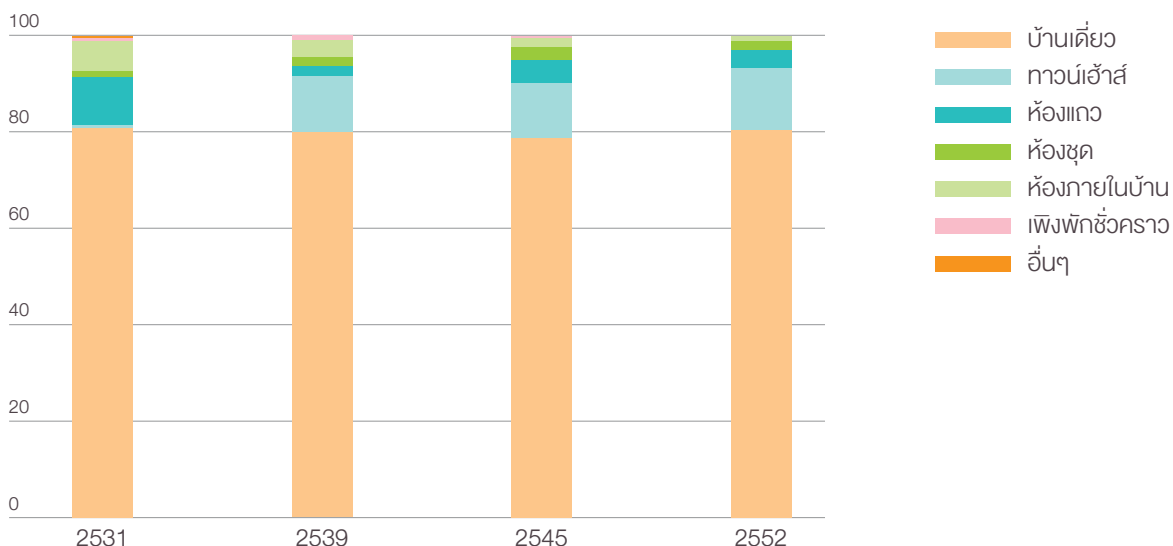
ครัวเรือนไทยยังมีที่พักอาศัยในบ้าน

ครัวเรือนส่วนใหญ่ที่มีที่พักอาศัยเป็นบ้านเดี่ยว (ร้อยละ 78-81) รองลงไปคือ ทาวน์เฮ้าส์ (ร้อยละ 11-12) (แผนภาพที่ 7.4) ทั้งนี้ จากผลสำรวจของศูนย์วิจัยกสิกรไทยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553 โดยที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้ปานกลางระหว่าง 20,000-60,000 บาทต่อเดือน แม้ว่าการสำรวจดังกล่าวเน้นเฉพาะคนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ผลก็ได้ไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้ที่มีอำนาจซื้อในเขตเมืองยังคงนิยมที่จะเลือกซื้อที่อยู่อาศัยเป็นบ้านเดี่ยวหรือโครงการแนวราบ อย่างไรก็ตาม ที่พักอาศัยประเภทห้องชุดเริ่มขยายตัวขึ้นอย่างมากในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ซึ่งน่าจะเป็นเพราะรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้หากพิจารณาตามระดับการศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนไทยที่มีหัวหน้าครัวเรือนที่สำเร็จการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยหรือสูงกว่าเริ่มหันมาพักอาศัยในบ้านเดี่ยวและมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นพอสมควรจากเดิมที่ร้อยละ 5.7 (ปี พ.ศ. 2531) เป็นร้อยละ 15.1 (ปี พ.ศ. 2552)

หากพิจารณาตามประเภทครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกอย่างน้อย 1 รุ่นขึ้นไปซึ่งรวมถึงครอบครัวแบบห่วงกลางเป็นกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยกระจุกตัวมากในที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเดี่ยว (มากกว่าร้อยละ 65) ในขณะที่ครัวเรือนประเภทอยู่คนเดียว อยู่กับเพื่อน/ญาตินิยมที่จะอยู่ในห้องแถว ทาวน์เฮ้าส์ และห้องชุด คิดเป็นสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้น

แผนภาพที่ 7.4 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามประเภทที่อยู่อาศัย

หน่วย: ร้อยละ

ที่มา: คำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

ครัวเรือนได้เข้าถึงการใช้น้ำประปา
เพิ่มมากขึ้น

ปี 2531
17%

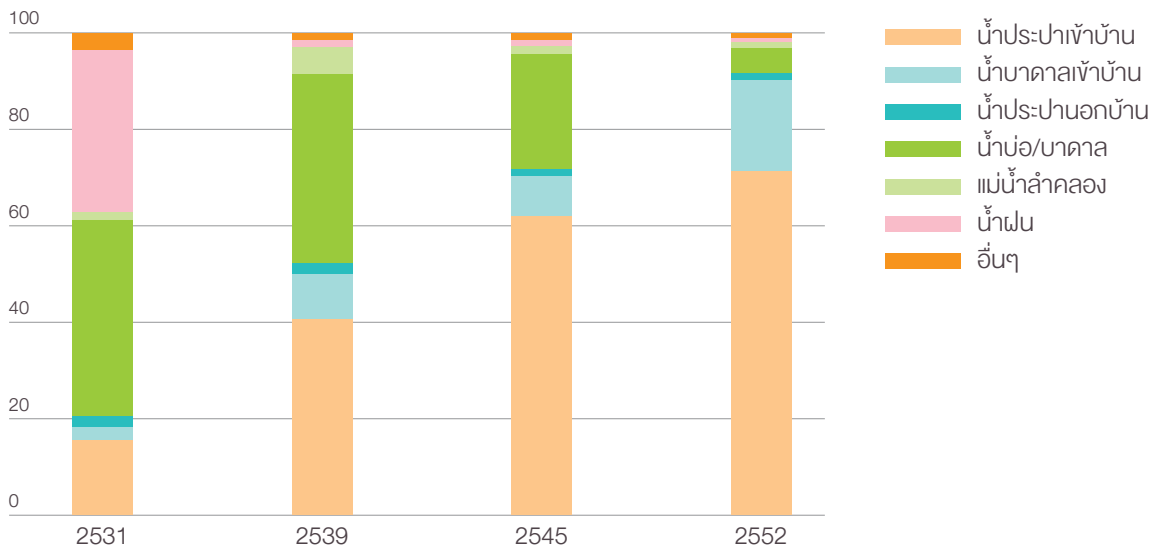
ปี 2552
72%

กว่า 2 ใน 3 ของครัวเรือนไทยเข้าถึงน้ำประปาเพิ่มขึ้นมาก จากเดิมที่ใช้น้ำบ่อและน้ำบาดาลเมื่อ 20 ปีที่แล้ว

ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้นั้น มีความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน กล่าวคือ เดิมทีครัวเรือนใช้น้ำบ่อและน้ำฝนมากถึงร้อยละ 40 และ 34 ตามลำดับ ในปี พ.ศ. 2531 (โดยเฉพาะในกลุ่มครัวเรือนยากจน)⁴ แต่สัดส่วนดังกล่าวลดลงชัดเจนในเวลาต่อมา โดยครัวเรือนที่เข้าถึงระบบน้ำประปามีจำนวนเพิ่มขึ้นคิดเป็นสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 72 ในปี พ.ศ. 2552 ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้จำกัดเฉพาะครัวเรือนประเภทใดประเภทหนึ่งหรือระดับการศึกษาของสมาชิกครัวเรือน แต่เกิดขึ้นกับทุกประเภทครัวเรือน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้น่าจะเป็นผลจากการที่รัฐบาลได้ขยายพื้นที่บริการระบบน้ำประปาในหลายพื้นที่เพื่อทดแทนการใช้น้ำบ่อ รวมทั้งไม่สนับสนุนให้ใช้น้ำบ่อ/น้ำบาดาลในหลายพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการทรุดตัวของแผ่นดิน ดังนั้น ครัวเรือนไทยโดยรวมจึงได้รับประโยชน์กันอย่างครอบคลุม

แผนภาพที่ 7.5 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามแหล่งน้ำใช้

หน่วย: ร้อยละ

ที่มา: คำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

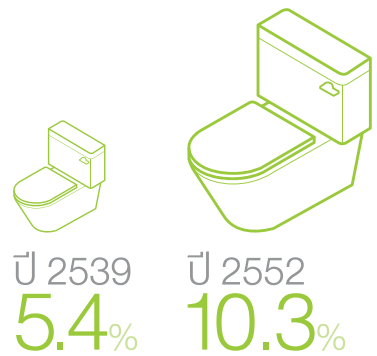
⁴ ครัวเรือนยากจน หมายถึง ครัวเรือนที่มีรายจ่ายเพื่อการบริโภคต่อคนต่ำกว่าเส้นความยากจน

นอกจากนั้น เมื่อพิจารณาตามลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนด้านอื่นๆ พบว่า (ก) ในกลุ่มคนจนยังมีบางส่วนประมาณร้อยละ 7.2 (ปี พ.ศ. 2552) ที่ยังคงใช้น้ำบ่อ น้ำบาดาล อย่างไรก็ตาม สัดส่วนดังกล่าวลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงกว่า 20 ปีที่ผ่านมา (ข) ครัวเรือนที่สมาชิกมีการศึกษาสูงมักจะเข้าถึงระบบน้ำประปาได้ดีกว่าครัวเรือนที่มีการศึกษาน้อยกว่า (ค) ครัวเรือนในเขตเมืองและพื้นที่ที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดีกว่า เช่น ใน กทม. และปริมณฑลเข้าถึงน้ำประปาได้ดีกว่า ซึ่งน่าจะเป็นเพราะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ มักจะเริ่มต้นในพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจแล้วค่อยขยายไปสู่พื้นที่อื่นๆ ที่มีศักยภาพรองลงไป

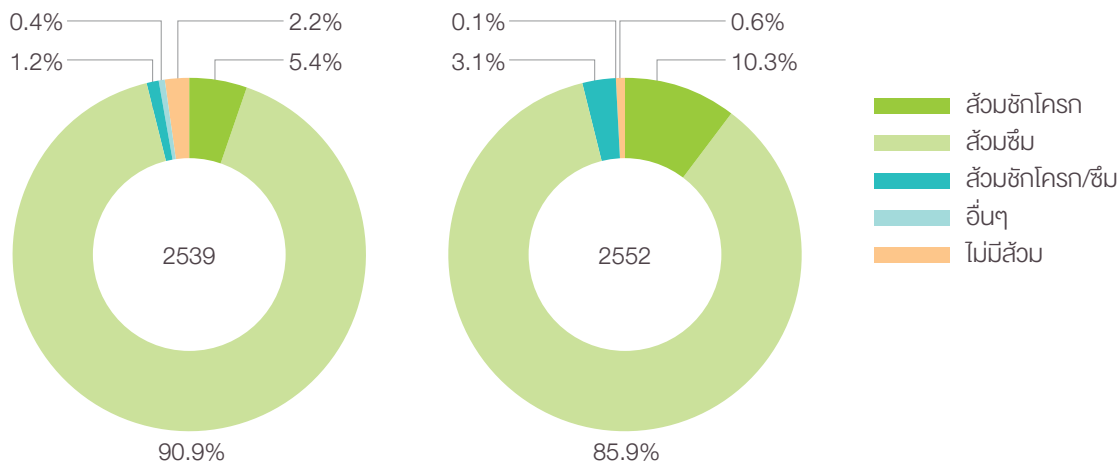
ระบบสุขาภิบาลพัฒนาดีกว่าในอดีต คนไทยเปลี่ยนมาใช้ส้วมชักโครกที่ถูกสุขอนามัยมากขึ้น

แม้ว่าการดำเนินนโยบายตามแผนพัฒนาสาธารณสุขฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2534-2539) เป็นต้นมา ซึ่งกรมอนามัยส่งเสริมให้ประชาชนเปลี่ยนรูปแบบจากการใช้ส้วมซึมมาใช้ระบบส้วมถังเกรอะที่มีถังเก็บกักของเสียและน้ำเสียให้มีการย่อยสลายอยู่ภายใน รวมทั้งป้องกันน้ำซึมเข้าหรือออกจากถังได้เพื่อให้มีสุขอนามัยที่ดี แต่ปรากฏว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 86-91 ยังคงใช้ส้วมซึมแม้ว่าสัดส่วนดังกล่าวจะลดลงบ้างแต่ก็ไม่มากนัก ส่วนการใช้ส้วมชักโครกที่ถูกสุขอนามัยกว่านั้นมีแนวโน้มดีขึ้นในระยะหลัง (แผนภาพที่ 7.6) ทั้งนี้จากการแบ่งตามประเภทครัวเรือน ไม่พบว่ามี ความแตกต่างกันมากนัก โดยส่วนใหญ่ราวๆ 4 ใน 5 ของครัวเรือนในทุกประเภทใช้ส้วมซึมแต่พบว่าในครัวเรือนแบบแขวงกลางมีสัดส่วนที่สูงกว่าเล็กน้อย การใช้ส้วมซึมค่อนข้างกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มครัวเรือนที่อยู่ในชนบทมากกว่าในเมืองหรือเขตที่มีพัฒนาการเศรษฐกิจที่ดีกว่า

การใช้ส้วมชักโครก พ.ศ. 2552
มีสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น

แผนภาพที่ 7.6 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามการใช้ห้องส้วม

ที่มา: คำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

พ.ศ. 2552 จำนวนครัวเรือน
ที่เข้าไม่ถึงระบบไฟฟ้ามีสัดส่วนลดลง
เหลือเพียง

1.2%

ปัจจุบันแทบไม่เหลือครัวเรือนที่เข้าไม่ถึงระบบไฟฟ้า

การสร้างโครงสร้างพื้นฐานระบบไฟฟ้าที่เพียงพอแก่สังคมชนบทเป็นแนวทางหนึ่งที่รัฐบาลไทยดำเนินการเพื่อพัฒนาชนบทและนำความเจริญด้านต่างๆ ไปสู่ชุมชน โดยมีการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาและขยายบริการไฟฟ้าไปสู่ชนบทอย่างจริงจังซึ่งเริ่มตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา และในปี พ.ศ. 2515 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้จัดทำแผนงานโครงการเร่งรัดพัฒนาไฟฟ้าชนบท เพื่อจ่ายไฟให้หมู่บ้านทั่วประเทศจำนวน 50,000 หมู่บ้านภายใน 25 ปี⁵

ด้วยอานิสงส์ของการขยายการให้บริการระบบไฟฟ้าของรัฐไปในชนบทเพื่อให้ประชาชนทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้อย่างทั่วถึง จึงทำให้ครัวเรือนที่ยากจนและไม่ยากจนมีระบบไฟฟ้าภายในบ้านจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนจำนวนครัวเรือนที่เข้าไม่ถึงระบบไฟฟ้าสำหรับใช้ภายในบ้านมีสัดส่วนลดลงเหลือเพียงร้อยละ 1.2 ในปี พ.ศ. 2552 ทั้งนี้ ไม่พบว่ามีความแตกต่างกันมากนักในแต่ละประเภทครัวเรือน นอกจากนี้ หากประเมินโดยเปรียบเทียบกันระหว่างกลุ่มในมิติของรายได้ ระดับการศึกษา และถิ่นที่อยู่อาศัย ไม่พบว่ามีความแตกต่างกันมากนักในระยะหลัง ซึ่งน่าจะเป็นเพราะรัฐบาลได้ให้ความสำคัญสนับสนุนในการขยายการให้บริการแหล่งไฟฟ้าอย่างทั่วถึงมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการถือครองสิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญคือการมีโทรศัพท์มือถือ ซึ่งเป็นรายการที่คนไทยถือครองมากที่สุด ทำให้ตามมาด้วยค่าใช้จ่ายทางการสื่อสารที่สูง

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา สัดส่วนครัวเรือนยากจนที่เข้าไม่ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จะลดลงก็ตาม แต่กลับพบว่า มีครัวเรือนยากจนอีกจำนวนมากที่ยังเข้าไม่ถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งแสดงถึงความเหลื่อมล้ำในด้านความเป็นอยู่ที่ยังคงเป็นปัญหาสำคัญอยู่ในสังคมปัจจุบัน สิ่งอำนวยความสะดวกจำพวกรถยนต์ส่วนบุคคลและคอมพิวเตอร์นั้น มีครัวเรือนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีสิ่งเหล่านี้ไว้ใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะข้อจำกัดในการเข้าถึงคอมพิวเตอร์นับเป็นสิ่งที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศรวมทั้งสร้างความได้เปรียบและความเสียเปรียบในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา

⁵ ประเทศไทยมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2427 โดยเริ่มมีการพัฒนาระบบผลิตไฟฟ้าขนาดใหญ่ที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ในประเทศ ได้แก่ ถนน แหล่งน้ำ ซึ่งเป็นไปตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509

แผนภาพที่ 7.7 ร้อยละของจำนวนครัวเรือนจำแนกตามความเป็นเจ้าของสิ่งของต่างๆ

หน่วย: ร้อยละ

60

50

40

30

20

10

0

2545

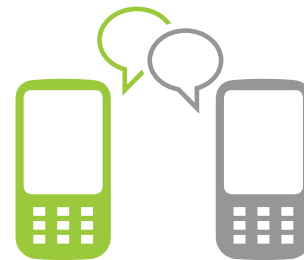
2552

- ตู้เย็น
- โทรทัศน์
- วิดีโอ
- คอมพิวเตอร์
- เครื่องซักผ้า
- โทรศัพท์มือถือ
- รถจักรยานยนต์
- รถยนต์

ที่มา: คำนวณโดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน

นอกจากนั้น ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยด้านการซื้อยานพาหนะคิดเป็นสัดส่วนที่สูงที่สุดเทียบกับค่าใช้จ่ายเพื่อสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ โดยที่ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดและการซื้ออุปกรณ์ของใช้ในครัวเรือนมีสัดส่วนลดลงพอสมควรในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ครัวเรือนโดยเฉลี่ยมีค่าใช้จ่ายด้านการติดต่อสื่อสารที่สูงขึ้นมากเมื่อคิดเป็นสัดส่วนจากค่าใช้จ่ายด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหมด จากเดิมที่ร้อยละ 9.2 (ปี พ.ศ. 2531) เป็นร้อยละ 41 (ปี พ.ศ. 2552) และยิ่งไปกว่า ค่าใช้จ่ายดังกล่าวค่อนข้างกระจุกตัวในครัวเรือนแบบอยู่คนเดียว อยู่กับญาติ/เพื่อน และแบบห่วงกลาง

หากพิจารณาตามลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พบว่า (ก) โดยเฉลี่ยแล้ว ครัวเรือนในทุกชั้นรายได้มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายจากการซื้อยานพาหนะที่ค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตาม ครัวเรือนที่รวยกว่ามีแนวโน้มค่าใช้จ่ายด้านการติดต่อสื่อสารคิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนจนกว่า (ข) ระดับการศึกษาไม่ได้เป็นตัวแปรที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของค่าใช้จ่ายในสิ่งอำนวยความสะดวก (ค) ครัวเรือนในชนบทและพื้นที่นอกเขต กทม. และปริมณฑล โดยเฉลี่ยมีค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด อุปกรณ์ และยานพาหนะ คิดเป็นสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับครัวเรือนที่อยู่ในเมืองและในเขต กทม. และปริมณฑล ในขณะที่ครัวเรือนที่อาศัยใน กทม. และปริมณฑล มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านบริการติดต่อสื่อสารที่สูงกว่าครัวเรือนในกลุ่มอื่นๆ

พ.ศ. 2531 ค่าใช้จ่ายด้านการติดต่อสื่อสาร

9.2%

พ.ศ. 2552 เพิ่มขึ้นเป็น

41%

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

ผลการศึกษานี้ให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำด้านการออมและการถือครองทรัพย์สินระหว่างคนจนและคนรวยยังคงเป็นปัญหาสำคัญในสังคมไทยซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการกระจายรายได้ที่ยังไม่เท่าเทียมกัน อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ไม่สามารถดำเนินการได้โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพียงลำพัง แต่รัฐจำเป็นต้องเป็นตัวกลางที่จะช่วยให้เกิดการแก้ปัญหา โดย

1	ใช้เครื่องมือทางการคลังในการปรับสมดุลและนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม เครื่องมือทางการคลังที่สำคัญ คือ นโยบายภาษี รัฐบาลควรปฏิรูปภาษีอากรเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคมและปรับปรุงระบบภาษีที่เอื้อคนรวยซึ่งเป็นส่วนน้อยของประเทศ มาตรการภาษีที่เริ่มมีความสำคัญต่อการสร้างความเป็นธรรมของคนในสังคม คือ ภาษีมรดกและภาษีทรัพย์สิน โดยเฉพาะภาษีทรัพย์สินซึ่งน่าจะช่วยลดปัญหาการสะสมทรัพย์สินเพื่อใช้เก็งกำไร ซึ่งรายได้จากการเก็บภาษีประเภทนี้จะถูกนำไปใช้ในการดำเนินนโยบายสาธารณะที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นและคนในท้องถิ่น ในการปรับโครงสร้างภาษีของไทยอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการขยายความครอบคลุมไปสู่ผู้ยังไม่ได้เสียภาษีตามหลักความเสมอภาคทางภาษี และหันมาทบทวนประเด็นการลดหย่อนและยกเว้นภาษีประเภทต่างๆ ที่อาจจะส่งผลเสียต่อความเสมอภาคตามแนวนอน (Horizontal tax equity) ⁶
2	การปฏิรูปการศึกษาให้มีคุณภาพควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาหลักมิได้อยู่ที่การแก้ไขปัญหาความไม่เสมอภาคในการได้รับบริการทางการศึกษาเพียงด้านเดียว แต่เป็นการทำอะไรเพื่อให้ระบบการศึกษาและผู้เรียนมีคุณภาพและมีความรู้ทั้งในเรื่องทั่วไปและเฉพาะทาง ทั้งนี้ ความไม่เท่าเทียมกันของระดับการศึกษาอาจนำไปสู่ข้อจำกัดในกระบวนการคิดและทักษะการใช้งานเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ นอกจากนี้ การเสริมสร้างความรอบรู้ทางการเงิน (Financial literacy) จะช่วยทำให้กระบวนการคิดและการตัดสินใจเป็นไปอย่างมีระบบและมีเหตุมีผล ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนจัดการรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน ตลอดจนการบริหารความเสี่ยงและการจัดสรรการลงทุนได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความสามารถในการแบกรับความเสี่ยง โดยที่จำเป็นต้องปรับแนวทางการดำเนินนโยบายของรัฐบาล แทนที่จะให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาระยะสั้นที่ปลายเหตุ เช่น การให้เงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำ การพักชำระหนี้ เป็นต้น
3	แม้ว่าครัวเรือนไทยส่วนใหญ่จะเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้ดีขึ้นเทียบกับ 20 ปีก่อน แต่พบว่า การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ยังมีอยู่อย่างจำกัด และมีความแตกต่างกันระหว่างคนรวยและคนจน สำหรับการแก้ปัญหาดังกล่าว รัฐบาลคงต้องช่วยผลักดันให้มีโครงข่ายที่กระจายอย่างทั่วถึงเพื่อช่วยให้การเข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นไปโดยง่ายและไม่ก่อค่าใช้จ่ายสูงเกินความเหมาะสม

⁶ ความเสมอภาคตามแนวนอน หมายความว่า กรณีที่ผู้มีรายได้สูง/กิจการใหญ่เสียภาษีน้อยกว่าความสามารถในการจ่ายมาก

“ ในอนาคตที่สังคมไทย จะกลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอีกเป็น จำนวนมาก เราจึงต้องระวัง ไม่ให้มีปัจจัยที่จะผลักดันให้ ผู้สูงอายุต้องหลุดออกจาก วงในไปอยู่ชายขอบ ปัจจัยผลักดัน เหล่านั้นที่สำคัญคือ ความ ยากจน การที่ผู้สูงอายุต้องอยู่ ตามลำพังและความเจ็บไข้ได้ป่วย คนไทยยังมีวัฒนธรรมดีๆ อยู่มาก เช่น ความกตัญญูรู้คุณ การเคารพนับถือผู้อาวุโส เราคงต้องหาวิธีสกัดเอาสิ่ง ดังามเหล่านี้มาใช้เป็นพลังจุดรั้ง ไว้ไม่ให้ผู้สูงอายุต้องถูกผลัก ออกไปอยู่บริเวณชายขอบ ของสังคม ”

ศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล
“สังคมผู้สูงอายุไทยยังอยู่ระดับปรกม”
วารสารประชากรและการพัฒนา
ปีที่ 32 ฉบับที่ 6 เดือนสิงหาคม-กันยายน
พ.ศ. 2555

8

ผู้สูงอายุ กับสวัสดิการสังคม

“ ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว องค์การสหประชาชาติคาดการณ์ว่าอีก 40 ปีข้างหน้า สัดส่วนผู้สูงอายุของไทยจะเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ขณะที่ประชากรวัยแรงงานจะมีแนวโน้มลดลงในอนาคต การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร มีผลโดยตรงต่อภาวะความเป็นอยู่ของครัวเรือนไทย และการให้สวัสดิการของภาครัฐ ”

พ.ศ. 2531 ทั้งประเทศมี
ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ

17%

แต่ในปัจจุบันมีสัดส่วนเพิ่มเป็น

27%

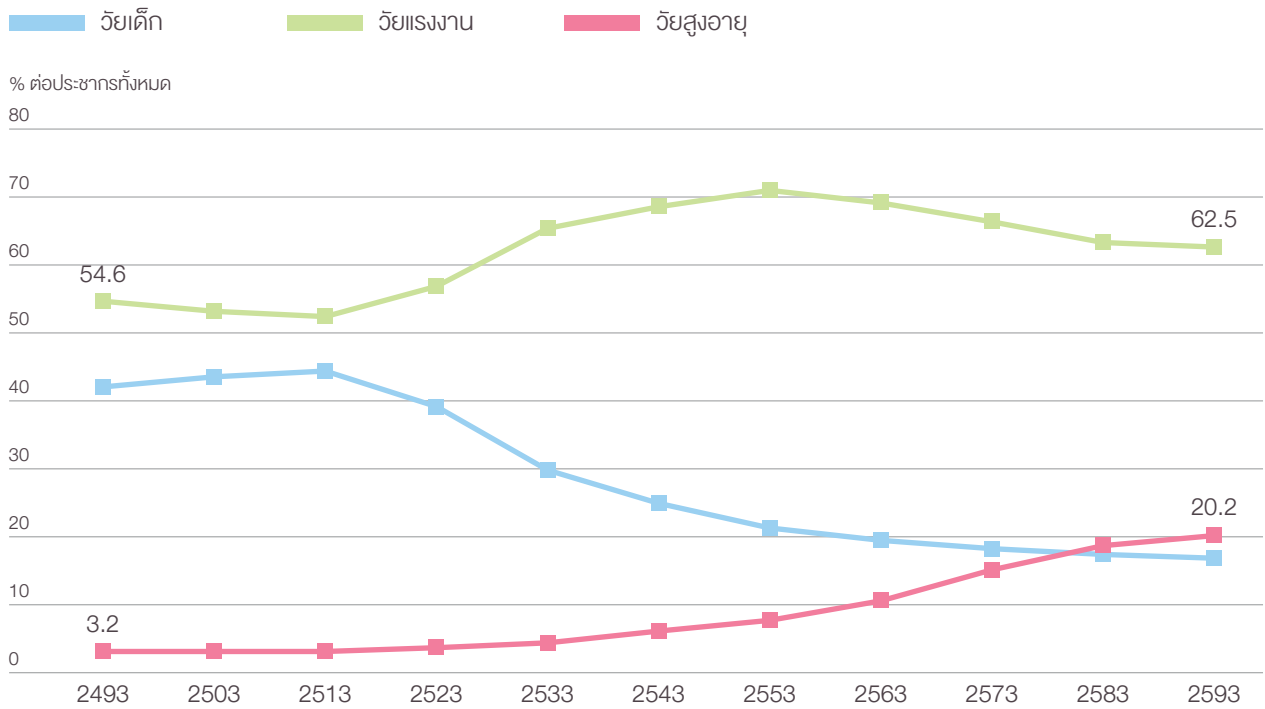
สังคมไทยเริ่มเข้าสู่สังคมชรา คนไทยจะตายในวัยชรามากขึ้น

ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา สัดส่วนผู้สูงอายุต่อประชากรทั้งหมด เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 5 ในปี พ.ศ. 2531 มาเป็นร้อยละ 10 ในปี พ.ศ. 2552 และเมื่อเทียบอัตราการเปลี่ยนแปลงระหว่างปี พ.ศ. 2531 กับ พ.ศ. 2552 พบว่าสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเร็วกว่าสัดส่วนประชากรวัยแรงงานถึง 17 เท่า

สัดส่วนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นดังกล่าว ทำให้ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ⁷ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดทั้งในภาพรวมของประเทศ เมือง ชนบท และในทุกภาค กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2531 ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมีประมาณ 2.2 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 17 ของครัวเรือนทั่วประเทศ (แผนภาพที่ 8.2) และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 สัดส่วนดังกล่าวเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 20 ปัจจุบัน ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมีประมาณ 5.3 ล้านครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 27 ต่อครัวเรือนทั่วประเทศ

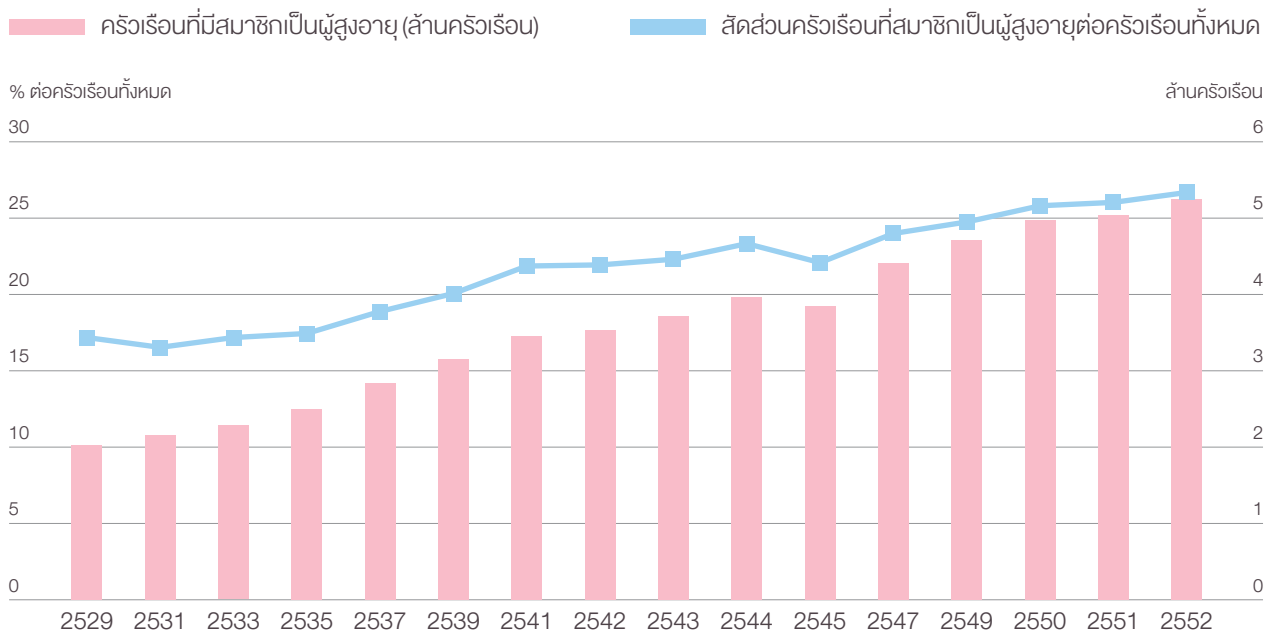
⁷ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกคนใดคนหนึ่งเป็นผู้สูงอายุ (บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป)

แผนภาพที่ 8.1 สัดส่วนประชากรในแต่ละวัย

หมายเหตุ: เป็นการพยากรณ์ในกรณีที่มีอัตราเจริญพันธุ์รวมคงที่ ที่ระดับ 1.81
 ที่มา: World Population Prospects: The 2008 Revision Population Database. (United Nations, 2008)

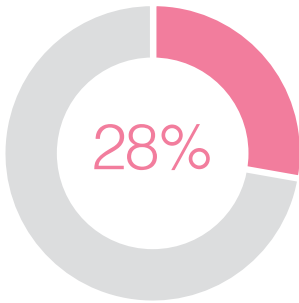
แผนภาพที่ 8.2 สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุ

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ครัวเรือนในชนบทมีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ประมาณ

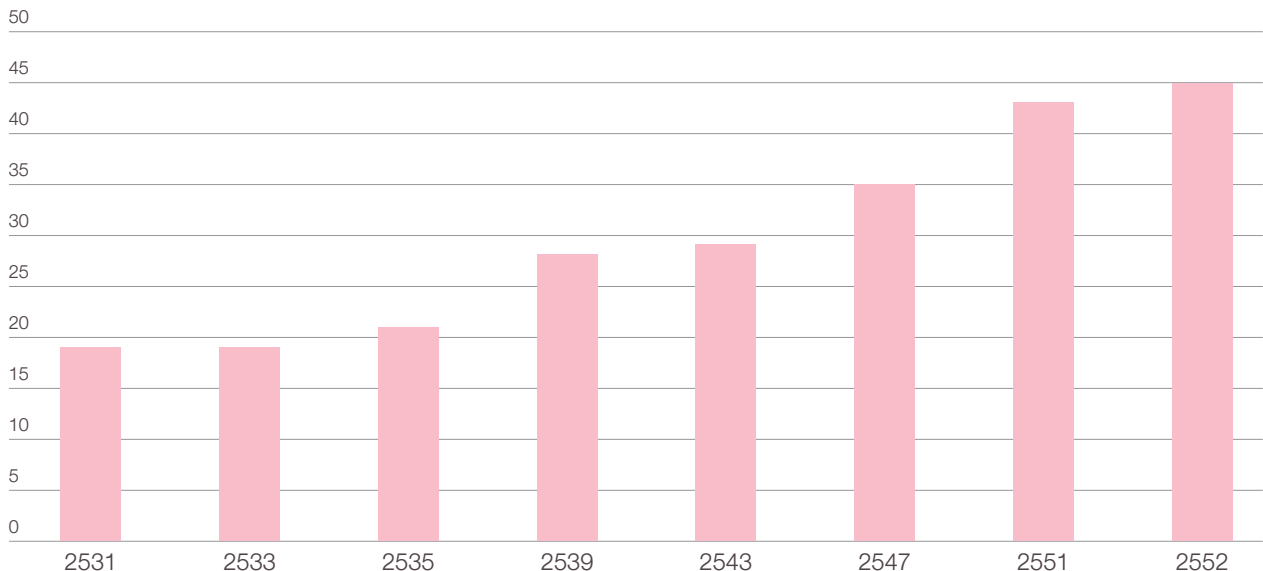
ปัจจุบันพบว่าประชากรที่อายุเกินกว่า 65 ปี ขึ้นไปในประเทศไทย มีประมาณร้อยละ 9 ซึ่งหากสัดส่วนประชากรที่อายุเกินกว่า 65 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนเกินกว่าร้อยละ 14 สังคมดังกล่าวจะถูกเรียกว่าเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ สำหรับอัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรที่จะทำให้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์สำหรับประเทศไทยคาดว่าจะอยู่ที่ 17-18 ปี ซึ่งจัดว่าอัตราดังกล่าวเป็นอัตราที่เร็วมาก (ปราโมทย์, 2555ก)

เมื่อเทียบการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าภาคตะวันออก เฉียงเหนือมีอัตราการเพิ่มของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุสูงที่สุด (ร้อยละ 109) รองมาเป็นภาคเหนือและกรุงเทพฯ (ประมาณร้อยละ 80) ในช่วงปี พ.ศ. 2531-2543 ภาคกลางมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมากที่สุด แต่อัตราการเพิ่มขึ้นค่อนข้างต่ำเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ ในปัจจุบันภาคเหนือ มีสัดส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุมากเป็นอันดับหนึ่ง รองมาเป็นภาคตะวันออก เฉียงเหนือ และอันดับสุดท้ายคือกรุงเทพฯ สัดส่วนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุในชนบทมีมากกว่าในเมืองตลอด 20 ปีที่ผ่านมา และประมาณร้อยละ 28 ของครัวเรือนในชนบท มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่

สัดส่วนครัวเรือนยากจนที่มีผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลงดังแผนภาพที่ 8.3 ตามการลดลงของภาวะความยากจนของประชากรในประเทศ ในปัจจุบัน ครัวเรือนที่ยากจนทั่วประเทศมีประมาณ 1.4 ล้านครัวเรือน โดยร้อยละ 45 ของครัวเรือนที่ยากจนเป็นครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในครัวเรือนด้วย

แผนภาพที่ 8.3 สัดส่วนครัวเรือนยากจนที่มีผู้สูงอายุอาศัยร่วมในครัวเรือน

หน่วย: ร้อยละของครัวเรือนยากจน

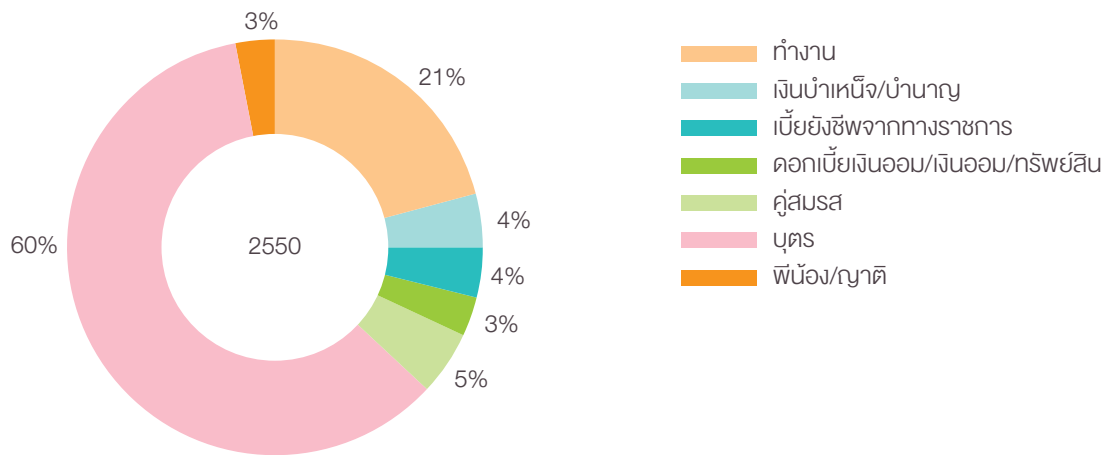

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เงินโอนเริ่มกลายเป็นแหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุแทนเงินออม และมีผู้สูงอายุถึง 1 ใน 3 ที่ไม่มีเงินออมของตนเองและต้องพึ่งเงินจากบุตรหลานเท่านั้น

เมื่อผู้สูงอายุขาดดุลงรายได้ คือ มีค่าใช้จ่ายมากกว่ารายได้ ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพารายได้จาก 3 แหล่ง คือ รายได้จากการจัดการสินทรัพย์ (การออม) รายได้จากการโอนภายในครอบครัว และรายได้จากเงินโอนของภาครัฐ (มีทนา, 2550) ผลการวิเคราะห์พบว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2524-2547 การเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการกับการขาดดุลงรายได้ (หรือรายได้ไม่พอต่อรายจ่าย) ของผู้สูงอายุค่อยๆ เปลี่ยนไป ผู้สูงอายุที่พึ่งรายได้จากสินทรัพย์หรือเงินออมเป็นแหล่งเงินหลักลดลงตามเวลา และต้องพึ่งเงินโอนจากครอบครัวมากขึ้น สำหรับเงินโอนที่ได้รับจากรัฐนั้น ค่อยๆ ปรับเพิ่มขึ้น จากค่าสุทธิที่เคยติดลบในอดีตจนเป็นค่าบวกเล็กน้อยในปี พ.ศ. 2547 เนื่องจากในอดีตโครงการภาครัฐในลักษณะเงินโอนนั้นมีจำนวนน้อยมาก ซึ่งโครงการที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ โครงการเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ซึ่งปัจจุบันได้ขยายครอบคลุมมากขึ้น

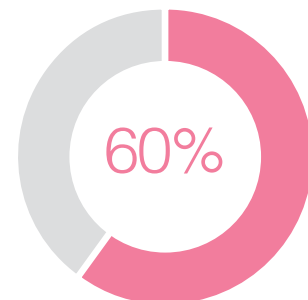
แผนภาพที่ 8.4 แหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุ ปี พ.ศ. 2550

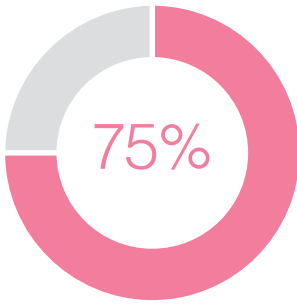
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2550 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550)

จากข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2550 พบว่าแหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุมาจากบุตร (เงินโอนภายในครัวเรือน) ร้อยละ 60 รองลงมาเป็นรายได้จากการทำงานร้อยละ 21 คู่สมรสร้อยละ 5 เงินบำเหน็จ/บำนาญและเบี้ยยังชีพจากทางราชการในสัดส่วนร้อยละ 4 เท่ากัน ดอกเบี้ยเงินออม/เงินออม/ทรัพย์สิน และจากญาติพี่น้องในสัดส่วนร้อยละ 3 เท่ากัน (แผนภาพที่ 8.4) ปี พ.ศ. 2552 พบว่า ในจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุทั้งหมดมีประมาณร้อยละ 23 ที่ได้รับรายได้จากบุคคลในครัวเรือนที่ย้ายถิ่นออกไปและส่งเงินกลับมาให้เป็นประจำทุกปี ซึ่งลดลงจากปี พ.ศ. 2550 ที่มีประมาณร้อยละ 27 และจากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550 พบว่า ผู้สูงอายुर้อยละ 33 ไม่มีเงินออม แหล่งรายได้สำคัญของผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงมาจากบุตรถึงร้อยละ 67

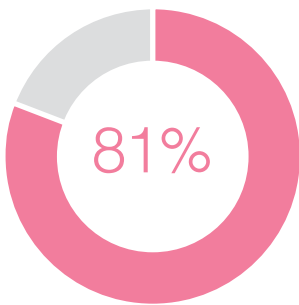
รายได้สำคัญของผู้สูงอายุไทย ในปี พ.ศ. 2550 ส่วนมากมาจากบุตร

ผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรในครัวเรือนมีสัดส่วน

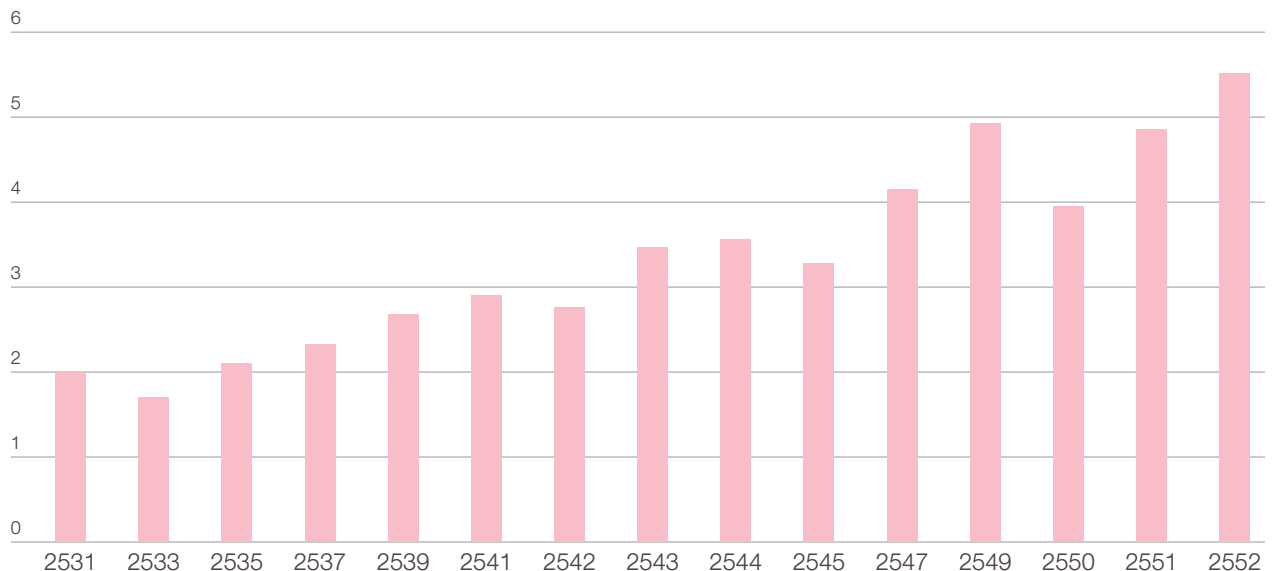
และจากบุตรนอกครัวเรือน

จากวัฒนธรรมและทัศนคติของสังคมไทย สมาชิกในครอบครัวยังให้การเกื้อหนุนซึ่งกันและกันโดยเฉพาะการเกื้อหนุนต่อผู้สูงอายุ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) พบว่าผู้สูงอายุที่ได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากบุตรที่อาศัยร่วมกันในครัวเรือนมีประมาณร้อยละ 75 และจากบุตรที่อาศัยอยู่นอกครัวเรือนประมาณร้อยละ 81 ในทางกลับกันผู้สูงอายุบางส่วนยังคงให้ความเกื้อหนุนทางการเงินแก่บุตรด้วย โดยพบว่าผู้สูงอายุร้อยละ 9 ให้เงินแก่บุตรในครัวเรือน และร้อยละ 6 ให้เงินแก่บุตรที่อยู่นอกครัวเรือน แต่อย่างไรก็ดีพบว่าด้านการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุมีการเตรียมตัวด้านจิตใจและสุขภาพมากกว่าการเตรียมพร้อมด้านการเงิน โดยมีส่วนสูงอายุที่มีการเตรียมการด้านการเงินและผู้ที่จะมาดูแลตนเองในอนาคต มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 53 เท่านั้น

แผนภาพที่ 8.5 สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ

% ต่อครัวเรือนทั้งประเทศ

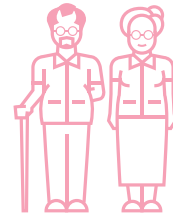

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน. สำนักงานสถิติแห่งชาติ

กว่า 1 ล้านครัวเรือนของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็น “ครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอยู่กันเอง” ปรากฏการณ์นี้ยังคงเห็นชัดในภาคอีสานและภาคเหนือ

ในปี พ.ศ. 2531 ครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอยู่กันเอง มีประมาณ 260,969 ครัวเรือน หรือร้อยละ 2 ของครัวเรือนทั่วประเทศ (ตั้งแผนภาพที่ 8.5) สัดส่วนดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เป็นกว่า 1 ล้านครัวเรือนในปัจจุบัน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 5.5 ของครัวเรือนทั่วประเทศ หรือร้อยละ 21 ของครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นผู้สูงอายุ

ครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ (เทียบอัตราการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2552 กับ พ.ศ. 2531) ปัจจุบันภาคเหนือมีครัวเรือนลักษณะนี้เป็นอันดับหนึ่ง มีอัตราส่วนเกือบร้อยละ 8 ของครัวเรือนในภาค (แผนภาพที่ 8.6) รองมาเป็นภาคใต้ กลาง ตะวันออกเฉียงเหนือ และกรุงเทพฯ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาในแต่ละเขตการปกครองพบว่า ชนบทมีสัดส่วนครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กันเองมากกว่าเมือง (แผนภาพที่ 8.7) และยังคงจนมากกว่าด้วย โดยปัจจุบันพบว่าร้อยละ 16 ของครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุอยู่โดยลำพังในชนบทมีฐานะยากจน

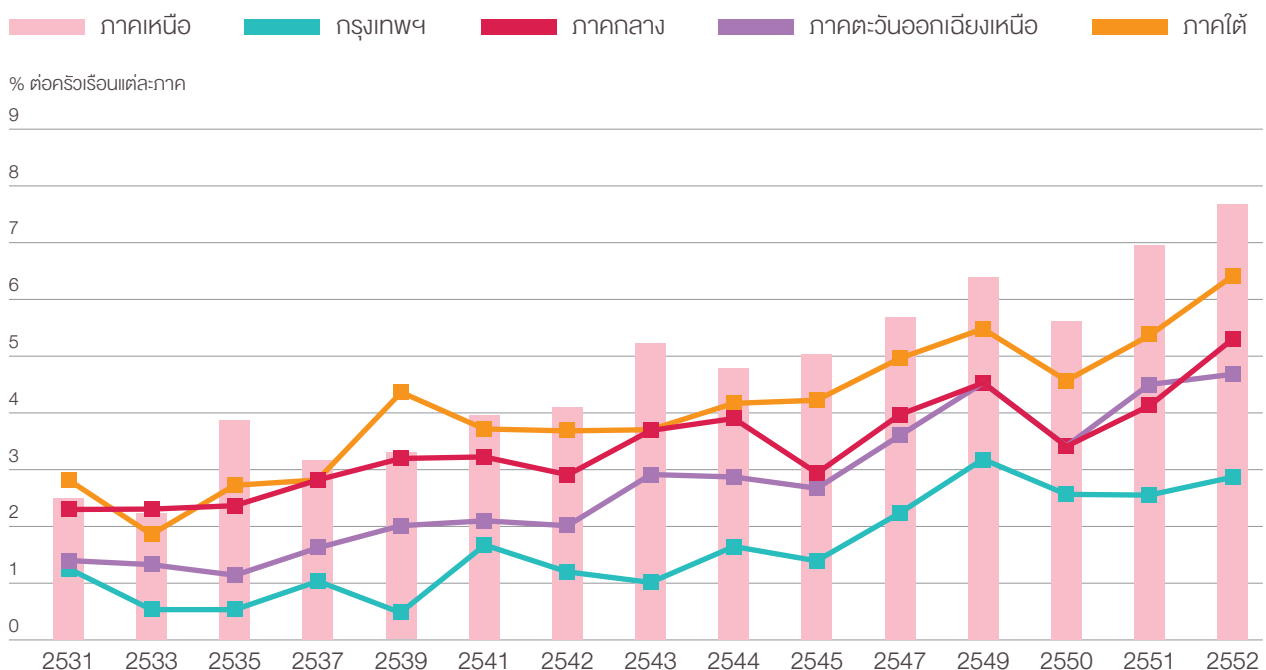
พ.ศ. 2531 ครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุอยู่กันเองในภาคอีสานต่อจำนวนครัวเรือนทั้งประเทศมีสัดส่วน

2%

แต่ในปัจจุบันมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อจำนวนครัวเรือนทั้งประเทศ

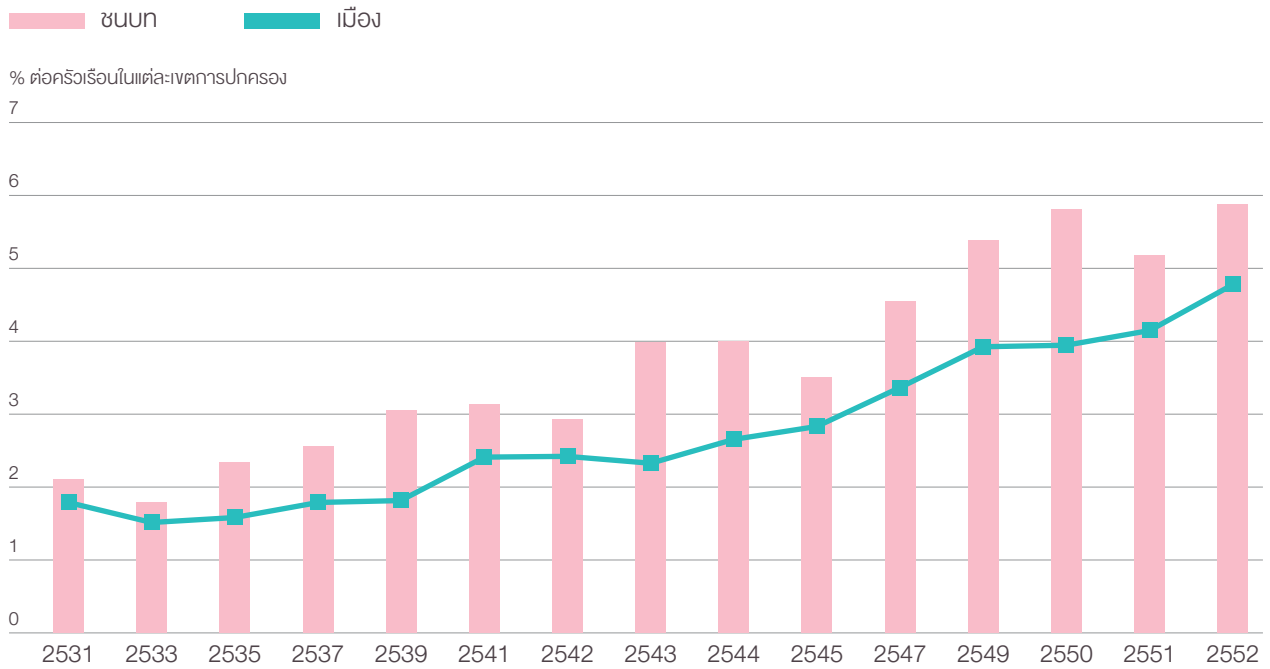
5.5%

แผนภาพที่ 8.6 สัดส่วนครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ จำแนกตามภาค

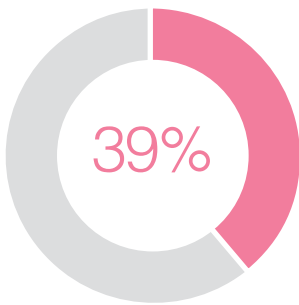
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภาพที่ 8.7 ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกทุกคนเป็นผู้สูงอายุ จำแนกตามเขตการปกครอง

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

สัดส่วนผู้สูงอายุที่ได้รับการ
เยี่ยมเยียนจากบุตรที่อยู่
นอกครัวเรือนเป็นประจำทุกสัปดาห์

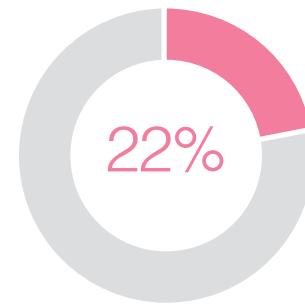
การที่ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น มีสาเหตุจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีการจ้างงานกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ทำให้ประชากรวัยแรงงานอพยพเข้าไปหางานทำในเมือง และบางส่วนสร้างครอบครัวใหม่ในถิ่นฐานที่ทำกินใหม่ ผู้สูงอายุจึงถูกทอดทิ้งให้อยู่ลำพังมากขึ้น (อมรฯ และสุพัตรา, 2552)

จากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2550) พบว่า ในจำนวนผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียวทั้งหมด มีผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาในการอยู่คนเดียวร้อยละ 45 โดยปัญหาอันดับแรกคือ เหงา ร้อยละ 22 อันดับต่อมาคือไม่มีคนดูแลเมื่อเจ็บป่วยร้อยละ 13 และมีปัญหาการเงิน ร้อยละ 7 อย่างไรก็ตาม การสำรวจในชุดเดียวกันพบว่า แม้ผู้สูงอายุและบุตรจะอยู่คนละครัวเรือน บุตรก็ยังไปมาหาสู่พ่อแม่ของตน โดยสัดส่วนผู้สูงอายุที่ได้รับการเยี่ยมเยียนจากบุตรที่อยู่นอกครัวเรือนเป็นประจำทุกสัปดาห์เท่ากับร้อยละ 39 ทุกเดือนร้อยละ 20 และเยี่ยมเยียนอย่างน้อยปีละครั้งร้อยละ 25 ในขณะที่มีจำนวนร้อยละ 16 ไม่ได้รับการเยี่ยมเยียนใดๆ

ในจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ ครัวเรือนที่ยากจนที่สุด คือ กลุ่มที่มีผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก รองลงมาคือกลุ่มผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ด้วยตนเอง

ในกลุ่มครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ ครัวเรือนที่มีสัดส่วนความยากจนมากที่สุด คือ ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุกับเด็ก โดยร้อยละ 22 ของครัวเรือนลักษณะนี้มีฐานะยากจน รองลงมาเป็นครัวเรือนที่มีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้นซึ่งมีฐานะยากจนร้อยละ 14 ซึ่งก็ไม่น่าแปลกใจว่าครัวเรือนที่มีเฉพาะเด็กและผู้สูงอายุจะมีสัดส่วนครัวเรือนที่ยากจนมากกว่าครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุ เนื่องจากเด็กและผู้สูงอายุล้วนแต่เป็นวัยที่ต้องการการเกื้อหนุนและดูแล หรือเรียกว่า วัยพึ่งพิง การที่ผู้สูงอายุอยู่ตัวคนเดียวหรืออยู่ด้วยกันก็ลำบากพออยู่แล้ว แทนที่ผู้สูงอายุจะได้รับการเลี้ยงดูจากบุตรกลับมีภาระในการเลี้ยงดูเด็กเพิ่มขึ้นจากการที่พ่อแม่เด็กย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองและผู้สูงอายุบางส่วนยังต้องแบกภาระในการหาเลี้ยงครอบครัวเองอีกด้วย

ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุกับเด็ก มีสัดส่วนความยากจนมากถึง

ตารางที่ 8.1 ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก จำแนกตามสภาวะความยากจน

ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุกับเด็ก	ไม่จน		จน		รวม
	(ครัวเรือน)	ร้อยละ	(ครัวเรือน)	ร้อยละ	
2533	34,036	53	30,409	47	64,445
2543	82,188	58	58,631	42	140,819
2552	158,611	78	43,494	22	202,105

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

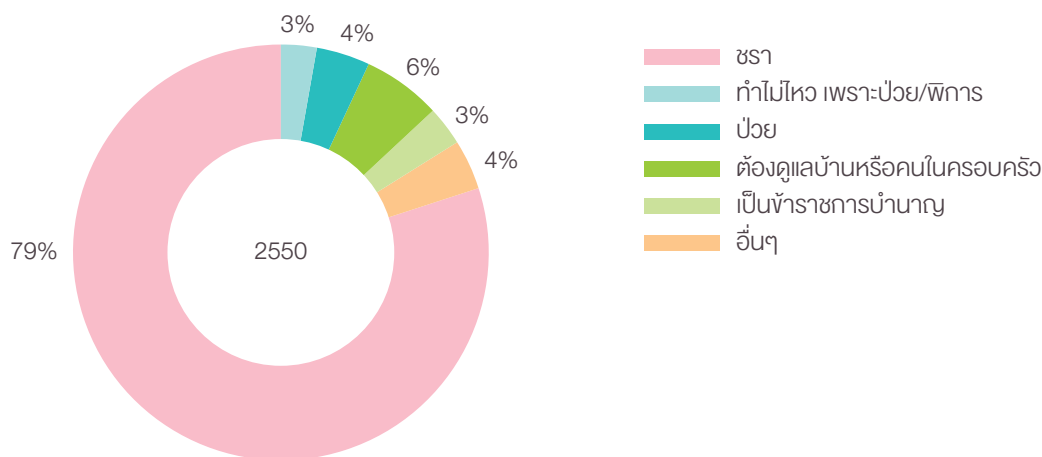
ปัจจุบันกว่าร้อยละ 70 ของผู้สูงอายุทั้งหมดไม่ได้ทำงาน ขณะที่จำนวนที่เหลือยังต้องทำงานอยู่โดยมีเหตุผลหลักเพื่อหาเลี้ยงตนเอง

จากรายงานสถานการณ์แรงงานผู้สูงอายุของประเทศไทย พ.ศ. 2550 พบว่า กำลังแรงงานสูงอายุระหว่างปี พ.ศ. 2529-2549 ส่วนใหญ่เป็นผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและต่ำกว่า ซึ่งในปี พ.ศ. 2549 คิดเป็นร้อยละ 82 รองมาเป็นผู้ไม่มีการศึกษาร้อยละ 10 ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ที่ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่ยังทำงานเป็นผู้ที่ไม่มีการศึกษาหรือมีการศึกษาต่ำกว่าประถมและมีรายได้ต่ำ แรงงานกลุ่มนี้จึงแทบไม่สามารถเก็บสะสมเงินออมไว้เพียงพอสำหรับเลี้ยงชีพในวัยชรา จึงมีความจำเป็นต้องทำงาน (นงนุช และสายพิน, 2552)

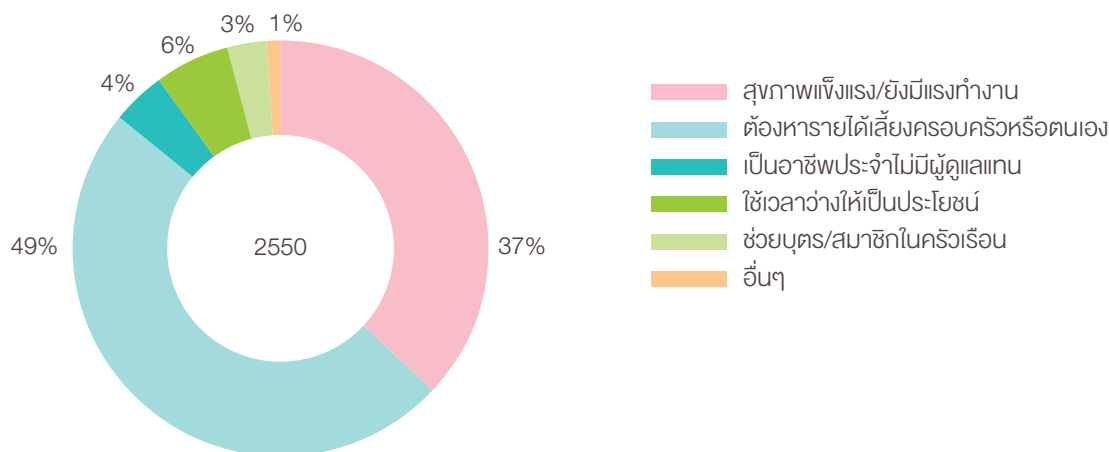
ผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานหารายได้มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 70 ของผู้สูงอายุทั้งหมด ในขณะที่ผู้สูงอายุที่ทำงานมักจะประกอบอาชีพในด้านเกษตรกรรมและการประมง แต่จากการที่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้นจึงทำให้สัดส่วนผู้สูงอายุที่ทำงานด้านการเกษตรและประมงลดลงจากร้อยละ 65 ในปี พ.ศ. 2543 เป็นร้อยละ 56 ในปี พ.ศ. 2552 สาเหตุสำคัญที่ผู้สูงอายุไม่ทำงานเนื่องจาก ความชราประมาณร้อยละ 80 (แผนภาพที่ 8.8) ในจำนวนนี้มีผู้สูงอายุที่อยากทำงานแต่ไม่ได้ทำงานร้อยละ 4 เหตุผลหลักที่ผู้สูงอายุยังคงทำงานอยู่ คือ เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวหรือตนเองร้อยละ 49 รองมาคือ สุขภาพแข็งแรงและยังคงมีแรงทำงานร้อยละ 37 และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ร้อยละ 6 (แผนภาพที่ 8.9)

แผนภาพที่ 8.8 เหตุผลที่ผู้สูงอายุไม่ทำงาน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2550 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภาพที่ 8.9 เหตุผลที่ผู้สูงอายุทำงาน

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2550 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถดูแลตนเองได้มีจำนวนร้อยละ 4 ของผู้สูงอายุทั้งหมด ทั้งนี้พบว่าเมื่อผู้สูงอายุสูงวัยขึ้น บุตรสาวจะมีบทบาทมากขึ้นในฐานะผู้ดูแล

ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถดูแลตนเองในชีวิตประจำวัน โดยต้องมีคนคอยช่วยเหลือ มีประมาณ 276,620 คน หรือร้อยละ 4 ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด (เฉลี่ยปี พ.ศ. 2549-2552) ส่วนผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเดินทางไปนอกเขตพื้นที่ที่อยู่อาศัย โดยต้องมีผู้ดูแลไปด้วย มีประมาณ 1.1 ล้านคน หรือร้อยละ 18 ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด (เฉลี่ยปี พ.ศ. 2549-2552) ในขณะที่ผู้สูงอายุที่พิการทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2552 มีประมาณ 398,865 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 6 ของผู้สูงอายุทั้งหมด ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่สามารถดูแลตนเองในชีวิตประจำวัน เนื่องจากความชรา โรคภัยไข้เจ็บ หรือความพิการ เป็นกลุ่มที่สังคมควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในประเด็นผู้ดูแลที่อาจเป็นบทบาทคนในครอบครัว ชุมชน หรือภาครัฐ

ความสามารถในการดูแลตนเองในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุจะลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น จากการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า ผู้สูงอายุที่อายุ 65-74 ปี จำนวนร้อยละ 90 สามารถดูแลตนเองได้ในชีวิตประจำวัน ส่วนอีกร้อยละ 3 มีคู่สมรสและบุตรหญิงเป็นผู้ดูแลหลัก ทั้งนี้ สัดส่วนบุตรหญิงที่เป็นผู้ดูแลหลักได้เพิ่มขึ้นตามอายุของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น พบว่าผู้สูงอายุที่มีอายุ 95 ปีขึ้นไปที่มีบุตรหญิงเป็นผู้ดูแลหลักถึงร้อยละ 35 สอดคล้องกับงานศึกษาในต่างประเทศที่ศึกษากลุ่มตัวอย่างบุตรที่เป็นผู้ใหญ่ 131 คน ที่ดูแลพ่อแม่สูงอายุซึ่งมีสุขภาพไม่แข็งแรง พบว่า บทบาทผู้ดูแลลำดับแรกจะเป็นหน้าที่ของบุตรสาวและบุตรสะใภ้ ส่วนบุตรชายจะเป็นผู้ดูแลลำดับแรกเมื่อไม่มีพี่น้องที่เป็นผู้หญิง ในกรณีที่บุตรชายต้องดูแลผู้สูงอายุ จะมีแนวโน้มที่จะช่วยเหลือผู้สูงอายุในกิจวัตรประจำวันน้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับบุตรหญิง (Horowitz, 1985)

คาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2563 จะมีผู้สูงอายุที่ต้องการผู้ดูแลหรืออยู่ในภาวะพึ่งพิงจำนวน 741,766 คน และมีความต้องการกำลังคนด้านสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ได้แก่ (1) กำลังคนในครอบครัวและญาติต้องการ 741,766 คน (2) กำลังคนนอกครอบครัว ได้แก่ ผู้ดูแลผู้สูงอายุ/อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุมีความต้องการ 105,967 คน ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องให้ความสำคัญและเข้ามาสนับสนุนอย่างจริงจังมากขึ้นทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ส่วนพยาบาล นักจิตวิทยา เจ้าหน้าที่สาธารณสุข นักกายภาพบำบัด มีความต้องการรวมกันประมาณ 77,331 คน ทั้งนี้ยังได้เสนอว่าอันดับแรกควรสนับสนุนผู้สูงอายุที่พึ่งตนเองได้ให้ดูแลตนเอง ส่วนผู้สูงอายุที่ต้องการคนดูแลควรได้รับการดูแลจากญาติ และผู้ดูแลในชุมชนนั้นๆ โดยชุมชนและผู้สูงอายุควรมีบทบาทในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และเสริมสร้างสุขภาพพลอดตั้ควรมีส่วนร่วมประสงค์เพื่อให้การรักษาและฟื้นฟูผู้สูงอายุที่ต้องการความช่วยเหลือด้วย (นงลักษณ์, 2551)

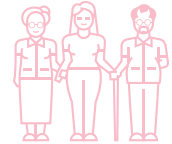

ผู้สูงอายุที่อายุ 65-74 ปี สามารถดูแลตนเองได้มีสัดส่วนสูงถึง

90%

ผู้สูงอายุที่มีอายุ 95 ปีขึ้นไป ที่มีบุตรหญิงเป็นผู้ดูแลหลัก มีสัดส่วน

35%

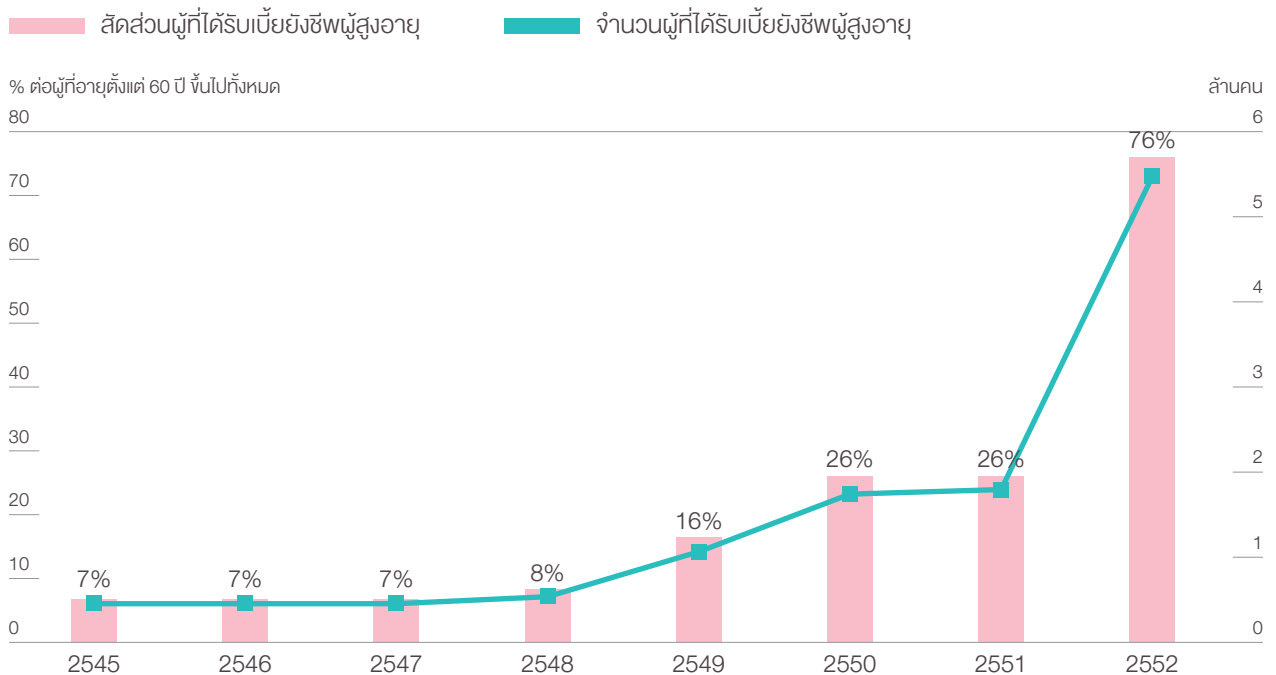
ประเทศไทยจำเป็นต้องศึกษาการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวให้มากขึ้น

สถานบริการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว ได้แก่ บ้านพักคนชรา สถานที่ให้การช่วยเหลือในการดำรงชีวิต (Assisted living setting) โรงพยาบาลที่ให้การดูแลระยะยาว สถานบริบาล สถานดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (ศิริพันธ์ุ, 2551) มีการคาดการณ์ว่าปี พ.ศ. 2558 ผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลในระดับปานกลางและระดับมากในส่วนของดูแลในสถานบริการจะเพิ่มขึ้นประมาณ 1 แสนคน จากปี พ.ศ. 2548 ที่มีจำนวน 35,302 คน ทั้งนี้พบว่าการบริการดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ของภาครัฐที่มีอยู่ในปัจจุบันได้แฝงอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชรา เมื่อผู้สูงอายุมีปัญหาด้านสุขภาพมากขึ้นก็ยังคงพักอาศัยอยู่ในบ้านพักคนชรา แทนที่จะเป็นสถานบริบาลผู้สูงอายุ ซึ่งเจ้าหน้าที่ในบ้านพักคนชราไม่ใช่บุคลากรทางด้านสุขภาพ และขาดแคลนอุปกรณ์ที่จำเป็น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษาการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวในสถานบริการแบบครบวงจรในประเทศไทยให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนเข้าถึงสวัสดิการเบี้ยยังชีพนี้มากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่จน

แต่เดิมนั้นเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุเป็นเงินที่รัฐให้แก่ผู้สูงอายุยากจน ถูกทอดทิ้ง หรือขาดคนดูแล ในปี พ.ศ. 2545 มีผู้ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุประมาณ 4 แสนคน คิดเป็นเพียงร้อยละ 7 ของจำนวนผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไปทั้งหมด (ดังแผนภาพที่ 8.10) มาในปี พ.ศ. 2552 รัฐได้ขยายสิทธิในการรับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุให้กับผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไปทุกคนที่ไม่ได้รับบำนาญจากรัฐ สามารถขึ้นทะเบียนขอรับเบี้ยยังชีพคนละ 500 บาท/เดือน ทำให้ในปี พ.ศ. 2552 ผู้ที่ได้รับเบี้ยฯ เพิ่มขึ้นเป็น 5.5 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 76 ของผู้สูงอายุทั้งหมด ซึ่งผู้ที่มีฐานะยากจนที่ได้รับเบี้ยยังชีพคิดเป็นสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่ไม่จน

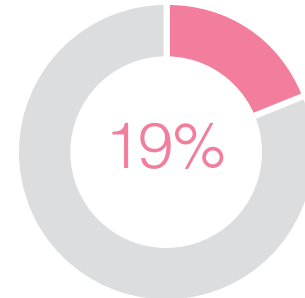
แผนภาพที่ 8.10 ผู้ที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปที่ได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ

ที่มา: 1. สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง
2. กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น และกรุงเทพมหานคร

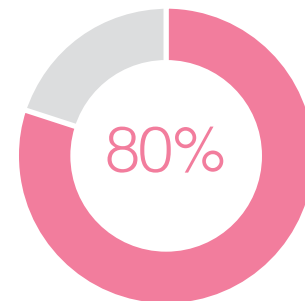
พ.ศ. 2545-2552 ผู้สูงอายุ
ที่มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาล
จากหน่วยงานของรัฐมีประมาณ

นอกจากเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแล้ว ผู้สูงอายุยังเข้าถึงสิทธิสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลมากขึ้นจากหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

ผู้สูงอายุที่มีสิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากหน่วยงานราชการ/รัฐวิสาหกิจเฉลี่ยปี พ.ศ. 2545-2552 มีประมาณร้อยละ 19 ทั้งนี้ ผู้สูงอายุไทยที่ไม่ได้รับสวัสดิการรักษาพยาบาลจากราชการ จะมีสิทธิในโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าทุกคน ในปี พ.ศ. 2545 สัดส่วนผู้สูงอายุที่มีรายงานว่าได้รับสิทธิในหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า คิดเป็นร้อยละ 64 (ตารางที่ 8.2) ต่อมาเพิ่มขึ้นเป็นเกือบร้อยละ 80 ในปี พ.ศ. 2552 และมีเพียงประมาณร้อยละ 1 เท่านั้นที่มีบัตรประกันสุขภาพเอกชน แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีสิทธิในด้านการรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึง แต่สิทธิของสวัสดิการของแต่ละระบบยังคงมีความแตกต่างกัน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในบริการและคุณภาพด้านการรักษาพยาบาลที่ผู้สูงอายุแต่ละคนได้รับ

พ.ศ. 2552 สัดส่วนผู้สูงอายุ
ที่ได้รับสิทธิในหลักประกันสุขภาพ
ถ้วนหน้า

ตารางที่ 8.2 สัดส่วนผู้สูงอายุ จำแนกสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่ได้รับ

สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่ผู้สูงอายุได้รับ	หน่วย: ร้อยละ					
	2545	2547	2549	2550	2551	2552
สิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลจากหน่วยงานราชการ/รัฐวิสาหกิจ	17	20	19	20	19	19
บัตรประกันสุขภาพเอกชน	0	1	1	1	1	1
บัตรประกันสุขภาพ (30 บาทเดิม)	64	75	78	77	79	79
บัตรรับรองสิทธิการรักษาพยาบาลของลูกจ้าง/ผู้ประกันตน (ประกันสังคม)	0	0	0	0	0	1
ไม่ได้รับสวัสดิการ	19	6	3	2	2	2
รวม ¹	101	101	101	101	101	101

หมายเหตุ: ¹ ร้อยละรวมเกิน 100 เนื่องจาก มีผู้สูงอายุที่ได้รับสวัสดิการมากกว่า 1 ชนิด
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

นัยยะสำคัญของสังคมผู้สูงอายุคือ จะมีการโยกย้ายทรัพยากรทั้งของรัฐและของครัวเรือนมาใช้จ่ายเพื่อดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น

1	จำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น และสัดส่วนการเป็นโสดหรือจำนวนบุตรของผู้สูงอายุลดลงเรื่อยๆ ทำให้การพึ่งครอบครัวอย่างเดียวหรือพึ่งรัฐอย่างเดียวเป็นไปได้น้อยลง จึงควรเตรียมการให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในด้านหลักประกันด้านรายได้สำหรับตนเอง
2	สังคมไทยเป็นสังคมที่คนในครอบครัวดูแลซึ่งกันและกันระหว่างรุ่น ความคาดหวังของคนไทยต่อการได้รับการดูแลจากลูกหลานค่อนข้างสูง รัฐควรสนับสนุนให้ลูกหลานได้ดูแลผู้สูงอายุด้วยการให้สามารถทำงานเพื่อดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวหรือเพื่อพาไปหาหมอโดยไม่จำเป็นต้องเป็นวันหยุด ทั้งนี้ ควรมีระเบียบที่รัดกุมเพื่อป้องกันการกระทำที่ไม่เหมาะสม
3	ผู้สูงอายุมีสุขภาพดีกว่าในอดีต มีอายุยืนยาวกว่า จึงควรเตรียมการดูแลผู้สูงอายุระยะยาวเพื่อไม่ให้เป็นการต่อระบบสวัสดิการรักษายาบาลมากเกินไป
4	ผู้สูงอายุที่ยังมีสุขภาพดีควรมีโอกาสทำงานต่อไป จึงควรจัดหางานเบาเพื่อจ้างผู้สูงอายุที่ยังต้องการทำงาน
5	ผู้สูงอายุมีความรู้และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์แก่สังคม ควรให้ผู้สูงอายุมีโอกาสทำงานอาสาสมัครเพื่อสังคม
6	ควรดูแลผู้สูงอายุยากจน และครัวเรือนยากจนที่มีทั้งเด็กและผู้สูงอายุ
7	ควรมีนโยบายด้านสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในอนาคตที่จะต้องอยู่ในสังคมที่ต้องเผชิญกับเหตุการณ์การตายมากขึ้น การเป็นโสด หรือไร้ลูกหลานอาจสร้างความวิตกกังวลได้

“ใช้ครับ...เงินยึดชีวิตคนเรา
ได้จริง”

นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์
อดีตนเลขาธิการสำนักงาน
หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ
“เปลี่ยนมะเร็งเป็นพลัง”⁸

⁸ นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ “เปลี่ยนมะเร็งเป็นพลัง” หน้า 41 นพ.สงวน เป็นผู้บุกเบิกด้านการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าคนสำคัญของไทย ต่อมาป่วยเป็นมะเร็งและเสียชีวิตด้วยโรคนี้ในขณะที่เป็นเลขาธิการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

9

สุขภาพ
คนไทย

“สังคมที่พึ่งปรารถนา
จึงไม่ควรปล่อยให้ฐานะ
ทางการเงินกลายเป็น
อุปสรรคในการเข้าถึง
บริการรักษาพยาบาล
ที่จำเป็นของทุกคน”

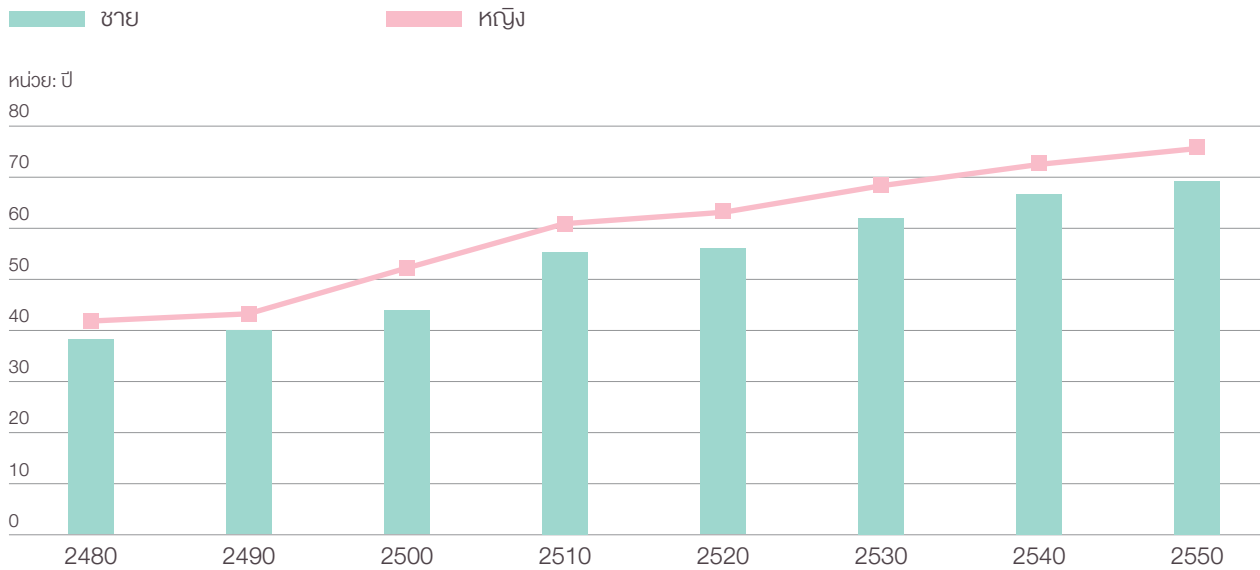
ถ้าเรามองภาพรวมด้านสุขภาพของคนไทยในระยะยาว ก็มีข้อมูลชี้ว่าคนไทยน่าจะมีสุขภาพที่ดีขึ้น ในปี พ.ศ. 2480 เด็กที่เกิดมาคาดว่ามีอายุเฉลี่ยถึงประมาณ 40 ปีเท่านั้น เนื่องจากมีเด็กที่เสียชีวิตด้วยโรคภัยต่างๆ ตั้งแต่เมื่ออายุยังน้อยเป็นจำนวนมาก แต่ในปี พ.ศ. 2548-2549 โดยเฉลี่ยแล้วเด็กชายไทยที่เกิดมาจะอยู่ไปถึงอายุ 70 ปี และเด็กหญิงไทยโดยเฉลี่ยจะมีอายุยืนยาวถึง 78 ปี การที่อายุขัยของชายไทยต่ำกว่าหญิงไทยเพราะชายไทยมักจะเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ และสาเหตุอื่นๆ รวมทั้งจากพฤติกรรมการทำงานและวิธีการใช้ชีวิต หรือแม้แต่จากการฆาตกรรม มากกว่าหญิง (แผนภาพที่ 9.1) การที่คนไทยมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้นนั้น เกิดขึ้นจากหลายสาเหตุ เช่น ความสำเร็จในการรักษาโรคติดเชื้อ การมีฐานะความเป็นอยู่และความรู้ด้านสุขอนามัยที่ดีขึ้น การมีระบบสาธารณสุขไปโรค (เช่น น้ำสะอาด) ที่ทั่วถึงขึ้น และการเข้าถึงการรักษาพยาบาลที่ดีขึ้นหรือมากขึ้น เป็นต้น

แม้คนไทยจะมีอายุขัยเฉลี่ยยืนยาวขึ้น แต่ยังคงเสี่ยงชีวิตจากโรคติดเชื้อออดส์ และอุบัติเหตุบนท้องถนน

แต่ถึงแม้ว่าคนไทยจะมีชีวิตที่ยืนยาวขึ้นมาก อายุโดยเฉลี่ยของคนไทยก็ยังต่ำกว่าคนในประเทศพัฒนาแล้วอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ นอกจากโรคติดเชื้อที่สำคัญโรคหนึ่งคือโรคเอดส์แล้ว อุบัติเหตุบนท้องถนนก็เป็นอีกสาเหตุการตายที่สำคัญของคนไทย สำหรับสาเหตุการตายที่สำคัญอื่นๆ ของคนไทยในระยะหลังจะคล้ายกับในประเทศพัฒนาแล้วคือมาจากโรคไม่ติดเชื้อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคหลอดเลือดสมอง หัวใจขาดเลือด เบาหวาน และมะเร็ง

นอกจากสุขภาพกายแล้ว สุขภาพจิตก็เป็นอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญ อารมณ์ซึมเศร้าเป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งของการฆ่าตัวตาย แม้ว่าอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จมีแนวโน้มลดลงในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา แต่อัตราการพยายามฆ่าตัวตายก็ยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น

แผนภาพที่ 9.1 อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2480-2547

ที่มา: รายงานผลการศึกษาระยะยาวและการบาดเจ็บของประชากรไทย พ.ศ. 2547, กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น

ปัญหาสุขภาพคนไทยเปลี่ยนจากปัญหาทุพโภชนาการ เป็นความเสี่ยงที่เกิดจากปัญหาการบริโภค

ในด้านสุขภาพของคนไทยนั้น ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา กระทรวงสาธารณสุขและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการสำรวจสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยการตรวจร่างกาย มาแล้วอย่างน้อย 4 ครั้ง (ในปี พ.ศ. 2534-2535 พ.ศ. 2540 พ.ศ. 2546-2547 และ พ.ศ. 2551-2552) การสำรวจนี้ต่างกับการสำรวจทั่วไป เพราะนอกจากจะใช้วิธีสัมภาษณ์แล้ว ยังมีการตรวจร่างกายและการตรวจเลือดและปัสสาวะทางห้องปฏิบัติการประกอบด้วย และการที่การสำรวจเป็นการสำรวจโดยสุ่มตัวอย่าง ก็น่าจะทำให้ได้ข้อมูลสุขภาพที่สะท้อนภาพรวมของพื้นที่ได้ดีกว่าข้อมูลที่รายงานจากสถานพยาบาล อย่างไรก็ตาม การสำรวจในแต่ละครั้งมีจุดเน้นอยู่ที่กลุ่มเป้าหมายและกลุ่มโรคหรือปัจจัยเสี่ยงกลุ่มต่างๆ ที่แตกต่างกัน และมีการเปลี่ยนแปลงทั้งคำถาม กลุ่มเป้าหมาย และวิธีการสุ่มเลือกพื้นที่สำรวจค่อนข้างมาก ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ยากที่จะนำผลการสำรวจทั้ง 4 ครั้งมาเชื่อมต่อกันเพื่อดูว่าสถานะทางสุขภาพของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในสองทศวรรษที่ผ่านมา

จากรายงานการสำรวจในครั้งต่างๆ นั้น พบความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ในการสำรวจครั้งแรกเมื่อประมาณสองทศวรรษก่อนนั้น พบปัญหาสุขภาพที่สำคัญคือ ภาวะทุพโภชนาการในเด็กอายุต่ำกว่า 5 ปี ถึงประมาณหนึ่งในสี่ของเด็กทั้งหมด การสำรวจครั้งที่สองพบว่าเด็กที่อยู่นอกเขตเทศบาลยังมีปัญหาภาวะทุพโภชนาการค่อนข้างมาก แต่เด็กในเขตเทศบาลมีปัญหาในอัตราที่ต่ำกว่ามาก อย่างไรก็ตาม ในการสำรวจสองครั้งหลังไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัญหานี้ และกลับมาสนใจปัญหาการกินอาหารมากเกินไปแทน

สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่พบในการสำรวจในสองครั้งหลังซึ่งมีประเด็นสนใจที่ใกล้เคียงกัน (คือครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2546-2547 และครั้งที่ 4 ในปี พ.ศ. 2551-2552) พบบางปัจจัยเสี่ยงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่น ภาวะอ้วน และภาวะไขมันในเลือดสูง การกินผักผลไม้ไม่เพียงพอ และภาวะโลหิตจาง บางปัจจัยอยู่ในสถานการณ์คงเดิม ได้แก่ โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ในขณะที่บางปัจจัยเสี่ยงมีแนวโน้มที่ดีขึ้นในบางกลุ่ม เช่น การสูบบุหรี่หรือลดลงในกลุ่มผู้ชายแต่ในผู้หญิง (ซึ่งปกติจะต่ำกว่าชายมาก) ยังไม่ลดลง และการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอเพิ่มขึ้นเล็กน้อย เป็นต้น

ปัญหาหลอดเลือดในสมองเป็นสาเหตุอันดับหนึ่งของการเสียชีวิต ตามมาด้วยโรค HIV และอุบัติเหตุบนท้องถนน

โดยทั่วไปแล้วประชากรสูงอายุย่อมมีอัตราการเสียชีวิต (หรือความเสี่ยงที่จะเสียชีวิตภายในหนึ่งปีข้างหน้า) สูงกว่าคนวัยหนุ่มสาว การที่คนไทยมีชีวิตยืนยาวขึ้นและสัดส่วนของประชากรผู้สูงอายุสูงขึ้น ทำให้อัตราการเสียชีวิตของคนไทยในปัจจุบันจึงเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้น (และจะสูงขึ้นไปอีกในอนาคต) การเปรียบเทียบอัตราการเสียชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจึงอาจไม่ใช่ตัวชี้วัดถึงสุขภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปได้ดีเท่ากับในอดีต ในการศึกษาจึงให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงสาเหตุการตายของคนไทยแทน

ในทำนองเดียวกันกับข้อมูลด้านสาธารณสุขในอีกหลายด้าน ข้อมูลสาเหตุการเสียชีวิตก็เป็นอีกข้อมูลหนึ่งที่มีปัญหาด้านความแม่นยำ เพราะในความเป็นจริงแล้วการวินิจฉัยสาเหตุหลักของการเสียชีวิตต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญที่ผ่านมาได้มีความพยายามเพิ่มความแม่นยำของข้อมูลการเสียชีวิต เช่น มีการปรับเปลี่ยนระเบียบในการชันสูตรศพ แต่ในทางปฏิบัติยังมีปัญหาการขาดแคลนบุคลากรและปัญหาอื่นๆ ค่อนข้างมาก ทำให้ในปัจจุบันนี้ ข้อมูลเรื่องสาเหตุหลักของการตายของคนไทยที่มีการอ้างถึงมากที่สุดในวงการแพทย์และสาธารณสุขมาจากผลการศึกษาสาเหตุของการตายที่สำคัญในปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2547 เท่านั้น

ตารางที่ 9.1 สาเหตุหลักของการตายของประชากรไทย ปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2547

โรค	พ.ศ. 2542		พ.ศ. 2547**	
	โรค	ร้อยละ	โรค	ร้อยละ
เอดส์ (HIV/AIDS)		13.2	หลอดเลือดสมอง (Stroke)	12.2
หลอดเลือดสมอง (Stroke)		11.3	เอดส์ (HIV/AIDS)	9.0
อุบัติเหตุจากการขนส่งทางบก		6.3	อุบัติเหตุจากการขนส่งทางบก	6.8
มะเร็งตับ		6.2	มะเร็งตับ	6.8
หัวใจขาดเลือด		5.2	หัวใจขาดเลือด	6.1
เบาหวาน		5.0	เบาหวาน	5.4
ปอดอุดกั้นเรื้อรัง		4.4	ปอดอุดกั้นเรื้อรัง	4.4
วัณโรค		2.8	ติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนล่าง	3.4
มะเร็งปอด		2.6	มะเร็งปอด	2.9
ติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนล่าง		2.5	ตับแข็ง	2.7
ติดเชื้ออื่นๆ		2.5	วัณโรค	2.4
ตับแข็ง		2.4	ไตอักเสบและไตวาย	2.4
ฆ่าตัวตาย		2.2	ฆ่าตัวตาย	1.7
ถูกทำร้าย		2.0	มะเร็งลำไส้ใหญ่และไส้ตรง	1.5
ไตอักเสบและไตวาย		2.0	มะเร็งในปากและลำคอ	1.2
มะเร็งลำไส้ใหญ่และไส้ตรง		1.6	ถูกทำร้าย	1.0
โรคระบบย่อยอาหารอื่นๆ		1.5	อุบัติเหตุจมน้ำ	0.7

ที่มา: รายงานผลการศึกษาระบาดวิทยาและการบาดเจ็บของประชากรไทย พ.ศ. 2547 และการจัดลำดับปัญหาทางสุขภาพของประชากรไทยในปี 2542 โดยการใช้เครื่องมือวัดภาวะโรค, กระทรวงสาธารณสุข

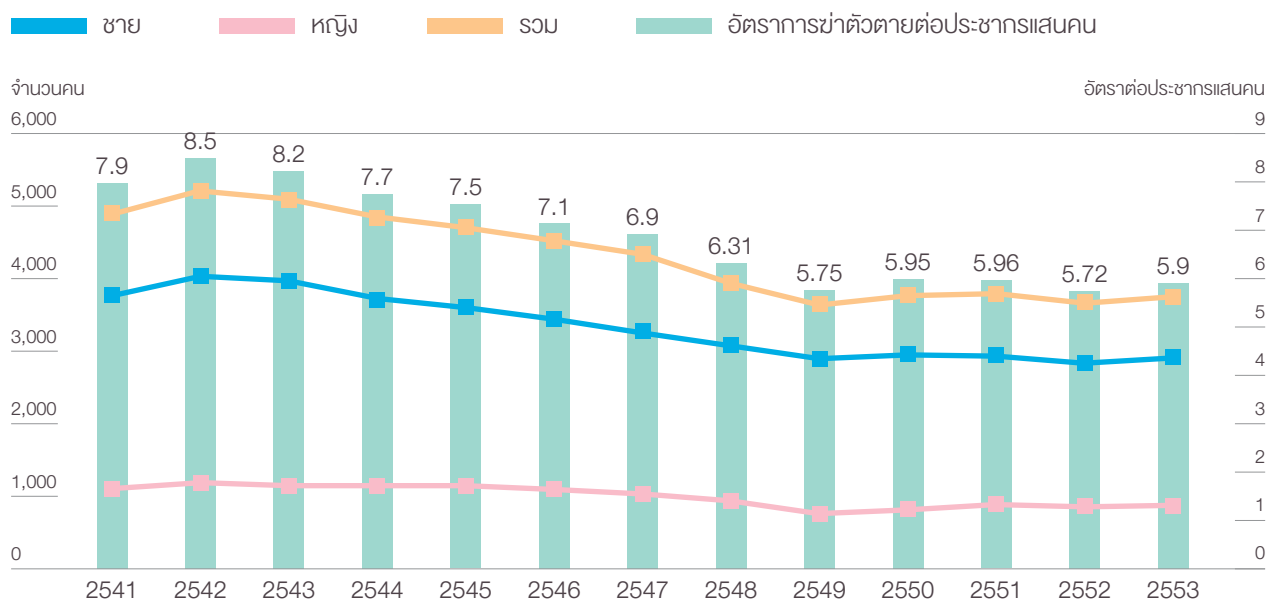
**สำหรับข้อมูลของปี พ.ศ. 2547 ผู้วิจัยนำข้อมูลของประชากรชายและข้อมูลของประชากรหญิงมาหาค่าเฉลี่ยถ่วงน้ำหนัก

ผลการศึกษาในทั้งสองปี (ตารางที่ 9.1) บ่งชี้ว่าสาเหตุการตายของคนไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน โดยโรคติดเชื้อต่างๆ ซึ่งเคยเป็นสาเหตุของการตายที่สำคัญในอดีตมีความสำคัญน้อยลงมากในระยะหลัง โดยในบรรดาโรคติดเชื้อมีเพียงโรคเอดส์ (ซึ่งเป็นโรคติดเชื้อใหม่ที่ยังไม่มียารักษาให้หายขาด) เท่านั้นที่เป็นสาเหตุของการตายที่สำคัญในปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2547 นอกจากการตายเพราะโรคเอดส์ การติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนล่าง วัณโรค และอาจรวมถึงมะเร็งตับ (ที่ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากการติดเชื้อไวรัสตับอักเสบบและพยาธิใบไม้ในตับ) แล้ว สาเหตุการตายที่สำคัญของคนไทยเกิดจากอุบัติเหตุบนท้องถนนและโรคไม่ติดเชื้อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคหลอดเลือดสมอง หัวใจขาดเลือด เบาหวาน มะเร็ง และโรคปอดอุดกั้นเรื้อรังซึ่งมักจะเป็นผลมาจากการสูบบุหรี่

สุขภาพจิตของคนไทยมีแนวโน้มน่ากังวลมากขึ้น

สุขภาพจิตเป็นเรื่องที่เป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญ และในบางกรณีก็กลายเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตาย อย่างไรก็ตาม เรามีข้อมูลในเรื่องสุขภาพจิตที่ค่อนข้างจำกัด และยังมีข้อโต้แย้งในด้านนิยามและวิธีการวัดอยู่พอสมควร ข้อมูลสถิติบ่งชี้ว่าในระยะหลังอาการซึมเศร้า ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญหาสุขภาพจิต ก็เป็นสาเหตุของความสูญเสียสุขภาพะที่อยู่ในอันดับที่แปด สำหรับสาเหตุการตายนั้น จากตารางที่ 9.1 การฆ่าตัวตายเป็นสาเหตุสำคัญอันดับที่ 13 ในทั้งสองปี (คิดเป็นร้อยละ 2.2 และ 1.7 ของสาเหตุการตายในปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2547) ในด้านจำนวนผู้ป่วยโรคจิต ซึ่งประกอบด้วยโรค 8 กลุ่ม คือ โรคจิต โรควิตกกังวล โรคซึมเศร้า ภาวะอ่อน โรคลมชัก ผู้ติดสารเสพติด ผู้ที่พยายามฆ่าตัวตาย และปัญหาสุขภาพจิตอื่นๆ ข้อมูลที่รวบรวมจากสถาบันสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข แสดงให้เห็นว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2540-2550 นั้น ผู้ป่วยโรคจิต (รวมผู้ติดยาเสพติด) ที่ได้รับการรักษา (รวมผู้ที่ฆ่าหรือพยายามฆ่าตัวตาย) มีจำนวนประมาณร้อยละ 2-3 ของประชากร

แผนภาพที่ 9.2 การฆ่าตัวตายของประชากรไทย ปี พ.ศ. 2541-2553

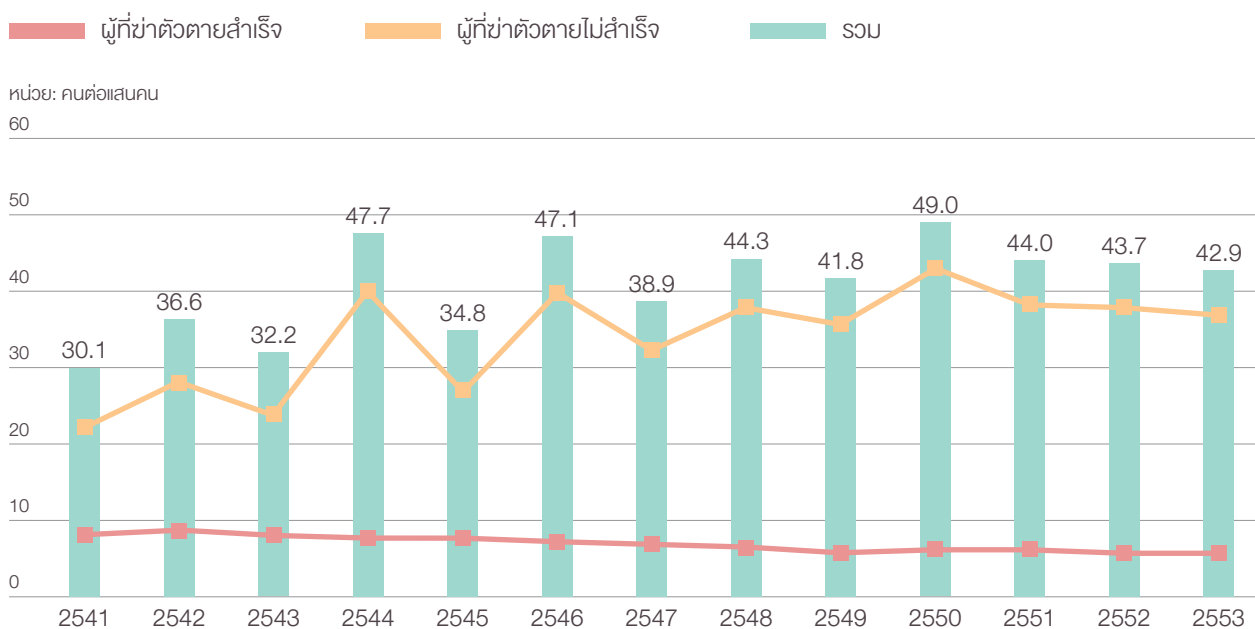

หมายเหตุ: * ตัวเลขแยกตามเพศของปี พ.ศ. 2546 เป็นค่าเฉลี่ยของปี พ.ศ. 2545 และ 2547 เนื่องจากไม่ได้มีการบันทึกข้อมูลแยกตามเพศเอาไว้
ที่มา: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข และกรมสุขภาพจิต

อย่างไรก็ตาม เป็นที่เชื่อกันว่ายังมีผู้ป่วยอีกจำนวนมากที่ไม่ได้รับการรักษาหรือเข้าไม่ถึงสถานพยาบาลในด้านนี้ที่ผ่านมา กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข เคยระบุว่าคนไทยประมาณร้อยละ 20 มีปัญหาด้านสุขภาพจิตที่มีนัยสำคัญ แต่ก็ยังไม่มียข้อมูลจากการสำรวจหรือจากการศึกษาใดที่มีความน่าเชื่อถือพอมายืนยันว่าการประมาณการดังกล่าวใกล้เคียงกับความเป็นจริงหรือไม่เพียงใด

สำหรับจำนวนการฆ่าตัวตายนั้น จากแผนภาพที่ 9.2 จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของคนที่ฆ่าตัวตายสำเร็จมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา และค่อนข้างคงตัวในระหว่างปี พ.ศ. 2549-2553 อย่างไรก็ตาม ถ้ารวมตัวเลขผู้ที่พยายามฆ่าตัวตายทั้งหมด (รวมรายที่ไม่สำเร็จด้วย แผนภาพที่ 9.3) ก็จะเห็นแนวโน้มอัตราการพยายามฆ่าตัวตายที่เพิ่มขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2541-2550 ซึ่งเป็นช่วงหลังวิกฤตต้มยำกุ้ง ถึงแม้ว่าจะมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อยในระยะหลังก็ตาม (ปี พ.ศ. 2552-2553)

แผนภาพที่ 9.3 อัตราการพยายามฆ่าตัวตายต่อประชากรแสนคน

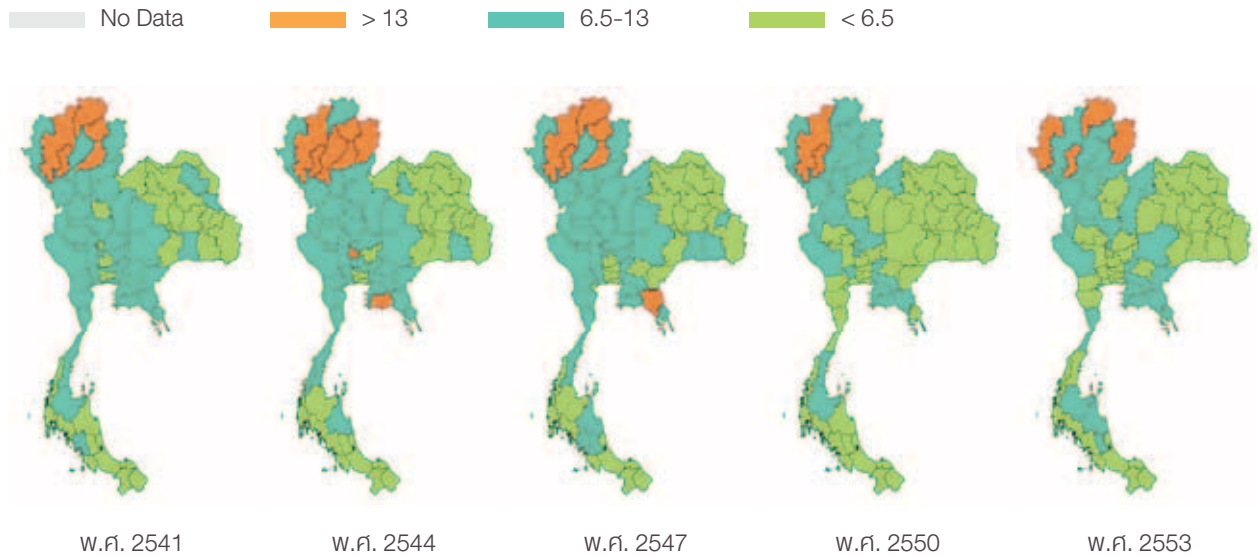
ที่มา: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข

ผู้ชายฆ่าตัวตายสูงกว่าผู้หญิง และภาคเหนือมีอัตราการฆ่าตัวตายสูงที่สุด

ในบรรดาผู้ที่ฆ่าตัวตายนสำเร็จนั้น ในแต่ละปีมีสัดส่วนที่เป็นเพศชายสูงถึง 3.1-3.8 เท่าของเพศหญิง (แผนภาพที่ 9.2) และในภูมิภาคต่างๆ นั้น ภาคเหนือตอนบนเป็นภูมิภาคที่มีจังหวัดที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงมากที่สุด (อัตราการฆ่าตัวตายนมากกว่า 13 คนต่อประชากรแสนคน) ขณะที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ตอนล่างเป็นภูมิภาคที่จังหวัดเกือบทั้งหมดมีอัตราการฆ่าตัวตายนที่ต่ำ (น้อยกว่า 6.5 คนต่อประชากรแสนคน) (แผนภาพที่ 9.4) ในกรณีของภาคใต้ตอนล่าง โดยเฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้ อัตราที่ต่ำน่าจะมีสาเหตุที่เกิดจากประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามด้วย

แผนภาพที่ 9.4 อัตราการฆ่าตัวตายของประเทศไทย พ.ศ. 2541-2553 รายจังหวัด

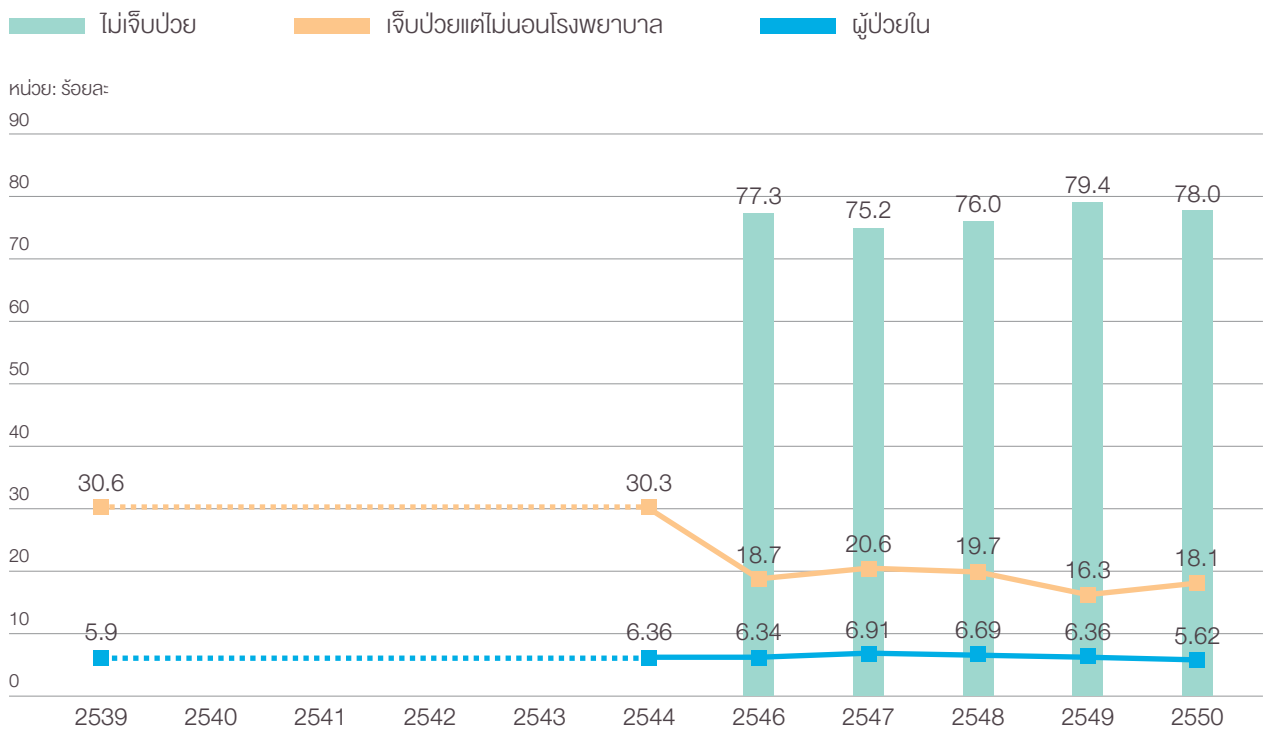
ที่มา: โครงการช่วยเหลือผู้ที่เสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย (URL: <http://www.suicidethai.com>)

คนไทยรักษาตัวโดยมักซื้อยากินเองเป็นอันดับแรก รองลงมาคือคลินิกเอกชน และสถานอนามัย หรือศูนย์สุขภาพชุมชนตามลำดับ

จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติระหว่างปี พ.ศ. 2546-2550 พบว่าประมาณร้อยละ 75-80 ของประชากรที่ถูกสำรวจไม่เจ็บป่วยเลยในรอบ 1 เดือนก่อนวันสำรวจ และไม่เจ็บป่วยถึงกับต้องเข้าโรงพยาบาลเลยในรอบ 1 ปีก่อนวันสำรวจ ส่วนคนที่เหลือนั้น ประมาณร้อยละ 5.6-6.9 ป่วยถึงกับต้องนอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาล (เป็นผู้ป่วยใน) ในรอบ 1 ปีก่อนวันสำรวจ ในขณะที่ร้อยละ 30.3-30.6 ป่วยแต่ไม่ถึงกับต้องเข้านอนโรงพยาบาล (ถ้าไปโรงพยาบาลก็ไปเป็นผู้ป่วยนอก) ในรอบ 1 สัปดาห์ก่อนวันสำรวจ (สำหรับปี พ.ศ. 2539-2544) และร้อยละ 16.3-20.6 ป่วยแต่ไม่ถึงกับต้องเข้านอนโรงพยาบาลในรอบ 1 เดือนก่อนวันสำรวจ (สำหรับปี พ.ศ. 2546-2550) (แผนภาพที่ 9.5)

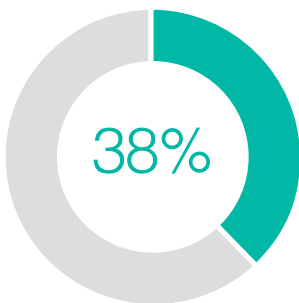
ในแง่ของวิธีการรักษากรณีที่เจ็บป่วยแต่ไม่ถึงกับเข้าโรงพยาบาลนั้น มีแนวโน้มที่น่าสนใจหลายประการ เช่น การใช้วิธีการรักษาแบบพึ่งพาตนเอง (เช่น ซื้อยากินเอง ทั้งยาแผนปัจจุบันและแผนโบราณหรือยาสมุนไพร รวมทั้งการไปหาหมอพื้นบ้านหรือหมอแผนโบราณ) ซึ่งมีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา แต่กลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นมาจากการซื้อยากินเอง นอกจากนี้คนไทยมีแนวโน้มที่จะใช้บริการจากคลินิกและโรงพยาบาลเอกชนมากขึ้น โดยระหว่างปี พ.ศ. 2539-2550 สัดส่วนของการรักษาตัวที่คลินิกเอกชนเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 13 เป็น ร้อยละ 20.6 และการเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลเอกชนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4-6 เป็นร้อยละ 7.5

แผนภาพที่ 9.5 อัตราการเจ็บป่วยระหว่างปี พ.ศ. 2539-2550

หมายเหตุ: *ไม่มีการสำรวจอนามัยและสวัสดิการในปี พ.ศ.2540-2543 และ 2545 ข้อมูลการเจ็บป่วยแต่ไม่นอนโรงพยาบาลนั้นสอบถามถึงรอบ 1 เดือนก่อนวันสำรวจสำหรับปี พ.ศ. 2539 และ 2544 และ สอบถามถึงรอบ 1 สัปดาห์ก่อนวันสำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นไป
ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผู้ป่วยนอกที่ไปรับการรักษา
ในสถานพยาบาลของรัฐ
ปี พ.ศ. 2550 มีสัดส่วนอยู่ที่

ในช่วงเดียวกันนี้ สัดส่วนของผู้ป่วยนอกที่ไปรับการรักษา (แต่ไม่ได้นอนพัก) ที่สถานพยาบาลของรัฐ (อันได้แก่ สถานีอนามัย ศูนย์บริการสาธารณสุข ศูนย์สุขภาพชุมชน และโรงพยาบาลของรัฐในระดับต่างๆ) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 48 ในปี พ.ศ. 2539 มาอยู่ระหว่างร้อยละ 50-60 ในช่วงปี พ.ศ. 2544-2548 แต่ก็กลับลดลงเหลือประมาณร้อยละ 46 ในปี พ.ศ. 2549 และร้อยละ 38 ในปี พ.ศ. 2550 (ตารางที่ 9.2)

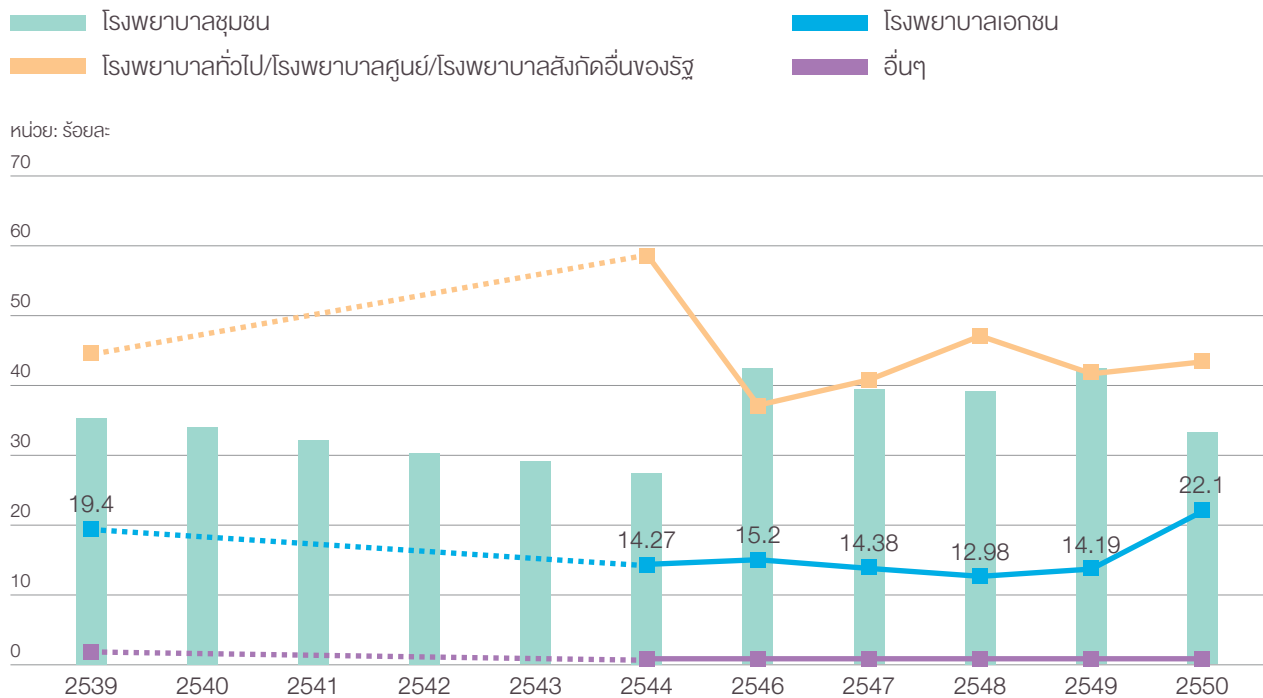
สำหรับผู้ป่วยใน (ซึ่งมีการรับเข้านอนที่โรงพยาบาล) นั้น ส่วนใหญ่ยังคงใช้บริการที่โรงพยาบาลของรัฐ อย่างไรก็ตาม สัดส่วนการใช้บริการที่โรงพยาบาลขนาดใหญ่ (โรงพยาบาลศูนย์/โรงพยาบาลทั่วไป และโรงพยาบาลในสังกัดอื่นของรัฐ) ซึ่งมีสัดส่วนที่สูงในปี พ.ศ. 2539 กลับลดลงมาในปี พ.ศ. 2546 โดยคนไข้จำนวนมากหันกลับไปใช้โรงพยาบาลประเภทอื่นๆของรัฐ รวมถึงสถานีอนามัยชุมชนและศูนย์สุขภาพชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน (ซึ่งน่าจะเป็นผลจากกฎกติกาที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงที่เริ่มโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรคในปีงบประมาณ 2545)

ตารางที่ 9.2 วิธีการรักษาพยาบาลสำหรับผู้ป่วยนอก

	หน่วย: ร้อยละ		
วิธีการรักษาพยาบาลสำหรับการป่วย (ผู้ป่วยนอก)	2539	2546	2550
ใช้ยาแผนโบราณ/ยาสมุนไพร	2.87	2.14	0.81
ไปหาหมอพื้นบ้าน/หมอแผนโบราณ	6.37	0.63	0.37
ซื้อยากินเอง	21.15	21.04	29.98
ไปสถานอนามัย/ศูนย์บริการสาธารณสุข/ศูนย์สุขภาพชุมชน	13.44	23.43	13.27
ไปโรงพยาบาลชุมชน	24.46	20.91	11.60
ไปโรงพยาบาลทั่วไป/โรงพยาบาลศูนย์	10.56	6.96	7.29
ไปโรงพยาบาลของมหาวิทยาลัย	-	0.63	1.79
ไปโรงพยาบาลสังกัดอื่นของรัฐ	-	3.92	4.18
ไปคลินิกเอกชน	12.83	14.11	20.59
ไปโรงพยาบาลเอกชน	5.70	4.85	7.52
อื่นๆ	2.61	1.30	2.61
ไม่ทราบ	-	0.07	-
รวม	100.00	100.00	100.00

ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แผนภาพที่ 9.6 สัดส่วนของผู้ป่วยในที่ใช้บริการตามสถานพยาบาลประเภทต่างๆ

หมายเหตุ: *ไม่มีการสำรวจอนามัยและสวัสดิการในปี พ.ศ. 2540-2543 และ 2545

ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

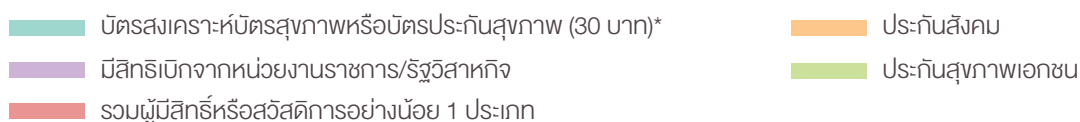
แต่หลังจากนั้น สัดส่วนการเข้านอนที่โรงพยาบาลชุมชนก็มีแนวโน้มค่อยๆ ลดลงโดยคนไข้หันมาใช้โรงพยาบาลขนาดใหญ่มากขึ้น และอาจรวมถึงโรงพยาบาลเอกชนในช่วงหลัง ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าสัดส่วนการใช้บริการจากโรงพยาบาลเอกชนที่เคยอยู่ที่ระดับร้อยละ 14.3 (ซึ่งเป็นช่วงหลังวิกฤตพองสบู่) ได้เพิ่มกลับ เป็นร้อยละ 22.1 ในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงเกือบเท่าตัวเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2544-2548 ซึ่งเป็นช่วงห้าปีแรกของโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (แผนภาพที่ 9.6)

คนไทยเข้าถึงสวัสดิการด้านสาธารณสุขมากขึ้นอย่างชัดเจนหลังจากมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (30 บาทรักษาทุกโรค)

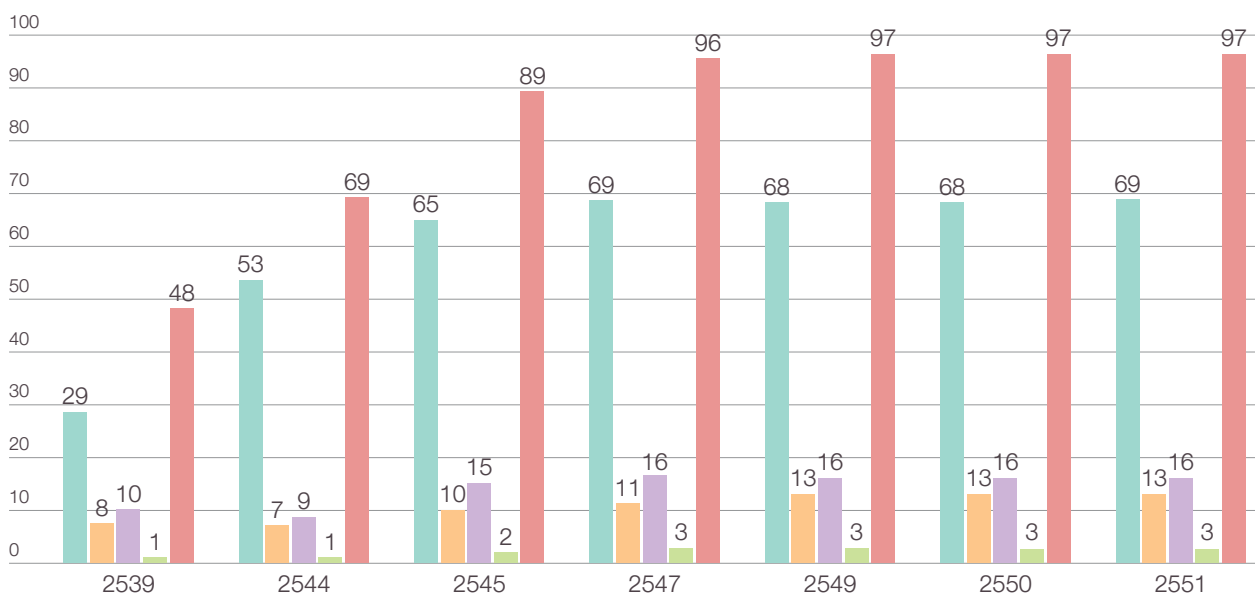
จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ และการสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือนโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าสัดส่วนของประชากรอายุมากกว่า 15 ปี ที่มีสวัสดิการทางสาธารณสุขอย่างน้อย 1 ประเภทมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากร้อยละ 48 ในปี พ.ศ. 2539 เป็นร้อยละ 97 ในปี พ.ศ. 2551

ทั้งนี้ การเพิ่มขึ้นที่สำคัญที่สุดอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2544-2545 ซึ่งเป็นผลจากการเริ่มโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค หลังจากปี พ.ศ. 2547 สัดส่วนของประชากรไทยที่ได้รับสวัสดิการสุขภาพประเภทต่างๆ มีแนวโน้มค่อนข้างคงที่ (แผนภาพที่ 9.7)

แผนภาพที่ 9.7 สัดส่วนของประชากรอายุมากกว่า 15 ปีที่ได้รับสวัสดิการทางด้านสาธารณสุข

หน่วย: ร้อยละ

ที่มา: การสำรวจการอนามัยและสวัสดิการ (ปี พ.ศ. 2539 และ 2544), การสำรวจภาวะเศรษฐกิจสังคมของครัวเรือน (ปี พ.ศ. 2545 - 2551), สำนักงานสถิติแห่งชาติ

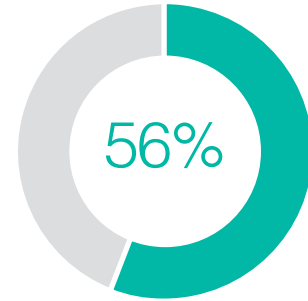
*ปี 2539 และ 2544 รวมบัตรสมเคราะห์และบัตร สปส. ชนิดต่างๆ เช่น บัตรผู้มีรายได้น้อย บัตรผู้สูงอายุ ทหารผ่านศึก และบัตรสุขภาพ (500 บาท) และบัตรผู้นำชุมชน/อสม.

ส่วนบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง โครงการ 30 บาท) หรือบัตรประกันสุขภาพถ้วนหน้าเริ่มมีในบางพื้นที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 และครอบคลุมทั้งประเทศในปี พ.ศ. 2545

สำหรับการรักษาผู้ป่วยนอกพบว่าเกินกว่าครึ่งหนึ่งของคนไทยที่มีสิทธิสวัสดิการสุขภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง กลับไม่ใคร่ได้ใช้สิทธิของตนเองได้รับ

การสำรวจอนามัยและสวัสดิการในปี พ.ศ. 2550 พบว่าร้อยละ 4.5 ของผู้ป่วยนอกไม่มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ในขณะที่ร้อยละ 56 ตอบว่ามีสวัสดิการทางสุขภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่ได้ใช้สวัสดิการนั้นในการเข้ารับการรักษาครั้งสุดท้าย ซึ่งสัดส่วนนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนหลังจากปี พ.ศ. 2546 ทั้งนี้ การไม่ใช้สวัสดิการประกันสุขภาพ อาจหมายความว่าไม่สามารถเข้าถึงบริการ หรือมีความยากลำบากในการเข้าถึงบริการ ซึ่งไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่อาจประหยัดได้จากการใช้บริการ เช่น ต้องรอนานหรือต้องเดินทางไกล เป็นต้น (ตารางที่ 9.3)

สัดส่วนของผู้ป่วยนอกที่มีสวัสดิการทางสุขภาพ

ตารางที่ 9.3 สวัสดิการที่ผู้ป่วยนอกใช้ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล

	หน่วย: ร้อยละ				
สวัสดิการที่ใช้ในการรักษาสำหรับผู้ป่วยนอก	2546	2547	2548	2549	2550
ไม่มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล	5.76	4.36	4.05	3.91	4.54
ได้ใช้สวัสดิการข้าราชการหรือข้าราชการบำนาญ/รัฐวิสาหกิจ	4.94	4.52	5.19	4.25	5.2
ได้ใช้สวัสดิการจัดโดยนายจ้าง	0.26	0.24	0.22	0.29	0.33
ได้ใช้สวัสดิการประกันสังคม/กองทุนเงินทดแทน	3.78	3.31	3.75	3.96	5.85
ได้ใช้สวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (30 บาทฯ)	44.55	42.59	43.49	35.89	27.33
ได้ใช้สวัสดิการจากประกันสุขภาพกับบริษัทประกัน	0.27	0.38	0.55	0.37	0.59
ได้ใช้สวัสดิการอื่นๆ	0.56	0.33	0.70	0.71	0.38
มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแต่ไม่ใช้	39.39	43.95	42.05	50.61	55.77
ไม่ทราบ	0.5	0.32	0.00	-	-

ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

อัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยนอกที่มีสวัสดิการต่างๆ อยู่ในระดับที่ไม่สูงนัก ในปี พ.ศ. 2546 กลุ่มที่ระบุว่าตัวเองมีสวัสดิการของรัฐทุกกลุ่มใช้สิทธิมากกว่าครึ่งหนึ่งเพียงเล็กน้อย (กลุ่มที่มีบัตร 30 บาท ใช้สิทธิประมาณร้อยละ 58 ขณะที่กลุ่มประกันสังคมใช้สิทธิประมาณร้อยละ 55 และกลุ่มที่มีสิทธิข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจใช้สิทธิประมาณ ร้อยละ 53.5)

อย่างไรก็ตาม อัตราการใช้สิทธิผู้ป่วยนอกของกลุ่มที่มีสิทธิ 30 บาท มีแนวโน้มลดลงในช่วงปี พ.ศ. 2549-2550 เช่นเดียวกับกลุ่มที่มีสิทธิข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ ในขณะที่กลุ่มประกันสังคมก็ใช้สิทธิลดลง (เหลือไม่ถึงร้อยละ 50) ในระหว่างปี พ.ศ. 2548-2550 (ตารางที่ 9.4)

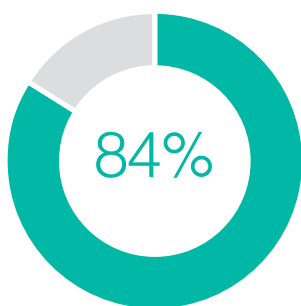
สำหรับสาเหตุที่ทำให้ผู้ป่วยไม่ใช้สิทธิสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่ตนมีในการรักษาการเจ็บป่วยที่ไม่ต้องนอนโรงพยาบาลนั้น จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการในระหว่างปี พ.ศ. 2547-2550 พบว่าประมาณครึ่งหนึ่งตอบว่าเป็นเพราะเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อย ขณะที่เกือบหนึ่งในห้าตอบว่าเป็นเพราะต้องรอนาน

ตารางที่ 9.4 อัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยนอกแบ่งตามประเภทของสวัสดิการที่มี

	หน่วย: ร้อยละ				
ประเภทของสวัสดิการ	2546	2547	2548	2549	2550
สวัสดิการข้าราชการหรือข้าราชการบำนาญ/รัฐวิสาหกิจ	53.48	51.55	49.21	43.52	47.18
สวัสดิการจัดโดยนายจ้าง	45.84	34.28	51.86	68.11	53.28
สวัสดิการประกันสังคม/กองทุนเงินทดแทน	55.23	48.05	49.70	47.72	49.12
สวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง หรือ 30 บาทเดิม)	57.80	54.44	57.24	47.41	39.82
สวัสดิการจากประกันสุขภาพกับบริษัทประกัน	19.19	19.67	22.52	14.06	19.77
สวัสดิการอื่นๆ	29.19	21.52	44.59	58.39	49.62

ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ผู้ป่วยในมีการใช้สิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า คิดเป็นสัดส่วน

กรณีผู้ป่วยใน พบว่ามีการใช้สิทธิสวัสดิการสุขภาพมากกว่ากรณีผู้ป่วยนอก โดยสิทธิที่ใช้มากที่สุดคือ หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

จากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการในปี พ.ศ. 2550 ร้อยละ 3.17 ของผู้ป่วยในระบุว่าไม่มีสวัสดิการด้านรักษาพยาบาล ในขณะที่ร้อยละ 12.43 มีสวัสดิการอย่างใดอย่างหนึ่งแต่ไม่ได้ใช้สิทธิสวัสดิการนั้นในการเข้านอนโรงพยาบาล ซึ่งสัดส่วนนี้ใกล้เคียงกับในปี พ.ศ. 2546-2547 แต่มีสัดส่วนการใช้สิทธิสวัสดิการรักษาพยาบาลเพิ่มขึ้นเล็กน้อยในปี พ.ศ. 2548 อย่างไรก็ตาม สัดส่วนนี้ยังต่ำกว่าในกรณีผู้ป่วยนอกมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการเจ็บป่วยที่มีค่าใช้จ่ายสูง คนส่วนใหญ่ (ร้อยละ 84) ก็มักจะหันมาพึ่งสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาลที่ตนมีอยู่ (ตารางที่ 9.5)

ตารางที่ 9.5 สวัสดิการที่ผู้ป่วยในใช้ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล

	หน่วย: ร้อยละ				
สวัสดิการที่ใช้ในการรักษาสำหรับผู้ป่วยใน	2546	2547	2548	2549	2550
ไม่มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล	4.58	3.55	3.57	2.83	3.17
ได้ใช้สวัสดิการข้าราชการหรือข้าราชการบำนาญ/รัฐวิสาหกิจ	9.85	11.41	11.57	8.49	9.18
ได้ใช้สวัสดิการจัดโดยนายจ้าง	0.25	0.38	0.32	0.60	0.40
ได้ใช้สวัสดิการประกันสังคม/กองทุนเงินทดแทน	6.92	7.84	7.66	9.22	14.94
ได้ใช้สวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ	61.84	59.72	61.07	60.58	54.60
ได้ใช้สวัสดิการจากประกันสุขภาพกับบริษัทประกัน	2.78	2.81	2.51	3.77	4.07
ได้ใช้สวัสดิการอื่นๆ	0.89	1.55	1.62	2.30	1.22
มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลแต่ไม่ใช้	12.47	12.29	11.65	12.21	12.43
ไม่ทราบ	0.41	0.47	0.01	0.01	0.01

ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

จากตารางที่ 9.5 สวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาลผู้ป่วยในที่ใช้มากที่สุดคือจากโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง หรือ 30 บาท) คือประมาณร้อยละ 61-62 ของผู้ป่วยที่ใช้สวัสดิการสุขภาพในระหว่างปี พ.ศ. 2546-2549 แต่ลดลงเหลือร้อยละ 54.6 ในปี พ.ศ. 2550 สัดส่วนของผู้ป่วยในที่ใช้สวัสดิการข้าราชการหรือรัฐวิสาหกิจตกประมาณร้อยละ 8.5-11.6 ของผู้ป่วยในทั้งหมด ซึ่งสูงกว่ากรณีผู้ป่วยนอกประมาณหนึ่งเท่าตัว

ตารางที่ 9.6 อัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยในแบ่งตามประเภทของสวัสดิการที่มี

ประเภทของสวัสดิการ	2546	2547	2548	2549	2550
สวัสดิการข้าราชการหรือข้าราชการบำนาญ/รัฐวิสาหกิจ	89.87	88.94	87.63	82.91	84.56
สวัสดิการจัดโดยนายจ้าง	83.53	56.74	52.55	84.50	77.36
สวัสดิการประกันสังคม/กองทุนเงินทดแทน	77.86	73.80	76.64	79.44	86.32
สวัสดิการจากบัตรประกันสุขภาพ (บัตรทอง หรือ 30 บาทเดิม)	78.89	80.24	81.71	80.34	79.90
สวัสดิการจากประกันสุขภาพกับบริษัทประกัน	82.87	73.27	63.57	81.13	73.72
สวัสดิการอื่นๆ	37.47	-*	55.11	78.64	79.37

หน่วย: ร้อยละ

หมายเหตุ: *การสำรวจในปี 2547 ไม่ได้ถามเรื่องสวัสดิการอื่นๆ ในลักษณะเดียวกับของปีอื่นๆ
ที่มา: การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาถึงอัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยในแยกตามประเภทของสวัสดิการที่มี จากตารางที่ 9.6 พบว่าอัตราการใช้สิทธิของผู้ป่วยในจะอยู่ในระดับที่ค่อนข้างสูงในแทบทุกกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่มีสิทธิข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจมีอัตราการใช้สิทธิสูงกว่าทุกกลุ่ม คือร้อยละ 88-90 ในระหว่างปี พ.ศ. 2546-2548 และถึงแม้ว่าจะลดลงเล็กน้อยเป็นร้อยละ 83-85 ในระหว่างปี พ.ศ. 2549-2550 ส่วนกลุ่มที่มีสิทธิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (บัตรทอง หรือ 30 บาท) ใช้สิทธิประมาณร้อยละ 79-82 และกลุ่มประกันสังคมใช้สิทธิประมาณร้อยละ 74-78 ในระหว่างปี พ.ศ. 2546-2548 และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 79-86 ในระหว่างปี พ.ศ. 2549-2550

ในช่วงปี พ.ศ. 2549-2550
สัดส่วนของกลุ่มผู้มีสิทธิใช้
หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าประมาณ

79-82%

และกลุ่มประกันสังคมใช้สิทธิประมาณ

79-86%

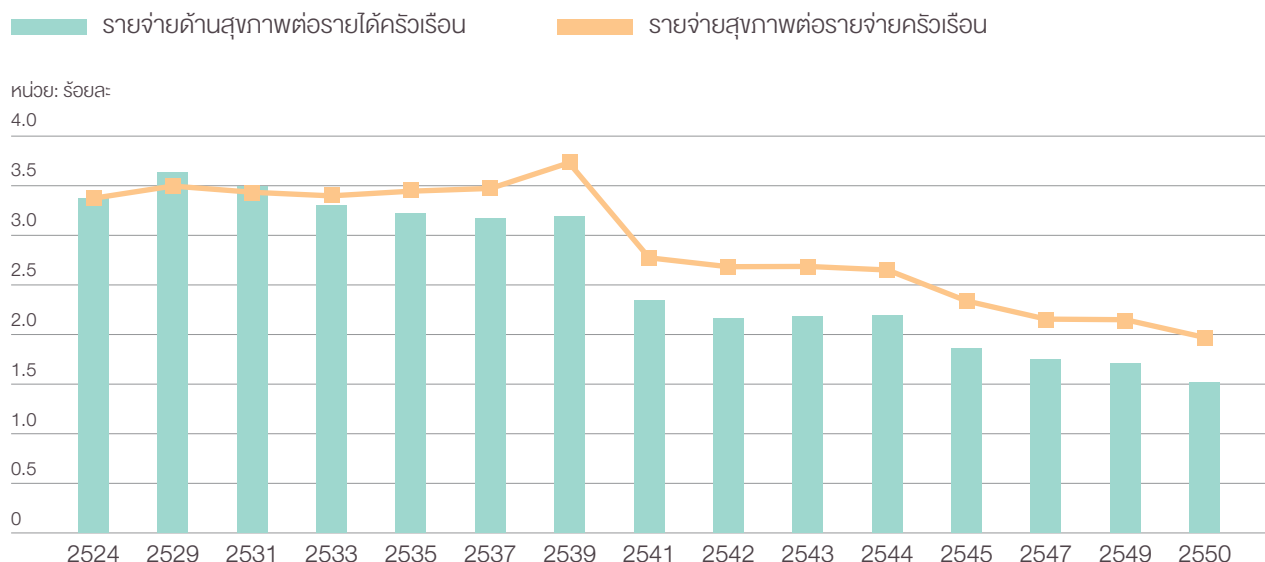

หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ช่วยลดรายจ่ายด้านการรักษาพยาบาลของครัวเรือนลง มีผลต่อการลดจำนวนคนจนลงประมาณ 750,000 คน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้านสุขภาพในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่ การขยายตัวของหลักประกันสุขภาพจากที่เคยจำกัดอยู่ในระบบราชการเป็นส่วนใหญ่ มาสู่กิจการของเอกชนและแรงงานนอกระบบโดยในปี พ.ศ. 2533 เกิดโครงการประกันสังคม ซึ่งเริ่มครอบคลุมลูกจ้างเอกชนในกิจการขนาดกลางที่มีลูกจ้าง 20 คนขึ้นไป และต่อมาก็ขยายมาครอบคลุมกิจการที่มีลูกจ้าง 10 คน และ 1 คนขึ้นไป และในปี พ.ศ. 2544 ก็เกิดระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า โดยมีโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค (ขึ้นมาตรการครอบคลุมประชาชนคนไทยที่ไม่มีสิทธิสวัสดิการข้าราชการหรือประกันสังคมทั้งหมด ทั้งนี้ ก่อนที่จะมีโครงการ 30 บาทฯ ก็มีโครงการรักษาฟรีสำหรับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย และในระหว่างปี พ.ศ. 2532-2537 ก็ได้ขยายให้ครอบคลุมผู้สูงอายุ ผู้พิการ เด็ก นักบวช และทหารผ่านศึกด้วย อีกทั้งยังมีโครงการบัตรประกันสุขภาพ 500 บาทอีกด้วย

การมีหลักประกันสุขภาพมีส่วนช่วยให้ครัวเรือนมีค่าใช้จ่ายด้านการรักษาสุขภาพที่ครัวเรือนต้องรับผิดชอบลดน้อยลง ส่งผลให้รายจ่ายด้านการรักษาพยาบาลต่อรายได้รวมของครัวเรือนลดลงตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2540-2541 เป็นต้นมา และมาลดลงอย่างเห็นได้ชัดอีกครั้งหลังจากที่มีโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา (แผนภาพที่ 9.8)

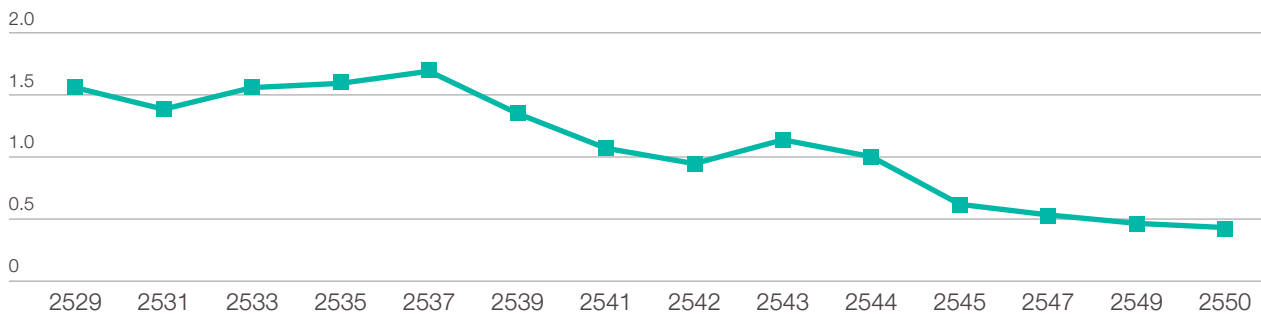
แผนภาพที่ 9.8 สัดส่วนของรายจ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้และต่อรายจ่ายของครัวเรือนทั่วประเทศ ปี พ.ศ. 2524-2550

การที่รายจ่ายด้านสุขภาพต่อรายได้รวมของครัวเรือนมีแนวโน้มลดลง มีผลทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบจากรายจ่ายด้านสุขภาพลดลงโดยจะเห็นได้ว่าสัดส่วนของครัวเรือนที่จนเพราะมีรายจ่ายด้านสุขภาพ (ไม่รวมครัวเรือนที่จนตั้งแต่แรกอยู่แล้ว) ลดลงจากประมาณร้อยละ 1.4-1.7 ในระหว่างปี พ.ศ. 2529-2539 เหลือร้อยละ 0.4-0.6 ในช่วงหลังจากที่มีโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (ปี พ.ศ. 2545-2550) (แผนภาพที่ 9.9)

แผนภาพที่ 9.9 สัดส่วนของครัวเรือนที่จนเพราะรายจ่ายด้านสุขภาพต่อครัวเรือนทั้งประเทศ ปี 2529-2550

หน่วย: ร้อยละ

ที่มา: วิโรจน์ ณ ระนอง และ อรรถกฤต เลิศศิวิไล (2551) คำนวณจากข้อมูลการสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เมื่อนำตัวเลขสัดส่วนเหล่านี้มาคำนวณเป็นจำนวนประชากร ก็จะพบว่าในอดีต (ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2537) เคยมีประชากรที่จนจากภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพถึงประมาณปีละหนึ่งล้านคน โครงการหลักประกันสุขภาพต่างๆ ของรัฐมีส่วนช่วยลดจำนวนคนกลุ่มนี้ลงมาเหลือประมาณหกถึงเจ็ดแสนคน ในช่วงก่อนโครงการ 30 บาทย (ปี พ.ศ. 2541-2544) และหลังจากที่มีโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (จากการริเริ่มโครงการ 30 บาทย) จำนวนคนที่จนเพราะค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพก็ลดลงอีกเกือบครึ่งหนึ่งในปี พ.ศ. 2545 และลดเหลือประมาณ 250,000 คนในปี พ.ศ. 2550 (ประมาณ 1 ใน 4 ของเมื่อเกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา) จึงกล่าวได้ว่าโครงการหลักประกันสุขภาพต่างๆ ของภาครัฐที่ขยายมาเป็นลำดับจนกลายเป็นโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในปัจจุบันนั้น ประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูงในด้านการลดความยากจน

แต่ถึงแม้ว่าข้อมูลต่างๆ ช่างต้นจะบ่งชี้ว่าการมีหลักประกันสุขภาพต่างๆ จะช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายและปัญหาความยากจนที่เกิดจากค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ แต่ยังมีคำถามบางประการที่ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอที่จะตอบได้อย่างมั่นใจ เช่น การมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้ามีผลทำให้สุขภาวะของคนไทยโดยรวมหรือของคนจนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นมากน้อยเพียงใด และคุณภาพของบริการที่คนไทยที่มีเศรษฐกิจฐานะต่างๆ ได้รับมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือไม่เพียงใด

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

ในช่วงประมาณสองทศวรรษที่ผ่านมา คนไทยมีสุขภาพที่ดีขึ้นกว่าในหลายทศวรรษที่ผ่านมา อีกทั้งการมีหลักประกันสุขภาพมีส่วนช่วยลดค่าใช้จ่ายของครัวลงอย่างมีนัยสำคัญ และประสบความสำเร็จอย่างสูงในด้านการลดความยากจน วงการสาธารณสุข (โดยเฉพาะในส่วนของ การวิจัยและปฏิรูประบบสาธารณสุข) มีพลวัตที่สูงมาก ไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปในด้านต่างๆ และการก่อเกิดขององค์กรและหน่วยงานใหม่ๆ วิสัยทัศน์ใหม่ๆ ซึ่งเกิดขึ้น และเคลื่อนตัวอยู่ตลอดเวลาจนหลายกรณีไม่เอื้อต่อการออกแบบหรือให้ความสำคัญกับการมีหรือ/และเก็บข้อมูลอย่างคงเส้นคงวา เพราะการทำแบบเดิมๆ ทำให้เสียโอกาสที่จะทำสิ่งใหม่ๆ ที่ดูท้าทายกว่า แต่ขบวนการที่ขับเคลื่อนไปข้างหน้าตลอดเวลา ก็มักจะมีปัญหาการละเลยที่จะกลับมาสรุปประเมินผลและแก้ไขปัญหที่สำคัญๆ ของงานที่ทำไปแล้ว

1	หลังจากที่บรรลุเป้าหมายในการทำให้ทุกคนมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าแล้ว ก็ควรเร่งพัฒนาด้านการเข้าถึง โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ป่วยที่มีรายได้น้อย และ/หรือ อยู่ห่างไกลจากสถานพยาบาล
2	ควรสร้างหลักประกันด้านคุณภาพของการรักษาพยาบาล และความยั่งยืนของระบบบริการสุขภาพของประเทศ โดยเฉพาะสถานพยาบาลระดับต่างๆ ให้สามารถรักษาและปรับปรุงมาตรฐานในระยะยาวด้วย
3	ควรให้ความสำคัญกับการออกแบบระบบ (และฐานข้อมูล) ที่เน้นการเก็บข้อมูลในลักษณะที่จะช่วยให้สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรอย่างเป็นระบบและคงเส้นคงวา ทั้งนี้ควรมีการประสานงานระหว่างหน่วยงานในการจัดเก็บ เพื่อให้มีหลักประกันว่าจะได้ข้อมูลครบถ้วนและหลีกเลี่ยงการทำงานซ้ำซ้อน

“ ความเหลื่อมล้ำที่มากเกินไป
เป็นประจวบอภัยทางสังคม
ที่กระจายพิษร้ายออกไปเป็น
ปัญหาทางสุขภาพ ปัญหาทาง
สังคม ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม
และปัญหาทางการเมือง ”

ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี
กล่าวในปาฐกถาเปิดการประชุมสมัชชาปฏิรูป
ระดับชาติ ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2555
วันที่ 30 มีนาคม 2555
ณ ศูนย์การประชุมไบเทค บางนา

10 ความเหลื่อมล้ำ ในสังคมไทย

“ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย แม้จะไม่ใช่เรื่องเดียวกันก็จริง แต่ก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างสูง เพราะหากคนจนได้รับการยกฐานะขึ้นแล้ว การกระจายรายได้ก็จะมี ความเท่าเทียมกันมากขึ้น หรือความเหลื่อมล้ำก็จะลดลงได้โดยอัตโนมัติ ดังนั้นในทางนโยบาย การแก้ปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำจึงควรทำไปพร้อมๆ กัน”

ในช่วง 10 ปีแรก (พ.ศ. 2529-2539) ประเทศไทยค่อนข้างจะประสบความสำเร็จในเรื่องการลดความยากจน แม้ว่านโยบายแก้ไขปัญหาคความยากจนที่ผ่านๆ มามากจะไม่ค่อยชัดเจน หรือถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ แต่สถานการณ์ความยากจนที่ลดลงได้อย่างรวดเร็วในอดีตนั้น เป็นผลพวงจากการเติบโตทาง เศรษฐกิจ ซึ่งทำให้เกิดการกระจายผลประโยชน์ไปสู่ทุกกลุ่มทุกชนชั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าการลดลงของคนจนในช่วงหลังนี้ลดลงอย่างช้าๆ หมายความว่า กลุ่มคนจนที่เหลืออยู่นี้ เป็นกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์หรือผลพวงจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจน้อยมาก ทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นจากความ ยากจนได้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันปัญหาความเหลื่อมล้ำก็ทวีความรุนแรงและปรากฏเด่นชัดขึ้น จนถูกยกขึ้นมา กล่าวอ้างและเป็นสาเหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย

คำถามที่สำคัญในเรื่องความยากจนก็คือ คนไทยที่เป็นคนจนมีมากแค่ไหน และใครคือคนจน คราวเรือนยากจน มีโอกาสเลื่อนฐานะให้พ้นจากความยากจนได้ดีหรือไม่ อย่างไร และทำไมการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำ ในสังคมไทยจึงไม่ลดลง

จำนวนคนยากจนในประเทศไทยลดลง คนจนส่วนใหญ่ยังอยู่ในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน

คนจน หมายถึง คนที่อยู่ในครัวเรือนที่มีรายจ่ายเพื่อการบริโภคต่ำกว่าเส้นความยากจน⁹ โดยถือว่าสมาชิกของ ครัวเรือนยากจนเป็นคนจนทั้งหมด

สัดส่วนคนจน หมายถึง ร้อยละของคนจนต่อคนทั้งประเทศ เป็นตัวที่บ่งชี้ภาวะความยากจน (Poverty incidence) ซึ่งนิยมใช้มาก สัดส่วนคนจนมีประโยชน์ในการบอกสถานการณ์ความยากจนว่ามีจำนวนคนจนอยู่เท่าไรมากน้อยเพียงใด ในแต่ละพื้นที่

⁹ เส้นความยากจน ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ 1. เส้นความยากจนด้านอาหาร หมายถึงจำนวนเงินที่ต้องจ่ายเพื่อซื้ออาหารที่ทำให้สมาชิกในครัวเรือน ได้รับสารอาหารขั้นต่ำที่จำเป็นสำหรับสมาชิกของครัวเรือน และ 2. เส้นความยากจนสำหรับสินค้าที่ไม่ใช่อาหาร เช่น ค่าที่อยู่อาศัย ค่าแสงสว่าง ค่าเดินทาง ค่าเสื้อผ้า ค่าการศึกษา และค่าใช้จ่ายอื่นๆ เป็นต้น เส้นความยากจนสำหรับสินค้าที่ไม่ใช่อาหารคำนวณจากค่าเฉลี่ยของครัวเรือนที่มีรายจ่ายอยู่ในช่วง 90-110 ของเส้นความยากจนด้านอาหาร โดยมีสมมติฐานว่าหากครัวเรือนมีรายจ่ายต่ำกว่าหรือสูงกว่าเส้นความยากจนด้านอาหารเล็กน้อยก็หมายความว่า ครัวเรือนต้องใช้จ่ายในสินค้าที่ไม่ใช่อาหารอย่างสมเหตุสมผลที่สุด

ในปี พ.ศ. 2529 ประเทศไทยมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 44.9 หมายความว่าคนไทยทุกๆ 100 คนเป็นคนจน 45 คน และลดลงต่อเนื่องเหลือเพียง 8 คนจากทุกๆ 100 คน หรือมีเพียงร้อยละ 8.1 ของประชากร ในปี พ.ศ. 2552 โดยในช่วงเวลาเดียวกันนี้ คนจนนอกเขตเทศบาล (เขตชนบทเดิม) ลดจากร้อยละ 52.6 เหลือร้อยละ 10.4 ส่วนคนจนในเขตเทศบาล ลดจากร้อยละ 25.3 เหลือร้อยละ 3.0 อย่างไรก็ตามคนจนส่วนใหญ่ยังอยู่นอกเขตเทศบาล คือคิดเป็นร้อยละ 88.5 ของคนจนทั้งหมดในปี พ.ศ. 2552

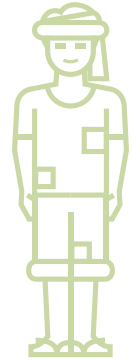
คนจนส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดย 3 ใน 5 ของคนจนทั้งประเทศ กระจุกตัวอยู่ในภาคนี้ ในปี พ.ศ. 2529 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคนจนร้อยละ 62.6 ของประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลดลงเหลือร้อยละ 13.7 ในปี พ.ศ. 2552 รองลงมาเป็นภาคเหนือ มีสัดส่วนคนจนร้อยละ 46 ของประชากรในภาคเหนือในปี พ.ศ. 2529 และลดลงเหลือร้อยละ 11.1 ในปี พ.ศ. 2552 กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่ที่มีอัตราการลดลงของคนจนเร็วกว่าภาคอื่นๆ กล่าวคือ สัดส่วนคนจนลดจากร้อยละ 15 ในปี พ.ศ. 2529 เหลือร้อยละ 0.9 ในปี พ.ศ. 2552 รองลงมาเป็นภาคกลาง โดยมีสัดส่วนคนจนลดลงจากร้อยละ 34.6 ของประชากรภาคกลางในปี พ.ศ. 2529 เหลือร้อยละ 2.5 ในปี พ.ศ. 2552 (แผนภาพที่ 10.1)

สัดส่วนคนจน
ในปี 2529 มีจำนวน

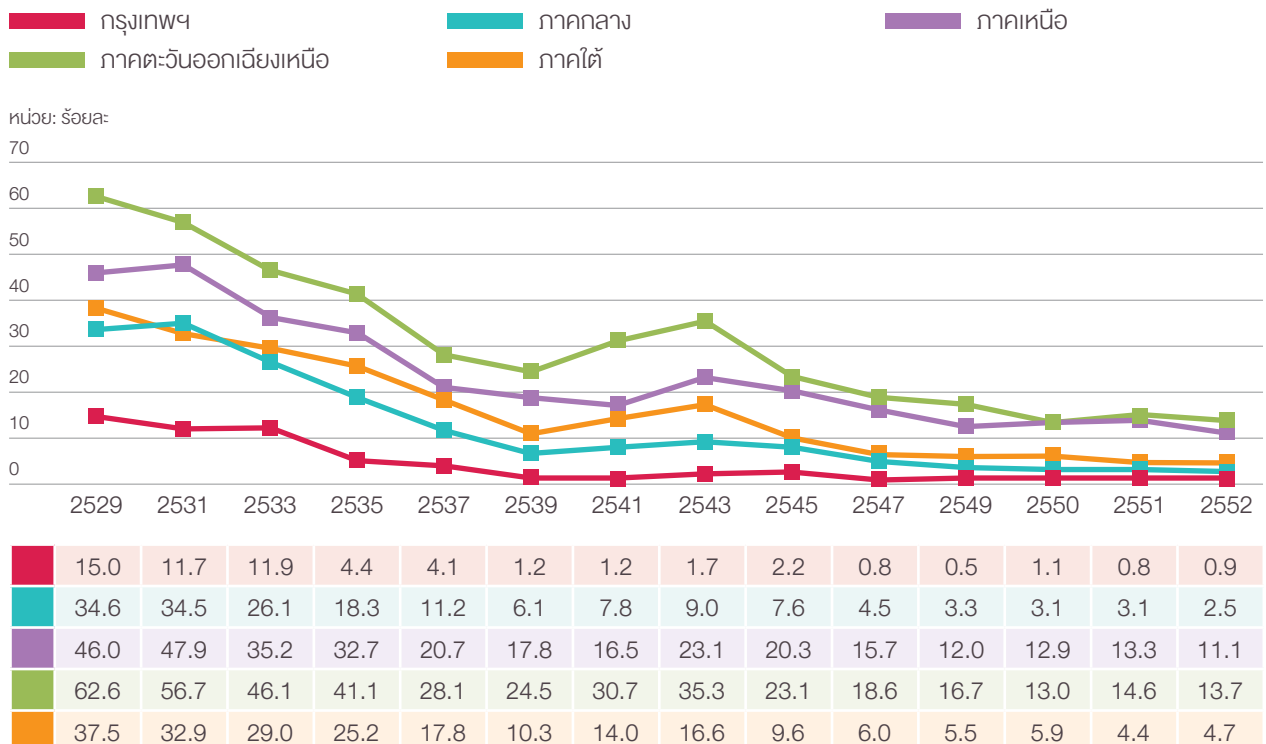
44.9%

แต่ในปี 2552 ลดลง
อย่างต่อเนื่องเหลือเพียง

8.1%

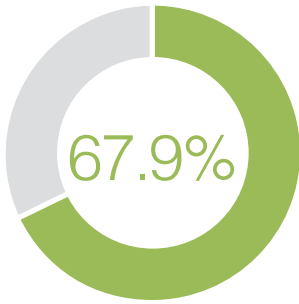

แผนภาพที่ 10.1 สัดส่วนคนจน จำแนกตามภูมิภาค

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

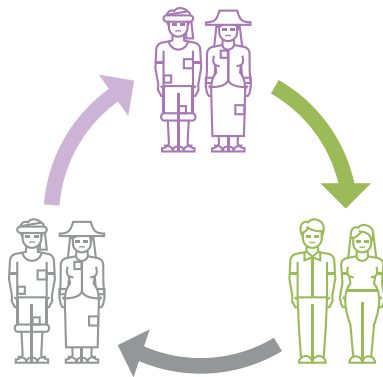
พ.ศ. 2529 กลุ่มผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่
ยังเป็นคนจน มีจำนวนสูงถึง

ในปี พ.ศ. 2529 กลุ่มผู้ใช้แรงงาน มีสัดส่วนคนจนมากที่สุด โดยมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 67.9 ของผู้ใช้แรงงานทั้งหมด รองลงมาเป็นกลุ่มเกษตรกร มีสัดส่วนคนจนร้อยละ 59.5 ของเกษตรกรทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2552 กลุ่มที่มีสัดส่วนคนจนมากที่สุดคือกลุ่มเกษตรกร (มีสัดส่วนคนจนร้อยละ 15.6 ของเกษตรกร) รองลงมาเป็นกลุ่มผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจ (สัดส่วนคนจนร้อยละ 13.1 ของผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติงานในเชิงเศรษฐกิจ) และกลุ่มผู้ใช้แรงงาน (สัดส่วนคนจนร้อยละ 13.0 ของผู้ใช้แรงงาน) และเมื่อพิจารณา ระดับการศึกษาของผู้ที่มีการศึกษาสูงสุดในครัวเรือน พบว่าคนจนส่วนใหญ่ มีการศึกษาสูงสุดระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ซึ่งอาจจะสะท้อนถึงโอกาส ในการเข้าถึงแหล่งงานและแหล่งทุนได้น้อยกว่าคนกลุ่มอื่นๆ รวมถึงโอกาส ที่คนกลุ่มนี้จะสามารถหลุดพ้นจากความยากจนด้วย

ไม่จำเป็นว่าคนจนต้องจบตลอดไป

เมื่อเวลาผ่านไปคนจนมีโอกาสที่จะหลุดพ้นจากความยากจนหรือหายจนได้ ในขณะที่เดียวกันคนที่ไม่จน เมื่อต้องประสบปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด ก็อาจกลายเป็นคนจนได้เช่นเดียวกัน

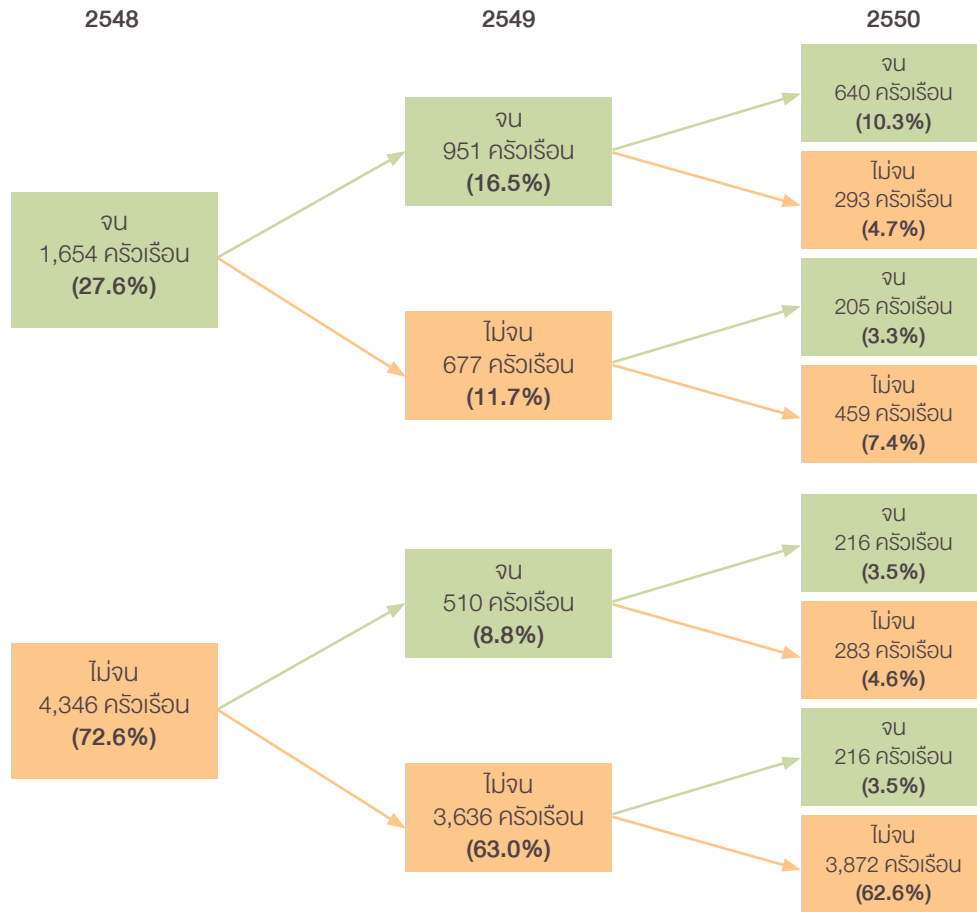

สำนักงานสถิติแห่งชาติมีชุดข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม โดยการสำรวจครัวเรือนเดิม (Panel SES) ซึ่งได้ติดตามสำรวจข้อมูล กับกลุ่มตัวอย่างเดิมจำนวนทั้งสิ้น 6,000 ครัวเรือนในช่วงปี พ.ศ. 2548-2550 ซึ่งจากข้อมูลนี้สามารถใช้ตรวจสอบว่าครัวเรือนที่ยากจนในแต่ละปีสามารถ หลุดพ้นความยากจนจำนวนเท่าไร และครัวเรือนที่ไม่ยากจนในแต่ละปี กลายเป็นครัวเรือนยากจนจำนวนเท่าไร และอีกสองกลุ่มที่ไม่เปลี่ยนแปลง ฐานะความยากจน คือกลุ่มที่ไม่เคยจน กับกลุ่มที่ไม่เคยหลุดพ้นความยากจน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่จนเรื้อรัง โดยรายงานทั้งจำนวนและสัดส่วน ของครัวเรือน

ในปี พ.ศ. 2548 มีครัวเรือนยากจนอยู่ 1,654 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 27.6 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมด ในจำนวนนี้พบว่าหนึ่งปีต่อมายังคงจนอยู่จำนวน 951 ครัวเรือนหรือมีครัวเรือนร้อยละ 42.5 ที่หายจนในปีถัดมา ในขณะที่เดียวกันก็มีครัวเรือน 510 ครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 11.7 ของครัวเรือนที่ไม่จนในปี พ.ศ. 2548 แต่กลายเป็น ครัวเรือนจนในปี พ.ศ. 2549

ในปี พ.ศ. 2550 มีครัวเรือนจนทั้งหมด 1,277 ครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นครัวเรือนจนเรื้อรัง หมายความว่า จนทั้งสามปีจำนวน 640 ครัวเรือน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 10.3 ของครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดในปี พ.ศ. 2550 นั้น หรือหาก เปรียบเทียบเป็นสัดส่วนข้ามปี จะพบว่าจำนวนครัวเรือนจนเรื้อรังดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ 38.7 ของครัวเรือนที่เคยจน ในปี พ.ศ. 2548 ในขณะที่เดียวกันจะเห็นพลวัตการเข้าและออกจากความยากจน โดยมีครัวเรือนที่ไม่จนในปี พ.ศ. 2549 แต่กลายเป็นครัวเรือนจนในปี พ.ศ. 2550 จำนวน 421 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 9.8 ของครัวเรือนไม่จนในปี พ.ศ. 2549 และยังพบว่ามีครัวเรือนที่เคยจนในปี พ.ศ. 2549 แต่หายจนในปี พ.ศ. 2550 จำนวน 576 ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 39.4 ของครัวเรือนจนในปี พ.ศ. 2549 (แผนภาพที่ 10.2) ซึ่งแสดงถึงโอกาสที่จะหลุดพ้นจากความยากจน ในระดับค่อนข้างสูง อันเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทย

แผนภาพที่ 10.2 โอกาสของการหลุดพ้นความยากจนปี พ.ศ. 2548-2550

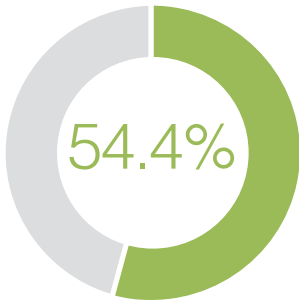
หมายเหตุ: การสำรวจเริ่มต้นที่ 6,000 ครัวเรือน แต่ติดตามได้เพียง 5,774 ในปี 2549 และครัวเรือนขยายเพิ่มเป็น 6,184 ครัวเรือน ในปี 2550
ที่มา: ข้อมูลการสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

แม้จำนวนคนจนจะลดลง แต่ช่องว่างความเหลื่อมล้ำยังกว้าง คนรวยที่สุด 20% ของประเทศ มีรายได้รวมกันถึงร้อยละ 54 ของรายได้ทั้งประเทศ

“การพัฒนาเศรษฐกิจ” ของไทยมีรูปแบบคล้ายกับหลายประเทศที่มีการเติบโตเร็ว คือใช้ระบบตลาดเป็นหลัก โดยมีภาคเอกชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก ในขณะที่ภาครัฐก็ทำหน้าที่สนับสนุนอย่างแข็งขันด้วยการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการทำธุรกิจ เช่น สร้างถนนหนทาง เชื้อเพลิง ไฟฟ้า แหล่งน้ำเพื่อการผลิต รวมทั้งวางรากฐานการบริหารจัดการที่เน้นเสถียรภาพทางเศรษฐกิจผ่านนโยบายการเงินการคลังที่มีความรอบคอบและรัดกุม

การที่ภาคเอกชนเป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก ย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำให้เกิด “ชนชั้นนายทุน” หรือผู้ประกอบการธุรกิจรายใหญ่ “ผู้นำ” ในการลงทุนสร้างกิจการ หาตลาด สร้างการจ้างงาน และใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดิน ป่าไม้ ทรัพยากรทางทะเลต่างๆ ซึ่งในเศรษฐกิจที่เติบโตเร็วขึ้น ในช่วงแรกชนชั้นนายทุนก็จะเป็นผู้ได้รับส่วนแบ่งของผลพวง การเติบโตที่มากกว่าคนอื่น อีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับประโยชน์อย่างสูงด้วยคือเจ้าของที่ดินและผู้มี “อำนาจ” ในการใช้และจัดสรรทรัพยากรที่ดิน

ปี 2552 กลุ่มที่รวยที่สุด มีส่วนแบ่ง
ของรายได้ทั้งหมดสูงถึง

ในขณะที่กลุ่มจนที่สุด มีส่วนแบ่ง
ของรายได้เพียง

ส่วนเจ้าของปัจจัยการผลิตประเภทอื่นๆ เช่น แรงงาน ผู้ประกอบการ รายย่อย เจ้าของที่ดินผืนเล็กๆ ก็ได้รับประโยชน์จากการพัฒนานี้เช่นกัน เนื่องจากมีส่วนร่วมในกระบวนการขยายตัวทางเศรษฐกิจในฐานะ “ผู้ตาม” เราเรียกกระบวนการนี้ว่า Trickle-down ของประโยชน์ที่ไหลจากบนลงล่าง อย่างไรก็ตาม “ผู้ตาม” มักได้รับส่วนแบ่งในสัดส่วนที่น้อยกว่า เพราะผู้ตามจะรับภาระความเสี่ยงน้อยกว่าผู้นำ ส่งผลให้การกระจายรายได้ในระยะแรกมีแนวโน้มเลวลง แต่ความยากจนก็ลดลงเร็วเช่นกัน

ประเทศไทยในระยะ 30 ปีแรกของการพัฒนามีลักษณะนี้ชัดเจน ส่วนประเทศอื่นที่เดินตามแบบแผนนี้ในปัจจุบัน อาทิเช่น จีน เวียดนาม และอินเดีย ก็พบว่าจำนวนคนจนลดลงอย่างรวดเร็ว แต่การกระจายรายได้ก็เลวลงเช่นกัน

ถ้าดูจากสถิติตัวเลข ประเทศไทยจัดว่าเป็นประเทศที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการลดความยากจน อย่างไรก็ตามผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนี้มิได้กระจายตัวอย่างเท่าเทียมกัน ข้อมูลที่แสดงถึงช่องว่างในการกระจายรายได้ของไทยที่ชัดเจนคือ การพิจารณาส่วนแบ่งรายได้ในแต่ละกลุ่มรายได้ ซึ่งคำนวณได้โดยการเรียงลำดับประชากรไทยตามรายได้ (จากน้อยไปมาก) และแบ่งประชากรออกเป็นห้ากลุ่ม (แต่ละกลุ่มมีจำนวนเท่าๆ กัน) จากนั้นคำนวณหารายได้รวมของแต่ละกลุ่ม ตัวเลขล่าสุด (ปี พ.ศ. 2552) พบว่ากลุ่มที่รวยที่สุดมีส่วนแบ่งรายได้มากกว่าครึ่งของรายได้ทั้งหมด โดยมีส่วนแบ่งรายได้สูงถึงร้อยละ 54.4 ในขณะที่กลุ่มที่จนที่สุดมีส่วนแบ่งรายได้เพียงร้อยละ 4.6 ผู้มีรายได้สูงสุด 20% ของประชากร มีรายได้เฉลี่ยคิดเป็นประมาณ 11.9 เท่าของผู้มีรายได้ต่ำสุด 20%

ในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา ความเหลื่อมล้ำด้านรายจ่ายในสังคมไทยมีทิศทางที่ดีขึ้นเล็กน้อย

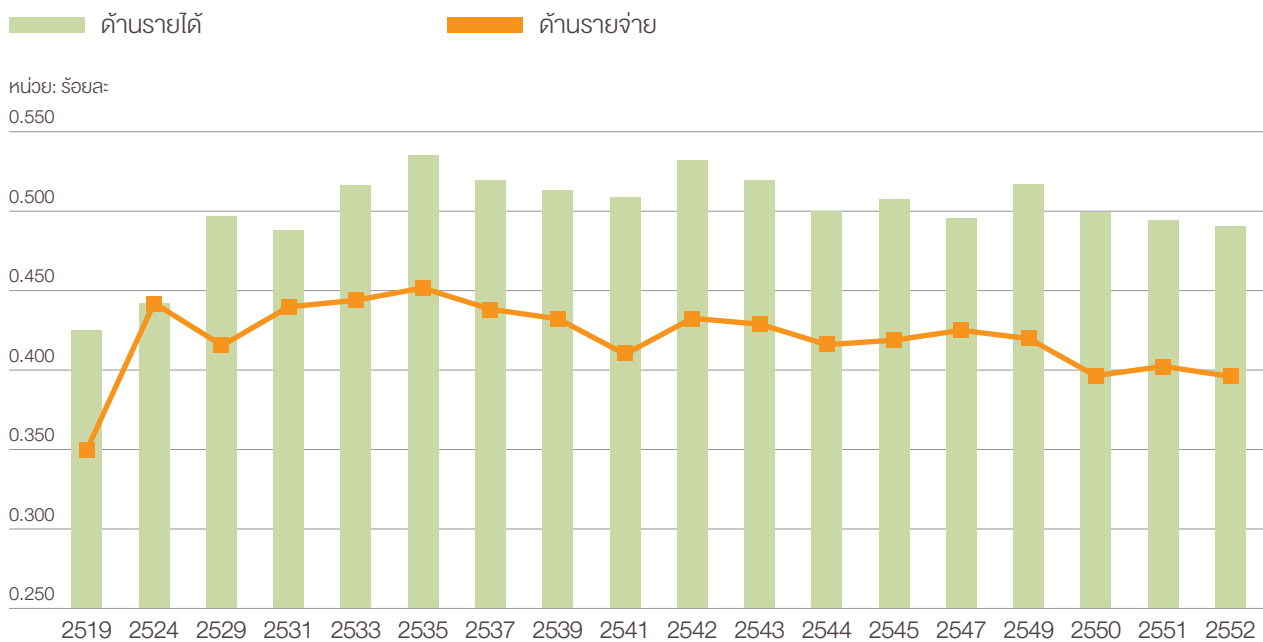
ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา สังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำมากขึ้นทั้งด้านรายได้ รายจ่าย และความมั่งคั่ง โดยความเหลื่อมล้ำแตะระดับสูงสุดประมาณปี พ.ศ. 2533-2535 หลังจากนั้นอีกประมาณ 15 ปี (ถึงประมาณปี พ.ศ. 2549) ภาพรวมความเหลื่อมล้ำไม่มีแนวโน้มชัดเจนนัก บางปีดีขึ้น บางปีเลวลง ส่วนระยะปี พ.ศ. 2549-2552 ความเหลื่อมล้ำเริ่มมีสัญญาณดีขึ้น แต่เมื่อดูการกระจายตัวของรายจ่าย¹⁰ ความเหลื่อมล้ำมีทิศทางชัดเจนกว่าด้านรายได้ คือมีแนวโน้มระยะยาวที่ลดลงเล็กน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา แม้จะสะดุดไปเล็กน้อยไปช่วงฟื้นตัวจากวิกฤตการเงินเอเชีย หลังปี พ.ศ. 2541 (ดูการเคลื่อนไหวของสัมประสิทธิ์ Gini ในแผนภาพที่ 10.3)

ในด้านโครงสร้างครอบครัว การเพิ่มขึ้นของการอยู่คนเดียวและครอบครัวหนึ่งรุ่น สะท้อนการปรับตัวด้านประชากรของคนไทยตามการลดลงของประชากรโดยรวม และยังทำให้ขนาดครอบครัวเล็กลงโดยเฉพาะครอบครัวสามรุ่นและสองรุ่น ซึ่งปรากฏการณ์นี้น่าจะมีผลทำให้การกระจายรายได้ดีขึ้น เพราะครอบครัวสองกลุ่มนี้ปกติมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่ำกว่าครอบครัวประเภทอื่น ส่วนการที่พบว่าครอบครัวหัวกลางก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นเช่นกัน น่าจะแสดงถึงการปรับตัว

¹⁰ รายจ่ายเป็นตัวแปรออกระดับฐานทางเศรษฐกิจที่ดีกว่ารายได้ ดังนั้นในบทความนี้แม้จะใช้คำว่ากระจายรายได้ แต่ในหลายครั้งหมายถึงการกระจายตัวของรายจ่ายครัวเรือน

ให้เข้ากับชีวิตที่คาบเกี่ยวระหว่างเมืองและชนบทมากขึ้น (ทำงานในเมืองและส่งลูกกลับไปอยู่กับปู่ย่าตายายที่ชนบท) ซึ่งความเกี่ยวพันกับความเหลื่อมล้ำในกรณีนี้ไม่ชัดเจน แม้จะพบว่าครอบครัวแห่งกลางมีแนวโน้มในการเป็นครอบครัวยากจนสูงกว่าครอบครัวประเภทอื่นก็ตาม แต่ครัวเรือนแห่งกลางก็อาจเป็นครอบครัวสามรุ่นที่เคยจนมาแต่แรกอยู่แล้ว และเลือกเป็นครอบครัวแห่งกลางเพราะเห็นว่าเป็นหนทางในการหลุดพ้นความยากจนก็เป็นได้ หากเป็นเช่นนั้น การเพิ่มขึ้นของครอบครัวแห่งกลางจะมาพร้อมกับการลดลงของความเหลื่อมล้ำ

แผนภาพที่ 10.3 สัมประสิทธิ์ Gini ด้านรายได้และด้านรายจ่าย ปี พ.ศ. 2519-2552

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ

เกือบ 10 ปีแล้วที่นโยบายเพื่อลดความยากจนปรากฏเป็นวาระแห่งชาติ

ในอดีตประเทศไทยไม่เคยมีนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับประเทศ หรือ ปัญหาความยากจนไม่ได้เป็นส่วนที่สำคัญของแผนพัฒนาประเทศ การลดลงของความยากจนส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ในขณะเดียวกันก็มีเพียงนักวิชาการเท่านั้นที่เป็นแกนนำสำคัญ (เพียงคนเดียว) ในการออกแบบนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับประเทศ ส่วนนักการเมืองผู้มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายในแต่ละด้านแทบไม่ให้ความสำคัญต่อปัญหาความยากจน หรือมีอิทธิพลน้อยมากในการกำหนดนโยบายในระดับพื้นที่ขนาดเล็กที่เฉพาะเจาะจง

ในระยะหลัง ช่วงปี พ.ศ. 2543-2544 พรรคไทยรักไทยได้ให้ความสำคัญกับนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับประเทศ โดยมีการกำหนดให้การแก้ไขปัญหาความยากจนเป็น “วาระแห่งชาติ” เป็นครั้งแรก และเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ทุกๆ ประเทศทั่วโลกก็เริ่มกลับมาให้ความสำคัญกับการลดความยากจน ความสำเร็จทางการเมืองของพรรคไทยรักไทยส่วนหนึ่งก็เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้ ดังนั้น นโยบายแก้ไขปัญหาความยากจนในปัจจุบันจึงมีการตั้งเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น มีการกระจายไปในแต่ละภาคเศรษฐกิจมากขึ้น ยกเว้นในส่วนที่เกี่ยวกับโครงการ 30 บาท รักษาทุกโรค

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายสาธารณะ

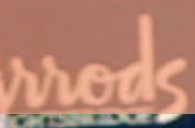
ปัจจุบันปัญหาการกระจายรายได้และการกระจายความมั่งคั่งที่เหลื่อมล้ำมากเป็นปัญหาที่รุนแรงกว่าปัญหาความยากจน จึงควรมีนโยบายลดความเหลื่อมล้ำอย่างจริงจังและยั่งยืน ความเหลื่อมล้ำแม้จะมีแนวโน้มลดลง แต่ก็ไม่ลดลงมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความมั่งคั่งระยะหลังกระจุกตัวในกลุ่มผู้มีรายได้สูงที่สุดมากขึ้น

1	ควรมีนโยบายด้านการคลังที่ลดความเหลื่อมล้ำในส่วนนี้ เช่นการปฏิรูปโครงสร้างภาษีที่เพิ่มภาษีทรัพย์สินและขยายฐานภาษีไปสู่ผู้มีรายได้สูงที่ยังไม่เสียภาษีหรือเสียไม่เต็มความสามารถ
2	หลีกเลี่ยงการใช้นโยบายประชานิยม ซึ่งประโยชน์ตกอยู่กับคนชั้นกลางระดับล่างมากกว่าคนจน
3	รัฐควรมีนโยบายขจัดความยากจนที่เป็นรูปธรรมที่ให้การดูแลคนจนเป็นพิเศษ เพราะการดูแลระหว่างคนจนด้วยกันเองหรือจากญาติมิตรที่ไม่จนก็เป็นไปได้ยากขึ้น เนื่องจากขนาดครอบครัวมีแนวโน้มเล็กลง
4	นโยบายความยากจนควรเน้นกลุ่มเป้าหมาย ควรออกแบบระบบการจัดการที่เหมาะสม ประกอบด้วย (ก) ระบบฐานข้อมูลคนจน (ข) ระบบการเข้าถึงคนจน เช่น การมีนักพัฒนาชุมชนที่กระจายและเข้าถึงในระดับพื้นที่
5	นโยบายพื้นฐานอื่นที่ต้องให้ความสำคัญเพิ่มขึ้นคือการดูแลแรงงานยากจน และให้นักเรียนยากจนมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ
6	หากต้องการให้ความเหลื่อมล้ำลดลงอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องมีชุดนโยบายที่มีเป้าหมายสองประการคือ (ก) ป้องกันมิให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับกลุ่มคนอื่นในสังคมกว้างมากขึ้น (ข) เร่งความเร็วของการปรับลดลงของช่องว่างระหว่างคนจนกับคนชั้นกลาง
7	นโยบายที่สามารถบรรลุเป้าหมายหลักสองประการข้างต้นมีหลากหลายประการ ตัวอย่างเช่นการสร้างการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมีส่วนร่วมและทั่วถึง (Inclusive growth) โดยการทำให้กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นไปอย่างทั่วถึง (Inclusive globalization) เพื่อให้ผลประโยชน์ไม่กระจุกตัวอยู่กับกลุ่มทุน ผู้ประกอบการและผู้บริหารธุรกิจขนาดใหญ่ ในส่วนของการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีก็ควรเป็นไปอย่างทั่วถึง (Inclusive innovation) เช่นกัน โดยต้องสร้างทักษะระดับสูงให้แรงงานจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่กระจุกตัวเพียงผู้มีการศึกษาสูงเท่านั้น แนวนโยบายทั้งสองจะป้องกันมิให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนกลุ่มอื่นในสังคมกว้างมากขึ้น ส่วนการเร่งลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนชั้นกลางนั้น นโยบายที่ได้ประสิทธิผลที่สุดคือการสร้างระบบสวัสดิการพื้นฐานถ้วนหน้า (Basic universal welfare system) อันเป็นกลไกที่ช่วยสร้างความเท่าเทียมกันของโอกาสในระยะยาวได้ดีที่สุด
8	ฐานข้อมูลคนจนอาจเป็นส่วนหนึ่งของฐานข้อมูลระบบสวัสดิการถ้วนหน้าที่ควรทำการพัฒนาขึ้น เพื่อเป็นระบบติดตามการให้สวัสดิการพื้นฐานอย่างถ้วนหน้าและไม่ซ้ำซ้อน

“ ในสองทศวรรษของการพัฒนา คริวเรือไทยได้ก้าวออกจากสังคมนเกษตร ผลของการก้าวออกจากสังคมนเกษตรทำให้สมาชิกในคริวเรือ ซึ่งเคยมีการลงทุนร่วมกันทั้งในด้านการผลิตร่วมกัน และบริโกร่วมกัน กลายเป็นสังคมนที่คริวเรือส่วนใหญ่มีการบริโกร่วมกัน แต่สมาชิกกลับแยกกันกระจัดกระจายไปในภาคการผลิตและบริการต่างๆ หรือตลาดแรงงานที่หลากหลายมากขึ้นตามกาลเวลา ”

ศาสตราจารย์ ดร.อัมมาร สยามวาลา
จากการสัมภาษณ์
เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2555
ณ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

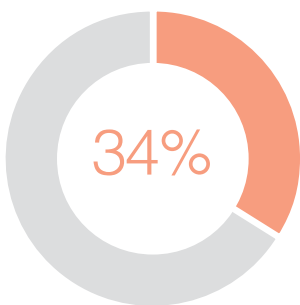

11 บทส่งท้าย

“แต่เดิมสังคมไทยมีอัตราการตายในวัยเด็กสูง แต่ในปัจจุบันคนไทยที่ตายตั้งแต่วัยเด็กมีจำนวนลดลง แต่ตายในวัยชรามากขึ้น คริวเรือนไทยในปัจจุบันมีบุตรหลานลดลง คนแก่อายุยืนยาวขึ้น คนที่อยู่ในวัยทำงานมีสัดส่วนลดลง รุ่นลูกรุ่นหลานของเราจะมีการดูแลสุขภาพที่สูงอายุมากขึ้นและนานขึ้น หมายความว่าทรัพยากรของครอบครัวและรัฐบาลจะถูกโยกย้ายมาใช้ในการศึกษาและการดูแลสุขภาพคนชรามากขึ้น”

การศึกษา “ชีวิตคนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา” นี้ ใช้ข้อมูลการสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 - 2552¹¹ และข้อมูลการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร (Labor force survey) และการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ จากสำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นหลัก ในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาสามารถสรุปเป็น 4 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาครัวเรือน
อยู่คนเดียวที่เป็นผู้สูงอายุมากขึ้น
จาก 20% เพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน

เมื่อจำแนกครัวเรือนเป็น 6 ประเภท (ได้แก่ ครัวเรือนอยู่คนเดียว ครัวเรือนอยู่กับเพื่อนหรือญาติ ครัวเรือน 1 รุ่น ครัวเรือน 2 รุ่น ครัวเรือน 3 รุ่น และครัวเรือนแห่งกลาง) ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา พบว่า ขนาดครัวเรือนไทยเล็กลง ครัวเรือนที่มีอัตราการเพิ่มขึ้นสูงที่สุด คือ ครัวเรือนแห่งกลาง (ครัวเรือนที่มีคนแก่อยู่กับเด็ก) ครัวเรือน 1 รุ่น ครัวเรือนอยู่คนเดียว และครัวเรือน 3 รุ่น ครัวเรือนแห่งกลางเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่พบในพื้นที่ภาคตะวันออก เชียงเหนือและภาคเหนือมีจำนวนรวมกันถึง 1.02 ล้านครัวเรือน และยังพบว่า ครัวเรือนอยู่คนเดียวที่เป็นผู้สูงอายุก็มีสัดส่วนเปลี่ยนแปลงเพิ่มมากขึ้น จากเดิมร้อยละ 20 เป็นร้อยละ 34 ทั้งนี้ครัวเรือนหนึ่งรุ่นที่ผู้สูงอายุอาศัยคนเดียวเป็นผู้หญิงมีมากขึ้น

¹¹ การเสนอสถิติซึ่งเปรียบเทียบในการศึกษานี้ หากมิได้ระบุปีไว้จะเป็นการเปรียบเทียบระหว่างปี พ.ศ. 2529 กับ พ.ศ. 2552

ฐานะทางเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของครัวเรือนไทย

ครัวเรือนไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่าการเพิ่มขึ้นของ GDP เล็กน้อย รายได้เฉลี่ยต่อหัวของครัวเรือนเพิ่มสูงมากกว่ารายจ่ายต่อหัว ทำให้ความสามารถในการออมของครัวเรือนเพิ่มขึ้น จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีเงินออมมีการเปลี่ยนแปลงลดลงจากร้อยละ 48 เหลือเพียงร้อยละ 25 เท่านั้น แต่ถึงกระนั้นคนจำนวนมากก็ยังไม่มียอดออม ด้านการถือครองทรัพย์สินพบว่ามูลค่าทรัพย์สินที่ครัวเรือนถือครองมีมากขึ้นสำหรับครัวเรือนประเภท 1 รุ่น-3 รุ่น ชีวิตคนไทยมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นชัดเจนที่สุดคือ โทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือ มีไฟฟ้า และน้ำประปาใช้

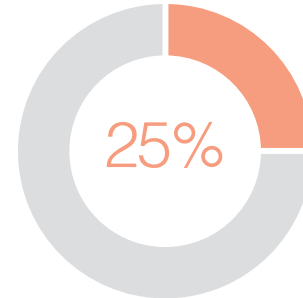
• ความยากจนลดลง จำนวนคนจนลดลงอย่างมาก นโยบายหลักประกันสุขภาพมีผลในการลดจำนวนคนจนลงเกือบ 7.5 แสนคน ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 2533-2537 และปี พ.ศ. 2550 นอกจากนี้นโยบายด้านสวัสดิการในประเทศไทยดีขึ้นมาก เช่น โครงการอาหารกลางวันเด็ก เด็กในชนบทกว่าร้อยละ 60 ได้รับอาหารเสริม คนชราได้รับเบี้ยผู้สูงอายุ และประชาชนส่วนใหญ่ได้รับสิทธิการรักษาพยาบาล

แม้ประเทศไทยจะมีแนวโน้มสัดส่วนความยากจนลดลง แต่ความยากจนยังคงกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มครัวเรือนแอ่งกลาง และครัวเรือน 3 รุ่นมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ในสังคม จากข้อมูลปี พ.ศ. 2552 พบว่าอัตราส่วนรายได้ระหว่างกลุ่มคนจนที่สุดและกลุ่มคนรวยที่สุดยังอยู่ที่ 11.9 เท่า

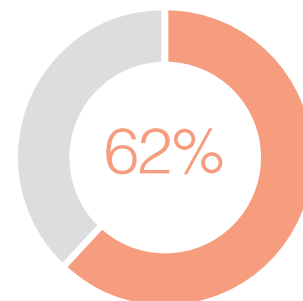
• เด็กและแรงงานไทยมีการศึกษาดีขึ้น ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างชัดเจน โดยในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ช่องว่างการศึกษาระหว่างเมืองและชนบทดีขึ้นทั้งในเพศชายและหญิง คนไทยมีโอกาสด้านการศึกษาดีขึ้นสามารถศึกษาต่อในระดับชั้นสูงได้มาก ส่งผลทำให้แรงงานไทยมีระดับการศึกษาเฉลี่ยสูงขึ้น

• เด็กไทยอยู่กับพ่อแม่ลดลง โดยเฉพาะเด็กที่อาศัยในชนบท เด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ เด็กที่อยู่ในครัวเรือนยากจนและเด็กที่อยู่ในครัวเรือนแอ่งกลาง สาเหตุนี้มาจากการย้ายถิ่นเพื่อทำงาน/เศรษฐกิจและการหย่าร้าง โดยจากสถิติปี พ.ศ. 2549 เด็กอยู่กับพ่อแม่มีอยู่ร้อยละ 65 แต่ในปี พ.ศ. 2552 พบว่าเด็กอยู่กับพ่อแม่ลดลงเหลือร้อยละ 62 เท่านั้น หากพิจารณาตามกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจพบว่า ในปี พ.ศ. 2552 เด็กในครัวเรือนยากจนมีเพียงร้อยละ 55 เท่านั้นที่มีโอกาสอยู่ในครอบครัวที่มีทั้งพ่อและแม่ (เมื่อเปรียบเทียบกับร้อยละ 62 ในปี พ.ศ. 2549) การศึกษาของพ่อแม่ที่มากขึ้นไม่ได้ช่วยให้เด็กอยู่กับพ่อแม่แล้ว โอกาสการเรียนต่อมหาวิทยาลัยของเด็กผู้ชายจะลดลงร้อยละ 27 ขณะที่เด็กผู้หญิงจะลดลงร้อยละ 32.5

จำนวนครัวเรือนที่ไม่มีเงินออม มีการเปลี่ยนแปลงลดลงจาก 48% เหลือเพียง

ในปี พ.ศ. 2549 เด็กที่อยู่กับพ่อแม่ มีอยู่ถึง 65% แต่ในปี พ.ศ. 2552 พบว่าลดลงเหลือเพียง

• **ผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540** พบว่าระดับรายได้ประชาชาติประเทศไทยลดต่ำลงจริงในช่วงหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ครัวเรือนต่อเนื่องยาวนานถึง 21 ไตรมาส (นับจากไตรมาสที่ 4/2539) มีผลทำให้คนตกงานมากกว่าปกติ 18 ไตรมาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาก่อสร้าง อสังหาริมทรัพย์และสาขาการเงิน และทั้งนี้แม้จะมีการตั้งข้อสังเกตว่าในช่วงเวลาวิกฤตเศรษฐกิจมีผู้ฆ่าตัวตาย (จากสถิติจำนวนผู้ฆ่าตัวตายและทำร้ายตัวเองในปี พ.ศ. 2541-2542 ของกระทรวงสาธารณสุข) และมีเด็กแรกเกิดน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มากขึ้น แต่สถิติดังกล่าวยังไม่สามารถยืนยันได้ชัดเจนว่าทั้ง 2 ประเด็นเป็นผลมาจากวิกฤตเศรษฐกิจ

• **ครัวเรือนมีสัดส่วนรายจ่ายด้านแอลกอฮอล์และยาสูบต่อรายจ่ายต่อเดือนลดลง** แม้รายจ่ายในหมวดแอลกอฮอล์และยาสูบ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นประมาณ 6 เท่า และ 2.1 เท่าเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2529 แต่หากเปรียบเทียบเป็นสัดส่วนต่อรายจ่ายต่อคนต่อเดือนแล้ว พบว่าคนไทยบริโภคแอลกอฮอล์และยาสูบในสัดส่วนลดลงเมื่อเทียบกับรายจ่ายทั้งหมด โดยครัวเรือนประเภทอยู่คนเดียวเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนการบริโภคแอลกอฮอล์และยาสูบต่อรายจ่ายรวมมากที่สุด

การพึ่งพาซึ่งกันและกัน

สมาชิกรุ่นใหม่ของครัวเรือนไทยได้ก้าวออกจากภาคเกษตร ทำให้การพึ่งพิงทุนและแรงงานเพื่อการผลิตในครัวเรือนลดลงแต่ครัวเรือนไทยยังมีการพึ่งพากันใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการประหยัดรายจ่ายต่อหัว ด้านการดูแลซึ่งกันและกัน และด้านการส่งเงินโอนระหว่างครัวเรือน

• **ด้านการประหยัดรายจ่ายต่อหัว** พบว่าครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันหลายรุ่นจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร ด้านที่อยู่อาศัยและด้านการคมนาคมสื่อสาร ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนอยู่คนเดียวและครัวเรือน 3 รุ่น พบว่ารายจ่ายเฉลี่ยต่อหัวในกลุ่มครัวเรือน 3 รุ่นต่ำกว่ารายจ่ายครัวเรือนคนเดียวเกือบ 3 เท่า

• **ด้านการส่งเงินโอนระหว่างครัวเรือน** รายได้จากเงินโอนออกไปคิดเป็นร้อยละ 30 ของรายจ่ายครัวเรือน สมาชิกที่ย้ายออกไปศึกษาจะเป็นกลุ่มที่ได้รับเงินโอนมากกว่าการย้ายแบบอื่นๆ ซึ่งเมื่อสมาชิกเรียนจบแล้วจะมีการส่งเงินโอนกลับไปให้ครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนที่อยู่คนเดียวและครัวเรือน

แห่วงกลางจะเป็นกลุ่มที่ได้รับเงินโอนสูงสุด เมื่อพิจารณาประเภทผู้ส่งเงินโอน พบว่าแม้ก่อนแต่งงาน ลูกสาวและลูกชายจะมีการส่งเงินโอนให้พ่อแม่ในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน แต่เมื่อหลังสมรสแล้ว สถิติระบุว่าลูกสาวเป็นผู้ที่ส่งเงินให้พ่อแม่มากที่สุด

• **ด้านการดูแลซึ่งกันและกัน** พบว่าสังคมไทยยังคงพึ่งพิงปู่ย่าตายายในการเลี้ยงดูบุตรหลาน ขณะที่ปู่ย่าตายายมีการพึ่งพาลูกหลานในด้านเศรษฐกิจ จากสถิติพบว่าในครัวเรือน 3 รุ่นมีสัดส่วนจำนวนผู้สูงอายุมากขึ้น แต่อายุหัวหน้าครัวเรือนไม่ใคร่เปลี่ยนแปลง สำหรับจำนวนเด็กในครัวเรือนประเภท 3 รุ่น จากสถิติพบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 4 ล้านคนเป็น 6 ล้านคนในปี พ.ศ. 2552 แต่อย่างไรก็ดีเฉลี่ยแล้วจำนวนเด็กต่อครัวเรือนไทยมีทิศทางลดลงอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2529 ครัวเรือนโดยเฉลี่ยมีเด็ก 1.6 คน ลดลงเหลือ 0.8 คน/ครัวเรือนในปี พ.ศ. 2552 ซึ่งสำหรับครัวเรือน 3 รุ่น พบว่ามีจำนวนเด็กต่อครัวเรือนเฉลี่ยสูงที่สุดที่ 1.5 คน/ครัวเรือน ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนทุกกลุ่ม

ความเหลื่อมล้ำและความยากจนในรอบ 2 ทศวรรษ

ในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อย โดยส่วนหนึ่งเป็นการลดลงของช่องว่างระหว่างคนจนกับคนชั้นกลาง แต่ในขณะเดียวกันพบว่าหลายช่วงเวลาในภาวะปกติที่มีใช้วิกฤตเศรษฐกิจ คนรวยมีแนวโน้มที่จะรวยขึ้นเร็วกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนกลุ่มอื่นกว้างมากขึ้น ดังนั้นโดยเปรียบเทียบแล้วกลุ่มคนชั้นกลางเดิมดูจะมีปัญหามากที่สุด เพราะถูกทิ้งห่างโดยคนรวยและถูกไล่ตามโดยคนจน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวโน้มผลตอบแทนจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่เพิ่มขึ้นซ้ำกว่าทั้งระดับอุดมศึกษาและระดับประถมศึกษา ดังนั้นแม้การเข้าถึงการศึกษาจะดีขึ้นมากในสองทศวรรษที่ผ่านมา แต่ผลต่อการลดความเหลื่อมล้ำยังไม่เด่นชัดนักเพราะเป็นการเพิ่มขึ้นของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่ให้ผลตอบแทนต่ำเป็นหลัก

ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของกลุ่มคนจนมาจากหลายสาเหตุ ทั้งจากค่าจ้างที่เพิ่มขึ้นพร้อมกับการศึกษาที่สูงขึ้น และจากสวัสดิการที่ดีขึ้นด้านสุขภาพ ทำให้รายจ่ายด้านนี้มีสัดส่วนน้อยลงจนทำให้ความเสี่ยงต่อความยากจนน้อยลงไปด้วย และเมื่อประกอบกับการลดลงของสัดส่วนรายจ่ายด้านอาหาร ทำให้ครัวเรือนยากจน (และครัวเรือนไม่ยากจนด้วย) สามารถเพิ่มรายจ่ายด้านอื่นที่มีผลต่อประสิทธิภาพการผลิตหรือการจัดการชีวิตได้ เช่น ค่าใช้จ่ายด้านการสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอาชีพของคนไทยจากการทำเกษตรมาเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคอุตสาหกรรมและบริการเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการกระจายรายได้ โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้น่าจะมีผลทำให้การกระจายรายได้ดีขึ้นโดยเฉพาะหากเป็นการเปลี่ยนอาชีพของเกษตรกรรายย่อยที่มีรายได้ต่ำและไม่แน่นอนมาเป็นแรงงานที่มีรายได้แน่นอนกว่า อย่างไรก็ตามกลับพบว่าสัดส่วนรายได้จากค่าจ้างของคนไทยมิได้เพิ่มขึ้นแม้สัดส่วนรายได้จากเกษตรกรรมจะลดลง แสดงว่าค่าจ้างของแรงงานที่เคยเป็นเกษตรกรค่อนข้างต่ำทำให้ในภาพรวมแม้จะมีสัดส่วนผู้มีรายได้เป็นค่าจ้าง (Wage earners) เพิ่มขึ้นแต่สัดส่วนรายได้จากค่าจ้าง (Wage bills) ในระบบเศรษฐกิจไทยกลับไม่เพิ่มตาม ตรงนี้น่าจะเป็นปัจจัยถ่วงที่ทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนชั้นกลางซึ่งแม้จะลดลงแต่ก็ลดลงช้ากว่าที่ควรจะเป็น

ระดับความเหลื่อมล้ำในปัจจุบันยังถือว่าอยู่ในระดับที่สูงและที่สำคัญมีความเสี่ยงที่การกระจายรายได้ของไทยอาจกลับมาไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นได้ในอนาคต โดยเฉพาะหากกลุ่มคนที่รวยที่สุดได้ประโยชน์จากโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีมากกว่ากลุ่มอื่นในสังคม ซึ่งเป็นแนวโน้มที่เกิดขึ้นในหลายประเทศทั่วโลก ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนกลุ่มอื่นในสังคมไทยที่เพิ่มขึ้นย่อมทำให้ภาพการกระจายได้ของไทยเลวลงแม้คนจนจะขยับฐานะเป็นคนชั้นกลางจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ก็ตาม

นัยะทางนโยบายและข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้ให้ข้อเสนอแนะและนัยะทางนโยบายไว้ 8 กลุ่มนโยบาย คือ	
1	นโยบายกระจายความเจริญจากเมืองหลักสู่ภูมิภาคแบบทั่วถึง
2	นโยบายกระจายรายได้ โดยการปฏิรูปโครงสร้างระบบภาษีทรัพย์สิน และการขยายฐานภาษีเงินได้
3	นโยบายจรรโลงระบบคุณค่าของการช่วยเหลือพึ่งพากันในครอบครัว เพื่อช่วยแบ่งเบาภาษีสวัสดิการ
4	นโยบายที่เพิ่มโอกาสด้านการศึกษาเพื่อพุ่มพักทุนมนุษย์ในเด็กที่จะมีผลต่อการเรียนและการดำรงชีวิตในสังคมและนโยบายการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ
5	นโยบายสนับสนุนให้เพิ่มการมีบุตรโดยไม่เป็นภาระทางเศรษฐกิจที่หนักเกินไปสำหรับพ่อแม่ เพื่อลดภาระการดูแลผู้สูงอายุให้แก่ครัวเรือนในอนาคต
6	นโยบายแก้ไขปัญหาค่าความยากจน อาทิเช่น นโยบายเพื่อการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและลดความผันผวนทางเศรษฐกิจ นโยบายระบบคุ้มครองสังคม การลดจำนวนคนเรื้อรัง ¹² เป็นต้น
7	นโยบายสำหรับผู้สูงอายุ เช่น การสร้างโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุ การเตรียมทรัพยากรเพื่อการดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น
8	นโยบายสร้างหลักประกันด้านคุณภาพและความยั่งยืนของระบบบริการสุขภาพของประเทศ และให้มีการปรับปรุงมาตรฐานการให้บริการสุขภาพในระยะยาว

¹² คนจนเรื้อรัง หรือ คนจนดักดาน หมายถึง ประชากรกลุ่มหนึ่งของสังคมตกอยู่ในห้วงของความยากจนอย่างดื้อไม่หลุด (สมชัย, 2552)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน. 2550. สถานการณ์แรงงานสูงอายุของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มปท.
- คณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา. 2547. การจัดทำดัชนีปัญหาทางสุขภาพของประชากรไทย 2542 โดยใช้เครื่องชี้วัดภาวะโรค. วารสารวิชาการสุขภาพ. 2547;13:239-56.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์. 2555. ความเหลื่อมล้ำของโอกาสการศึกษาและมาตรการการคลังเพื่อสนับสนุนคนจน. เอกสารประกอบการนำเสนอในการประชุมทางวิชาการ จัดโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ศูนย์ประชุมบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิร์ล ราชประสงค์ กรุงเทพฯ.
- นงนุช สุทรชวากานต์ และ สายพิณ ชินตระกูลชัย. 2552. การสร้างโอกาสการทำงานของผู้สูงอายุ. เสนอต่อมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.).
- นงลักษณ์ พะโกยะ. 2551. ความต้องการกำลังคนด้านสุขภาพในการดูแลผู้สูงอายุ. เอกสารประกอบการประชุมเวทีระดมความคิดเห็นต่อประเด็นนโยบาย เรื่อง “ระบบการดูแลและกำลังคนในการดูแลผู้สูงอายุ” 30 ตุลาคม 2551. กรุงเทพฯ: ศูนย์ประชุมสถาบันวิจัยจุฬาภรณ์.
- นวพร เรืองสกุล. 2546. ออมก่อน รวยกว่า - ฉบับพิเศษสำหรับตลาดหลักทรัพย์. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย.
- ประเวศ วะสี และคณะ. 2536. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย. สมพันธ์ุ เตชะอธิก (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ประเสริฐ ผลิตผลการพิมพ์. 2549. วัยรุ่นไม่เป็นปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สารคดี
- ปราโมทย์ ประสาทกุล และปัทมา ว่าพัฒนางศ์. 2553. นิยามผู้สูงอายุด้วยช่วงชีวิตข้างหน้า. ใน ประชากรและสังคม 2553 : คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปราโมทย์ ประสาทกุล. 2555ก. เอกสารสรุปการประชุมมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2555 มหาวิทยาลัยมหิดล
- _____. 2555ข. “สังคมผู้สูงอายุไทยยังอยู่ระดับประถม” ใน วารสารประชากรและการพัฒนา ปีที่ 32 ฉบับที่ 6 เดือนสิงหาคม-กันยายน. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มัทนา พานิชรัมย์. 2550. การเปลี่ยนแปลงในวิธีการปิดขบขาดตุลรายได้ของคนไทยและนัยต่อการเข้าสู่รัฐสวัสดิการ. สัมมนาวิชาการ เรื่อง “จะแก้ปัญหาคความยากจนอย่างไร: แข่งขัน แจกจ่าย หรือสวัสดิการ” 10-11 พฤศจิกายน 2550. ชลบุรี: โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน.
- มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ. 2549. เวทีสาธารณะอนาคตประเทศไทย (Modernized Thailand): บทสนทนาแบบมินิโปรเจกต์ของ 2 นักคิด ศ.นพ.ประเวศ วะสี—ศ.เสนห์ จามริก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

- วัลลภ ตังคณานุก์รัช. 2540. *คิดเพื่อเด็ก*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
- ศิริพันธ์ุ สาส์ตย์. 2551. การดูแลผู้สูงอายุระยะยาวในสถานบริการ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ เรื่อง “ทิศทางการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย” 20 สิงหาคม 2551 ณ กรุงเทพฯ: สโมสรทหารบก.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. 2551. *เปลี่ยนมะเร็งเป็นพลัง*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน
- สถาบันรามาจิตติ. 2551. โครงการสำรวจข้อมูล Child Watch รายงานจังหวัดปี พ.ศ. 2550-2551.
- สมชัย จิตสุชน. 2552. แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน: เสรีนิยม ประชานิยม หรือรัฐสวัสดิการ. รายงานที่ดีอาร์ไอ ฉบับที่ 73 เดือนสิงหาคม 2552 , กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
- สาวิตรี ทยานศิลป์. 2553. *การส่งเสริมและพัฒนาเด็กในครอบครัวหย่าร้าง*. ภายใต้โครงการศึกษาสถานการณ์ครอบครัวไทย. นำเสนอในการประชุมสมัชชาครอบครัวแห่งชาติ ประจำปี 2553. โดยสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน
- สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข. 2552. รายงานผลการศึกษาระโรคและการบาดเจ็บของประชากรไทย พ.ศ. 2547.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2546-2550. การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ. 2546-2550. กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์.
- _____. 2551. การสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย ปี 2550. กรุงเทพฯ
- เสน่ห์ จามริก. 2537. *แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อมรวิรัช นาคทรพ. 2548. *เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- อมรา สุนทรธาดา และ สุพัตรา เลิศชัยเพชร. 2552. การลดลงของครอบครัวสามช่วงวัยในสังคมไทย: นัยยะเชิงนโยบาย. ใน “ครอบครัวไทย” ในสถานการณ์การเปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร ประชากรและสังคม 2552. ชาย โพธิสิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม
- อรัญ อัจฉา. 2553. *แก่แล้วไม่มีคุณค่าจริงหรือ: บทสังเคราะห์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของผู้สูงอายุ*. ใน ประชากรและสังคม 2553: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาษาอังกฤษ

- Goodman, C.C., Pasztor, E.M. Potts, M., and R.A. Runnels. 2002. **Grandparents Raising Grandchildren: Stresses and Satisfactions**. in Kinship Caregivers and Social Workers: The Challenge of Collaboration. An Evidence-Based Research-to-Practice Curriculum Development Project, California Social Work Education Center.
- Horowitz, Amy. 1985. Sons and Daughters as Caregivers to Older Parents: Differences in Role Performance and Consequences. *The Gerontological*. 25(6): 612-617.

- Pootrakool, K., Ariyapruchya, K., Sodsrichai, T. 2005. **Long-term Saving in Thailand: Are We Saving Enough and What Are the Risks?**. BOT Discussion Paper No. DP/12/2005. Bank of Thailand.
- Solomon, Jennifer Crew and Jonathan Marx. 1995. *“To Grandmother’s House We Go”*: Health and School Adjustment of Children Raised Solely By Grandparents. **The Gerontologist**. 35(3): 386-394.
- Thaicharoen, Y., Ariyapruchya, K., Chucherd, T. 2004. **Rising Thai Household Debt: Assessing Risks and Policy Implications**. BOT Symposium 2004, Bank of Thailand.

“โครงการชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนา เป็นการศึกษา การเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ของครัวเรือน ประเภทต่างๆ ตามวงจรชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยชรา เช่น การศึกษา ชีวิตการทำงาน รายได้และรายจ่ายครัวเรือน การออมและการสะสมทรัพย์สิน สวัสดิการ สุขภาพ นอกจากนี้รายงานฉบับนี้จะหยิบยกประเด็นสำคัญบางประเด็น มาอธิบาย เช่น ความเหลื่อมล้ำ สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้าน และผลกระทบ ของวิกฤตเศรษฐกิจต่อความเป็นอยู่ของครัวเรือน”

แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี

จัดทำโดย: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.)

สนับสนุนโดย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)